

Πως και Γιατί πρέπει να μελετούμε το Κεφάλαιο του Μαρξ (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό Σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα Facebook [Με τον Μαρξ Πέραν του Μαρξ](#) στις 10/11/16.

Περιεχόμενο

Πως και Γιατί πρέπει να μελετούμε το Κεφάλαιο του Μαρξ

Πρόλογος

Αυτό το σύγγραμμα γράφτηκε από το Νίκο Τσουρή τον Σεπτέμβριο του 2000. Δεν προοριζόταν αρχικά για δημοσίευση καθώς προέκυψε από τις σημειώσεις του όταν στο μεταίχμιο της αλλαγής του αιώνα επέστρεψε για ακόμη μια φορά στην μελέτη του Μαρξ και ειδικότερα του Κεφαλαίου. Αυτές οι σημειώσεις, έγιναν πρωτίστως με σκοπό την αυτοκατανόηση και ταξινόμηση της σκέψης σε μεθοδολογικά και γνωσιοθεωρητικά ζητήματα. Ωστόσο, μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2000 οι σημειώσεις πήραν την μορφή τεσσάρων εκτενών αυτοτελών άρθρων με προορισμό μια πιθανή δημοσίευση στην εφημερίδα. Αυτό δεν έγινε ποτέ, όμως εκείνη η επεξεργασία μετέτρεψε τις αρχικές σημειώσεις σε ένα κείμενο με τελικό σκοπό όπως αναφέρει ο συγγραφέας στην εισαγωγή που έγραψε τότε, «να δώσει πνευματικά ερεθίσματα και να σπρώξει ειδικότερα τους νέους αλλά και γενικά κάθε δημιουργικά σκεπτόμενο άνθρωπο στη μελέτη αυτού του έργου».

Αυτά τα άρθρα, παρέμειναν σε εκείνη τη μορφή μέχρι πολύ πρόσφατα, οπότε και έτυχαν εκ νέου επιμέλειας με τελικό αποτέλεσμα το κείμενο που ακολουθεί. Το ξεκαθάρισμα της μεθοδολογίας και της θεωρίας της γνώσης που ήταν ο αρχικός σκοπός του κειμένου αυτού, παραμένει ως το βασικό ζητούμενο. Το κείμενο όπως είναι, και λαμβάνοντας υπόψη το πώς γράφτηκε θα μπορούσε εναλλακτικά να ονομαστεί σπουδή στη Διαλεκτική με αφορμή το *Κεφάλαιο*.

Η ενασχόληση με τα θέματα της μεθόδου, της γνωσιοθεωρίας και της Διαλεκτικής φυσιολογικά προϋποθέτει την χρήση ορισμένων όρων που χρειάζονται μια μικρή εξοικείωση. Το γεγονός ότι υπάρχουν αρκετές επαναλήψεις ένεκα του ότι πολλά ζητήματα προσεγγίζονται από διαφορετικές οπτικές γωνίες και συνάφειες, συμβάλλει στην απαραίτητη εξοικείωση και κατανόηση του αναγνώστη.

Το κείμενο πρέπει να διαβάζεται έχοντας κατά νου πότε γράφτηκε και ότι έχουν από τότε προκύψει μεταξύ άλλων η εκδήλωση της παγκόσμιας κρίσης με την καπιταλιστική κατάρρευση του Φθινοπώρου του 2008, και όσα αυτή έκανε περισσότερο φανερά. Παρόλη την χρονική απόσταση, δεν παραμένει μόνο επί της ουσίας επίκαιρο, αλλά επίσης, μια ηχηρή απόδειξη του γεγονότος ότι η σκέψη του Μαρξ εξακολουθεί να αποτελεί πραγματική εκρηκτική ύλη, φτάνει να κατανοηθεί στην ουσία της.

Δεν είναι τυχαίο επομένως, ότι μερικά χρόνια μετά τη συγγραφή αυτού του κειμένου, προέκυψε ένα επόμενο, κατά πολύ εκτενέστερο σύγγραμμα υπό τον τίτλο *Ο Μαρξ του 21^{ου} αιώνα*. Παραδίδουμε το

Πώς και Γιατί πρέπει να μελετούμε το Κεφάλαιο του Μαρξ στην κρίση και την κριτική του αναγνωστικού κοινού με την ευχή να τους δημιουργήσει αντίστοιχο ενδιαφέρον για να γνωρίσουν τη σκέψη του Μαρξ, με αυτό που δημιούργησε σε όσους είχαν την τύχη να το διαβάσουν μέχρι σήμερα.

*Κωνσταντίνος Στυλιανού
Ιούνιος 2017*

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Χρειάζεται σήμερα ένας νέος Μαρξ;

Πολλοί είναι εκείνοι που ισχυρίζονται ότι σήμερα χρειάζεται ένας νέος Μαρξ και κατ' επέκταση και ένας νέος Έγκελς και ένας νέος Λένιν για να αναλύσουν και να ερμηνεύσουν τα νέα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα που εμφανίστηκαν και υπάρχουν στο σημερινό στάδιο ανάπτυξης της ανθρωπότητας και ειδικότερα τα νέα φαινόμενα του σύγχρονου καπιταλισμού.

Η άποψη μας είναι ότι δεν χρειάζονται νέοι Μαρξ, Έγκελς και Λένιν. Αυτό που χρειάζεται να κάνουμε είναι μελέτη των έργων τους και ειδικότερα του *Κεφαλαίου* του Μαρξ.

Δεν υπάρχει κανένα σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο της καπιταλιστικής κοινωνίας και γενικότερα της ανθρωπότητας (συμπεριλαμβανομένου και του φαινομένου της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού) που δεν μπορούμε να βρούμε την ερμηνεία του στους νόμους που ανακάλυψε ο Μαρξ ή τις αφετηρίες και τα σημεία στήριξης στις σκέψεις, ιδέες, αρχές και προβληματισμούς που υπάρχουν στο *Κεφάλαιο*.

Δυσκολίες που παρουσιάζει η μελέτη του Κεφαλαίου.

Μέγεθος

Το *Κεφάλαιο* δεν είναι μόνο οι τρεις τόμοι που είναι ευρύτερα γνωστοί. Λαμβάνοντας υπόψη όλη την προεργασία που έκανε ο Μαρξ, το *Κεφάλαιο* αποτελείται από πολλούς τόμους με σύνολο τυπωμένων σελίδων πέραν των δέκα χιλιάδων (συμπεριλαμβανομένης και της αλληλογραφίας του με τον Έγκελς και με άλλους με θέμα του *Κεφαλαίου*). Σ' αυτές δεν περιλαμβάνονται οι σκέψεις και τα σχόλια που έκανε ο Μαρξ με τη μορφή των σημειώσεων κατά την πορεία των ερευνών και στοχασμών του.

Πιο κάτω παραθέτουμε τον κατάλογο των έργων του Μαρξ η μελέτη των οποίων είναι κατά την άποψη μας αναγκαία για την κατανόηση του *Κεφαλαίου*:

1. *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα* (1844)
2. *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας* (1846-47)
3. *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο* (1847)
4. *Το κομμουνιστικό μανιφέστο* (1848)
5. *Βασικές αρχές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*–Grudrisse (Το πρώτο προσχέδιο του *Κεφαλαίου* 1857-58)
6. *Κριτική της πολιτικής οικονομίας* (1859)
7. Το δεύτερο προσχέδιο του *Κεφαλαίου* που συμπεριλαμβάνει και τις *Θεωρίες για την υπεραξία* (τρεις τόμοι) που θα αποτελούσε τον τέταρτο τόμο του *Κεφαλαίου* (1861-1863)
8. *Μισθός, τιμή και κέρδος* (1865)

9. Το τρίτο προσχέδιο του *Κεφαλαίου* (1863-66)
10. Το *Κεφάλαιο* (έκδοση πρώτου τόμου) (1867)
11. *Κριτική του προγράμματος της Γκότα* (1875)
12. Το *Κεφάλαιο* (δεύτερος τόμος- έκδοση από τον Έγκελς) (1885)
13. Το *Κεφάλαιο* (τρίτος τόμος- έκδοση από τον Έγκελς) (1894)
14. *Θεωρίες για την υπεραξία* (τέταρτος τόμος του *Κεφαλαίου*, αποτελούμενος από τρεις τόμους - έκδοση από τον Κάουτσκι 1905-1910)
15. *Αλληλογραφία των Μαρξ - Έγκελς μεταξύ τους και με τρίτους με θέμα το Κεφάλαιο* (Dietz Verlag, Berlin, 1985)

Ορολογία.

Μια άλλη δυσκολία για τον σημερινό μελετητή του *Κεφαλαίου* είναι η γλώσσα της εποχής του Μαρξ τόσο σε ότι αφορά την ορολογία της πολιτικής οικονομίας όσο και σε ότι αφορά την ορολογία της φιλοσοφίας.

Ο Μαρξ έδωσε νέο περιεχόμενο σε υφιστάμενους όρους, έννοιες και κατηγορίες και εφεύρε μεγάλο μέρος της ορολογίας των εννοιών και κατηγοριών που χρησιμοποιεί. Και αυτό δεν είναι περίεργο. Είναι κατανοητό και αναγκαστικό διότι ο Μαρξ δημιούργησε μια νέα ολική θεωρία ή κοσμοθεωρία διαφορετική από όλες τις προηγούμενες. Ήταν λοιπόν λογικό η υπάρχουσα ορολογία (της πολιτικής οικονομίας και της φιλοσοφίας) να μην ήταν κατάλληλη για να εκφράσει εννοιολογικά το νέο που ανακάλυψε. Τέτοιοι νέοι όροι και κατηγορίες είναι π.χ. προϊόν-εμπόρευμα, αξία χρήσης-ανταλλακτική αξία, συγκεκριμένη- αφηρημένη εργασία, εργασία- εργατική δύναμη, παραγωγική- μη παραγωγική εργασία, απόλυτη- σχετική υπεραξία, σταθερό- μεταβλητό κεφάλαιο κ.λπ.

Για να καταλάβουμε και να κατανοήσουμε τι ακριβώς εννοούσε ο ίδιος ο Μαρξ και όχι αυτό που νομίζουμε ότι εννοούσε είναι ανάγκη να γνωρίσουμε, να κατανοήσουμε και να κυριαρχήσουμε αυτή την ορολογία που χρησιμοποιεί.

Εξάλλου αυτό ισχύει για τη διαδικασία γνώσης από το άτομο οποιουδήποτε φαινομένου. Πρέπει να «αποκωδικοποιήσει» το περιεχόμενο κάθε ανθρώπινου δημιουργήματος είτε αυτό είναι το περιεχόμενο ενός βιβλίου ή η τηλεόραση ή ένα τραπέζι ή το κράτος ή η κοινωνία κ.λπ.

Μετά από αυτή την «αποκωδικοποίηση» του κειμένου και την κατανόηση του περιεχομένου του *Κεφαλαίου* μπορεί το άτομο να έχει γνώμη και να είναι σε θέση να το αξιολογήσει.

Αφαίρεση- Συμπύκνωση.

Μια επιπλέον δυσκολία που παρουσιάζει η μελέτη του *Κεφαλαίου* είναι το γεγονός ότι οι έρευνές του Μαρξ είχαν φτάσει σ' ένα πολύ ψηλό επίπεδο γενίκευσης πράγμα που τον ανάγκαζε να χρησιμοποιεί όρους, έννοιες και κατηγορίες που εμπεριέχουν ένα πολύ ψηλό βαθμό αφαίρεσης.

Δυσκολία στο μελετητή του *Κεφαλαίου* δημιουργεί επίσης και η τάση του Μαρξ να συμπυκνώνει, πράγμα που είναι αποτέλεσμα της μεγάλης διανοητικής εξοικονόμησης (ή οικονομίας) που τόσο αγαπούσε ο Μαρξ και εφάρμοζε στην *έκθεση* του υλικού των αποτελεσμάτων των ερευνών του (εννοείται ότι η συμπύκνωση και η οικονομία στην έκθεση και στη διατύπωση δεν ισχύουν βέβαια για το ερευνητικό στάδιο). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ίδιος ο Μαρξ σε γράμμα του στον Έγκελς (31/7/1865) χαρακτηρίζει τον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* που είναι και τον μόνο που ολοκλήρωσε και εξέδωσε ο ίδιος όσο ζούσε σαν «ένα καλλιτεχνικό όλο»^[1].

Οικονομία και Φιλοσοφία.

Το *Κεφάλαιο* δεν είναι ένα έργο που ασχολείται με την οικονομία με τη στενή έννοια του όρου. Πέραν των οικονομικών ζητημάτων ασχολείται και με φιλοσοφικά ζητήματα. Αυτός είναι ακόμα ένας από τους λόγους που καθιστούν το *Κεφάλαιο* ένα δύσβατο και δυσκολονόητο έργο. Ακόμη και η κατανόηση του οικονομικού περιεχομένου του *Κεφαλαίου* δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Πόσο μάλλον η κατανόηση της ολότητας του περιεχομένου του, δηλαδή και του φιλοσοφικού περιεχομένου του. Το φιλοσοφικό μέρος είναι 'δικτυωμένο' μέσα στο οικονομικό περιεχόμενο, γι' αυτό και οι δυο πτυχές του *Κεφαλαίου*, η οικονομική και η φιλοσοφική είναι αδιαχώριστες.

Η φιλοσοφία χωρίς την πολιτική οικονομία καταλήγει να είναι γενικόλογες θέσεις και ισχυρισμοί, χάνει το κεντρικό επαναστατικό της στοιχείο που είναι η πράξη, η ανθρώπινη αντικειμενική υλική και πνευματική δραστηριότητα. Από την άλλη η πολιτική οικονομία χωρίς την φιλοσοφία καταλήγει να είναι καθαρή οικονομολογία που ασχολείται μόνο με τους οικονομικούς νόμους του καπιταλισμού παραμένοντας μέσα στα πλαίσια του καπιταλισμού. Χάνεται και σ' αυτή την περίπτωση το κεντρικό επαναστατικό στοιχείο της που είναι η αλλαγή της κοινωνίας προς το ανθρωπινότερο μέσω της πράξης.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι στο *Κεφάλαιο* βρίσκεται ολόκληρο το βασικό περιεχόμενο της μαρξιστικής θεωρίας και κοσμοθεωρίας.

Προϊόν τριαντάχρονης έρευνας.

Ο Μαρξ δεν ξύπνησε ένα καλό πρωί και πήρε την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος και έγραψε το *Κεφάλαιο*. Το *Κεφάλαιο* είναι το προϊόν και το αποτέλεσμα μιας τριαντάχρονης συνεχούς και κοπιαστικής μελέτης και έρευνας όχι μόνο των ζητημάτων της πολιτικής οικονομίας αλλά και όλης της πνευματικής παραγωγής της ανθρωπότητας μέχρι την εποχή του (σ' αυτό το σύγγραμμα κάτω από τον όρο ανθρωπότητα εννοούμε μόνο ή κυρίως την Ευρώπη). Γι' αυτό και το *Κεφάλαιο* όπως ήδη αναφέραμε δεν είναι μόνο ένα οικονομικό έργο αλλά και φιλοσοφικό, κοινωνιολογικό, ιστορικό κ.λπ. Γενικά εμπεριέχονται σ' αυτό σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό όλες οι επιστήμες που ασχολούνται με τον άνθρωπο και την κοινωνία.

Γενικά μιλώντας μπορούμε να πούμε ότι το *Κεφάλαιο* είναι ένα έργο στο οποίο έχουν συμπυκνωθεί όλες οι σκέψεις, ιδέες και τα συμπεράσματα αυτού του μεγάλου διανοητή σαν απόσταξη της κριτικής αφομοίωσης όλης της πνευματικής παραγωγής της ανθρωπότητας μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή.

(Εδώ σ' αυτή τη συνάφεια αξίζει να σημειωθεί ότι ο Μαρξ μπορούσε να διαβάζει και να γράφει Γερμανικά, Αγγλικά, Ισπανικά, Γαλλικά, Αρχαία Ελληνικά, Λατινικά και προς το τέλος της ζωής του άρχισε να μαθαίνει Ρωσικά επειδή θεωρούσε ότι κάτι σοβαρό συνέβαινε στη ρωσική κοινωνία, που ήθελε να ερευνήσει μελετώντας τη ρωσική βιβλιογραφία).

Αυτός ο πλούτος των κριτικά αφομοιωμένων γνώσεων του έδωσε τη δυνατότητα να αγκαλιάσει με τη νόηση του όλη την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας. Μέσα στο *Κεφάλαιο* ο μελετητής θα βρει την ερμηνεία όλης αυτής της πορείας από την πρωτόγονη εποχή μέχρι τη σύγχρονη εποχή, όπως επίσης και τις κατευθυντήριες γραμμές για το παρακάτω αυτής της πορείας.

Ο μελετητής νιώθει δέος μπροστά στον πλούτο των σκέψεων, ιδεών, αναλύσεων, συμπερασμάτων και ερμηνειών που υπάρχουν στο *Κεφάλαιο*. Η μελέτη του *Κεφαλαίου* είναι γι' αυτόν όχι μόνο πηγή γνώσεων αλλά τον καθιστά επίσης ικανό να ερμηνεύσει τα πολύπλοκα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα της σύγχρονης εποχής. Εννοείτε όμως ότι όπως λέει ο ίδιος ο Μαρξ:

Προϋποθέτω φυσικά, αναγνώστες που θέλουν να μάθουν κάτι καινούριο και επομένως να σκεφτούν και οι ίδιοι.[2]

Θα έρθει επίσης ο μελετητής σε επαφή με την ευρυμάθεια του Μαρξ καθώς και με την πνευματική μαεστρία με την οποία εντοπίζει, αναλύει και ερμηνεύει τα διαλεκτικά ζευγάρια: ουσία-φαινόμενο, όλο-μέρος, αφηρημένο-συγκεκριμένο, απόλυτο-σχετικό (απόλυτη αλήθεια-σχετική αλήθεια), τυχαίο-αναγκαιότητα, ταυτότητα-διαφορά, αιτία-αποτέλεσμα, δυνατότητα-πραγματικότητα, εν δυνάμει-εν ενεργεία, Είναι-Νόηση (συνείδηση), αντικείμενο-υποκείμενο, ποιότητα-ποσότητα, παλιό-νέο, συνέχεια-ασυνέχεια, γέννηση-θάνατος (γίγνεσθαι), ιστορική μέθοδος μελέτης-λογική μέθοδος έκθεσης κ.α.

Ο χαρακτηρισμός γίγαντας της σκέψης και μεγαλοφυής που έδωσε ο Μαρξ στον Αριστοτέλη[3] μπορεί χωρίς ενδοιασμό να δοθεί και στον ίδιο. Στο *Κεφάλαιο* υπάρχουν αναφορές, ακόμα και κεφάλαια ολόκληρα, που νομίζεις ότι ο συγγραφέας τους τα έγραψε σήμερα και όχι πριν από εκατό πενήντα χρόνια. Σαν να βλέπουμε μπροστά μας να ξετυλίγεται με αδρό τρόπο η ερμηνεία των βασικών κοινωνικοοικονομικών φαινομένων της ανθρωπότητας.

Πώς αρχίζουμε τη μελέτη του Κεφαλαίου.

Πρωτότυπο.

Το πρώτο που πρέπει να τονίσουμε σ' αυτή τη συνάφεια είναι αυτό που συμβούλευε ο Έγκελς (μετά το θάνατο του Μαρξ) τους νέους μελετητές του *Κεφαλαίου* και γενικότερα της μαρξιστικής θεωρίας:

να σπουδάζουμε πάρα πέρα αυτή τη θεωρία με βάση τις αρχικές της πηγές και όχι από δεύτερο χέρι.[4]

Δεν είναι τυχαίο που ο ίδιος ο Έγκελς θεώρησε σωστό να αφήσει τον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου* (που εξέδωσε μετά το θάνατο του Μαρξ το 1894) που δεν ήταν ολοκληρωμένος, στην κατάσταση που τον άφησε ο Μαρξ. Λέει ο Έγκελς:

Δεν είχα κανένα δικαίωμα να κάνω μια επεξεργασία. Ένας άνθρωπος σαν τον Μαρξ έχει την απαίτηση να ακουστεί ο ίδιος, τις επιστημονικές του ανακαλύψεις να τις αφήσει στους απογόνους του με απόλυτη γνησιότητα της δικής του περιγραφής. Επιπλέον δεν είχα καμία διάθεση να βάλω χέρι στην κληρονομιά ενός τόσο ανώτερου ανθρώπου. Αυτό θα μου φαινόταν παρασπονδία.[5]

Η μελέτη του *Κεφαλαίου* και γενικότερα της θεωρίας του Μαρξ που γίνεται από δεύτερο χέρι- είτε πρόκειται για εγχειρίδιο είτε για επί μέρους μελέτες- οδηγεί υποχρεωτικά σε σημαντικές απλοποιήσεις και απλουστεύσεις της σκέψης και της θέασης του Μαρξ (όπως αργότερα και των έργων του Έγκελς και του Λένιν).

Να ξανακάνουμε τα βασικά σημεία της πορείας της έρευνας του Μαρξ.

Το *Κεφάλαιο* λοιπόν είναι το επιστέγασμα μιας τριαντάχρονης πνευματικής προσπάθειας του Μαρξ. Αν ξεκινήσουμε τη μελέτη μας από την τελική μορφή του *Κεφαλαίου* δηλαδή τους τρεις ευρύτερα γνωστούς τόμους είναι όχι μόνο πολύ δύσκολο αλλά μάλλον αδύνατο να εντοπίσουμε, να καταλάβουμε, να αντιληφθούμε, να κατανοήσουμε, να συνειδητοποιήσουμε και να αφομοιώσουμε τον πλούτο των ανακαλύψεων αυτού του μεγάλου διανοητή.

Στους τρεις τόμους παρατίθεται η τελική μορφή των γνώσεων που είναι αποτέλεσμα της κριτικής επεξεργασίας ενός τεράστιου όγκου στοιχείων όπως και των απόψεων των προγενέστερων του Μαρξ διανοητών σε μια κοπιώδη και χρονοβόρα πνευματική διαδικασία της οποίας το κύριο χαρακτηριστικό ήταν η αφαίρεση, η αφαιρετική λειτουργία του μυαλού. Όπως ο ίδιος ο Μαρξ γράφει στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*:

Ο φυσικός παρατηρεί τα φυσικά προτσές εκεί όπου εμφανίζονται με την πιο καθαρή μορφή και όπου θολώνονται όσο το δυνατό λιγότερο από διαταρακτικές επιδράσεις, είτε όπου είναι δυνατό κάνει πειράματα μέσα σε συνθήκες που εξασφαλίζουν την καθαρή πορεία του προτσές» ενώ «Στην ανάλυση των οικονομικών μορφών δεν μπορούν να μας εξυπηρετήσουν ούτε το μικροσκόπιο ούτε τα χημικά αντιδραστήρια. Και τα δύο πρέπει να τα αντικαταστήσει η δύναμη της αφαίρεσης.[6]

Πως λοιπόν πρέπει να μελετούμε το *Κεφάλαιο* για να μπορέσουμε να υπερπηδήσουμε αυτές τις δυσκολίες και τους σκόπελους που αναφέραμε πιο πάνω;

Πρέπει να ξανακάνουμε τα βασικά σημεία της πνευματικής πορείας του Μαρξ. Κάνοντας αυτή την πορεία που ακολούθησε ο Μαρξ θα αποκτήσουμε σαφείς γνώσεις και σχέσεις, δηλαδή διάφανες σχέσεις με το κείμενο και άρα με το περιεχόμενο του *Κεφαλαίου*. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα μπορέσουμε να «αποκωδικοποιήσουμε» την ενυπάρχουσα και κατοικοεδρεύουσα στο έργο γνώση.

Εξάλλου αυτή είναι η μοναδική μέθοδος για να αποκτήσουμε σαφείς γνώσεις και σχέσεις, διάφανες σχέσεις με οποιοδήποτε φαινόμενο. Η γνώση της πορείας του κάθε φαινομένου- έτσι και του *Κεφαλαίου*- δηλαδή της γέννησης, ανάπτυξης και εξέλιξης του, καθώς και της θέσης και του ρόλου του σ' ένα ευρύτερο σύνολο, μας οδηγεί ταυτόχρονα και υποχρεωτικά στη γνώση αυτού του φαινομένου, δηλαδή της ουσίας του, του περιεχομένου του, της τελικής μορφής του.

Αν το άτομο παίρνει αυτά με τα οποία έρχεται σε επαφή με την τελική, την ολοκληρωμένη, την αυτοτελοποιημένη, δηλαδή την άμεση νεκρή μορφή τους δεν μπορεί να τα κατανοήσει. Οδηγείτε στο φетиχισμό, στη λατρεία αυτών των φαινομένων, γιατί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του φетиχισμού είναι ακριβώς ότι το άτομο αντιλαμβάνεται τα φαινόμενα σαν μια για πάντα δοσμένα, σταθερά, στατικά, αιώνια άρα και ως νεκρά.

Χρειάζεται λοιπόν να ξανακάνουμε τους βασικούς σταθμούς της πνευματικής πορείας του Μαρξ γιατί η αλήθεια οποιουδήποτε φαινομένου (φυσικού, βιολογικού, κοινωνικού, θεωρίας κ.λπ.), η λογική του, ο τρόπος λειτουργίας του βρίσκεται όχι μόνο στην τελική του, ολοκληρωμένη μορφή, αλλά και στο δρόμο που διένυσε μέχρι να φτάσει στη σημερινή του μορφή, δηλαδή να παρακολουθήσουμε το γίνεσθαι του. Ο Χέγκελ έγραφε στο έργο του *Φαινομενολογία του Πνεύματος*:

Το γυμνό αποτέλεσμα είναι το νεκρό σώμα που έχει αφήσει πίσω της η τάση (tendenz).[7]

και ο Μαρξ συμπληρώνει:

στην αλήθεια δεν ανήκει μόνο το αποτέλεσμα αλλά επίσης και ο δρόμος [το γίνεσθαι].

Χωρίς τη γνώση του γίνεσθαι του φαινομένου ο κίνδυνος να παραμείνουμε στην εξωτερική όψη του, δηλαδή να παραμείνουμε στο αισθητηριακό, το παραστατικό στάδιο γνώσης είναι αναπόφευκτος.

Συνοψίζοντας:

Πρέπει να καταλάβουμε και να κατανοήσουμε την ίδια τη μακρά διαδικασία με την οποία ο Μαρξ βήμα με βήμα, σταδιακά και κοπιαστικά άνοιξε και διάβηκε το δρόμο για την συνολική κατανόηση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Κατά τη διάρκεια αυτού του μακρού πνευματικού ταξιδιού του ανακάλυπτε διαρκώς στο δρόμο του σημείο προς σημείο τον πλούτο των συναφειών, των σχέσεων, των αλληλεπιδράσεων και των εσωτερικών συναρτήσεων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Στο *Κεφάλαιο* ξεδιπλώνεται πράγματι η ανατομία της καπιταλιστικής κοινωνίας αλλά και γενικότερα της ιστορικής πορείας της ανθρωπότητας. Λέει ο Μαρξ στον πρόλογο του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*:

Αυτό που έχω να ερευνήσω σε τούτο το έργο είναι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής και οι σχέσεις παραγωγής και ανταλλαγής που αντιστοιχούν σ' αυτόν.[8]

Ανοικτή θεωρία - όχι δόγμα.

Αναφερθήκαμε πιο πάνω σε μερικούς λόγους που κάνουν το *Κεφάλαιο* να είναι ένα δυσκολονόητο έργο όπως επίσης και στους τρόπους υπέρβασης αυτών των δυσκολιών.

Εκεί που δεν έγινε αυτή η υπέρβαση το *Κεφάλαιο* παρέμεινε δύσβατο και δυσκολονόητο, τόσο δυσκολονόητο που οδήγησε πολλούς στην μονομερή, ελλιπή, σχηματική, απλουστευμένη, δογματική ή και στην πλήρη διαστρέβλωση των σκέψεων, ιδεών και νομοτελειών που παρατίθενται στο έργο αυτό (Δεν εννοούμε βέβαια εδώ αυτούς που συνειδητά διαστρεβλώνουν το περιεχόμενο του *Κεφαλαίου* υπηρετώντας όχι επιστημονικούς σκοπούς αλλά τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου και της τάξης των κεφαλαιοκρατών).

Αυτός είναι ένας από τους κυριότερους γνωσιολογικούς- γνωσιοθεωρητικούς λόγους που οδήγησαν στη μετατροπή του μαρξισμού- λενινισμού στη διαστρέβλωση ακόμα και σε δόγμα και ιδιαίτερα, την υλιστική διαλεκτική σ' ένα άθροισμα γενικών νόμων και κατηγοριών και την πολιτική οικονομία μέχρι και στην απλούστευση της και την αναγωγή της σε έννοιες και κατηγορίες όπως «πλούσιοι» και «φτωχοί» (Πέραν αυτού του γνωσιοθεωρητικού λόγου, στη διαστρέβλωση του μαρξισμού- λενινισμού συνέβαλαν βέβαια και κοινωνιολογικοί λόγοι που δεν είναι όμως του παρόντος να αναλύσουμε).

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η νέα κοσμοθεωρία, ο μαρξισμός, γεννήθηκε ακριβώς κατά τη διαδικασία της κριτικής από τον Μαρξ και τον Έγκελς των προηγούμενων φιλοσοφικών δογμάτων και συστημάτων, σαν μια κοσμοθεωρία η οποία ακριβώς δεν είναι δόγμα όπως οι προηγούμενες αλλά ανοιχτή για συνεχή ανάπτυξη και εμπλουτισμό.

Και τούτο είναι φυσιολογικό και λογικό επειδή αυτή η κοσμοθεωρία θέλει, μπορεί και είναι ικανή από τη φύση της να αντανakλά σωστά, δηλαδή αληθινά την αντικειμενική πραγματικότητα. Η ίδια όμως η αντικειμενική πραγματικότητα αλλάζει διαρκώς, αναπτύσσεται, εξελίσσεται άρα και η θεωρία που θέλει να είναι αντανάκλαση της και νοητική έκφραση της, πρέπει διαρκώς να αλλάζει, να αναπτύσσεται, να εξελίσσεται, να αντιστοιχίζεται. Κάθε επανάσταση στις δομές της αντικειμενικής πραγματικότητας (συμπεριλαμβανομένων και των επιστημών) πρέπει να φέρνει μαζί της και να προξενεί μια επανάσταση στη θεωρία. Είναι λοιπόν αναγκαίο να αντιστοιχούμε τη θεωρία διαρκώς προς τη μεταβαλλόμενη, την αναπτυσσόμενη, την εξελισσόμενη αντικειμενική πραγματικότητα.

Εννοείται ότι σ' αυτή τη διεργασία της συνεχούς διεύρυνσης και εμπλουτισμού της θεωρίας δεν κινούμαστε στο κενό αλλά στηριζόμαστε στην ήδη υπάρχουσα γνώση της οποίας η ορθότητα έχει ήδη αποδειχθεί στο καμίνι της πράξης. Έτσι η μαρξιστική θεωρία:

δίνει όχι έτοιμα δόγματα αλλά τις αφετηρίες [σημεία αναφοράς και στήριξης] για την παραπέρα έρευνα και τη μέθοδο γι' αυτή την έρευνα.[9]

Σ' αυτή τη διαδικασία της συνεχούς διεύρυνσης και εμπλουτισμού της θεωρίας πρέπει πέραν από τη μελέτη των έργων του Μαρξ, του Έγκελς και του Λένιν να περιλάβουμε και τη μελέτη της πνευματικής παραγωγής σε γνώσεις και ιδέες καθώς και της δράσης που παρήγαγαν και πρόσφεραν άλλα άτομα, κόμματα και κινήματα. Πρέπει να αξιολογήσουμε και να αξιολογούμε σωστά, δηλαδή αντικειμενικά, την προσφορά αλλά και τις αντικειμενικές δυνατότητες όλων εκείνων των δυνάμεων που έδρασαν και δρουν μέσα στα πλαίσια της κατεύθυνσης, της προώθησης και πραγματοποίησης μιας κοινωνίας ανθρωπινότερης από αυτή του καπιταλισμού. Πρέπει να αποδίδουμε ιστορική

δικαιοσύνη. Στον καθένα ότι του αξίζει, όπως έλεγε και ο Μαρξ.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει βέβαια στην προσφορά του Έγκελς του οποίου τα έργα βοήθησαν και βοηθούν να κατανοήσουμε πιο εύκολα τη σκέψη του Μαρξ. Κι αυτό επειδή ο Έγκελς δεν είναι μόνο αυτός που συστηματοποίησε (ταξινόμησε) τη σκέψη του Μαρξ αλλά επίσης ανέπτυξε δημιουργικά αυτή τη σκέψη ευκολύνοντας μας στην κατανόηση της.

Ενδεικτικά έργα του Έγκελς που βοηθούν να κατανοήσουμε τη σκέψη του Μαρξ:

1. *Περίγραμμα για μια κριτική της εθνικής οικονομίας* (1844)
2. *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία* (1845)
3. *Η αγία Οικογένεια* (μαζί με τον Μαρξ, 1845)
4. *Η γερμανική Ιδεολογία* (μαζί με τον Μαρξ, 1846)
5. *Βασικές αρχές του κομμουνισμού* (1846)
6. *Για το ζήτημα της κατοικίας* (1872-73)
7. *Αντι-Ντύρινγκ* (1878)
8. *Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη* (1880)
9. *Διαλεκτική της φύσης* (αποσπασματικά 1873-83)
10. *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους* (1884)
11. *Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας* (1886)

Η σκέψη του Μαρξ όπως και του Έγκελς και αργότερα του Λένιν δεν έχει τίποτα το κοινό με την ακαμψία και δογματική υφή που πήραν μετά το θάνατο του Λένιν αρκετές πτυχές της σκέψης και γενικά της θεωρίας και κοσμοθεωρίας τους με τη μορφή που αργότερα χαρακτηρίστηκε σαν ο «επίσημος» μαρξισμός- λενινισμός.

Η μαρξιστική φιλοσοφία, γενικά η κοσμοθεωρία πρέπει να είναι προσανατολισμένη προς την κοινωνική πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι κατά την διαδικασία εύρεσης της αλήθειας πρέπει η ίδια να βρίσκεται συνεχώς κάτω από την κριτική αλλά και την αυτοκριτική. Ταυτόχρονα πρέπει να παίρνει θέση απέναντι στις κοινωνικές διαδικασίες αναδεικνύοντας την κατεύθυνση της παραπέρα ανάπτυξης τους και να τις κάνει συνειδητές λειτουργώντας συνάμα σαν προβολέας. Λέει ο νεαρός Μαρξ σε άρθρο του στην *εφημερίδα της Κολωνίας*: «Η φιλοσοφία δεν βρίσκεται έξω από τον κόσμο όπως και το μυαλό, ο εγκέφαλος δεν βρίσκεται έξω από τον άνθρωπο».

Με αυτό τον τρόπο και μόνο με αυτό τον τρόπο μπορεί η φιλοσοφία και γενικότερα η κοσμοθεωρία να αντιλαμβάνεται τον εαυτό της σαν έκφραση της εποχής της. Ο Μαρξ θεωρούσε τη φιλοσοφία και την κοσμοθεωρία σαν έκφραση του συγκεκριμένου κάθε φορά επιπέδου συνειδητοποίησης της εποχής της. Μόνο έτσι προστατεύει τον εαυτό της από τη δογματοποίηση παραμένοντας πάντοτε ανοιχτή για παραπέρα ανάπτυξη αντίστοιχα με την ανάπτυξη της ίδιας της αντικειμενικής πραγματικότητας.

Σ' αυτή τη συνάφεια καλό είναι να ξεχωρίσουμε τις δύο αυτές έννοιες, «φιλοσοφία» και «κοσμοθεωρία». Η κοσμοθεωρία είναι η επιστημονική εικόνα του κόσμου και μπορεί να προέλθει μόνο από το σύνολο των επιστημών, των γνώσεων. Η φιλοσοφία και ειδικότερα η γνωσιοθεωρία (=Διαλεκτική =Λογική) είναι η γενική μεθοδολογία, η λογική της δόμησης της κοσμοθεωρίας. Η φιλοσοφία από μόνη της δεν μπορεί να αναλάβει το ρόλο της κοσμοθεωρίας.

Συνοπτικά και συμπερασματικά.

Αξιολογώντας το *Κεφάλαιο* του Μαρξ, δηλαδή την ουσία του, το περιεχόμενο του, τη λειτουργία και τη θέση του στην πορεία εξέλιξης της ανθρωπότητας μέχρι αυτή τη στιγμή, προσωπικά θεωρώ το έργο αυτό σαν το πιο σπουδαίο έργο που βγήκε από τη πένα ενός ανθρώπου. Έχει επαναστατικοποιήσει όλες τις επιστήμες που ασχολούνται με την κοινωνία, τον άνθρωπο και τον

εσωτερικό του κόσμου.

Σ' αυτό το έργο βρίσκεται κριτικά ενσωματωμένο με άμεσο ή έμμεσο τρόπο ότι καλύτερο έχει παράξει η ανθρωπότητα μέχρι εκείνη τη στιγμή. Ακόμη περισσότερο: Το περιεχόμενο του *Κεφαλαίου* βοήθησε και βοηθά στη διαδικασία συνειδητοποίησης της ανθρωπότητας της δικής της ιστορικής πορείας μέχρι σήμερα και άρα και την παραπέρα πορεία της, δηλαδή από πού προήλθε, πως προχώρησε και προς τα που πάει. Με άλλα λόγια βοηθά στην αυτογνωσία και αυτοσυνειδησία της ανθρωπότητας.

Είναι λοιπόν φυσιολογικό και λογικό ότι αυτό το έργο είναι δύσκολο, δυσκολονόητο και δύσβατο. Γι' αυτό για να καταλάβουμε και να γνωρίσουμε το περιεχόμενο αυτού του έργου πρέπει να παρακολουθήσουμε τη γένεση, την ανάπτυξη και την εξέλιξη του μέχρι την τελική του μορφή. Μόνο έτσι θα καταφέρουμε να αδράξουμε την αλήθεια, την λογική του *Κεφαλαίου* και θα είμαστε σε θέση να αναπτύξουμε παρακάτω το περιεχόμενο του. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα μπορέσουμε να ξεχωρίσουμε τους νόμους της καπιταλιστικής κοινωνίας που ακόμη ισχύουν και να ανακαλύψουμε νέους νόμους που η εξέλιξη της καπιταλιστικής κοινωνίας πιθανό να έφερε στο προσκήνιο της ιστορίας.

Παρακολουθώντας την πνευματική πορεία του Μαρξ βλέπουμε πως σταδιακά συγκεκριμενοποιούσε και ανέπτυξε τις κυριότερες έννοιες, κατηγορίες και αρχές και πως οδηγήθηκε στην αποκάλυψη της λογικής της εσωτερικής συνάρτησης της καπιταλιστικής κοινωνίας και ακόμη περισσότερο της ιστορικής πορείας της ανθρωπότητας.

Είναι λοιπόν λογικό να συμπεράνουμε ότι ένα τέτοιο έργο με αυτή την εμβέλεια και αυτό το επίπεδο γενίκευσης, αφαίρεσης και συμπύκνωσης που το χαρακτηρίζει απαιτεί από τον αναγνώστη - μελετητή να καταβάλει κάποια ιδιαίτερη πνευματική προσπάθεια για να κατανοήσει αυτά που εννοούσε πράγματι ο Μαρξ. Θα συμφωνήσουμε με τον Έγκελς ο οποίος έγραφε στον επίλογο του τρίτου τόμου που εξέδωσε ο ίδιος (όπως και τον δεύτερο τόμο) μετά τον θάνατο του Μαρξ:

Για τους ανθρώπους που δεν ξέρουν ή δεν θέλουν να διαβάζουν, οι οποίοι στον πρώτο κιόλας τόμο του *Κεφαλαίου* κατέβαλαν περισσότερη προσπάθεια να τον καταλάβουν λανθασμένα από την προσπάθεια που ήταν αρκετή για να τον καταλάβουν σωστά- γι' αυτούς τους ανθρώπους θα ήταν εντελώς άσκοπο να κοπιήσει κανείς κατά οποιονδήποτε τρόπο. Για τους ανθρώπους όμως που θέλουν πράγματι να μπουν στο νόημα, το σπουδαιότερο ήταν ακριβώς το πρωτότυπο κείμενο [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[10]

[1] Μαρξ Κ., Έγκελς Φ. (1965) *Karl Marx - Friedrich Engels Werke (MEW)* τόμος 31, (σελ.132) Berlin: Dietz Verlag

[2] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.12). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[3] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.74). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[4] Έγκελς Φ. (1890) *Γράμμα στον J. Bloch* 21/9/1890 ανακτήθηκε από https://www.marxists.org/archive/marx/works/1890/letters/90_09_21.htm

[5] Έγκελς Φ. (1894/1978) *Επίλογος στον 3^ο τόμο του Κεφαλαίου* (σελ.1091) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[6] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.12). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[7] Χέγκελ Φ. (1978). *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία του Πνεύματος* (σελ. 12) Αθήνα: Αναγνωστίδη

[8] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.12). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[9] Έγκελς Φ. (...) *Εκλεκτά έργα* 2^{ος} τόμος (σελ. 371) Αθήνα: Γνώσεις

[10] Έγκελς Φ. (1894/1978) *Επίλογος στον 3^ο τόμο του Κεφαλαίου* (σελ.1091) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Για τη μέθοδο έρευνας και τη μέθοδο έκθεσης του Μαρξ στο *Κεφάλαιο*.

Γενικές Παρατηρήσεις

Όπως αναφέραμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, πριν από την τελική μορφή του *Κεφαλαίου* προηγήθηκε η κριτικοανλυτική μελέτη, έρευνα και αξιολόγηση ότι καλύτερου είχε παράξει η ανθρωπότητα μέχρι την εποχή του Μαρξ στον τομέα της πολιτικής οικονομίας και σε μια σειρά άλλων τομέων.

Πάνω σ' αυτή τη βάση- πιο σωστό είναι να πούμε κατά τη διαδικασία αυτής της μελέτης και έρευνας- ο Μαρξ οδηγείτο με γενικό εργαλείο το «νυστέρι της αφαίρεσης» στα δικά του συμπεράσματα. Λέει ο Μαρξ:

Στην ανάλυση των οικονομικών μορφών δεν μπορούν να μας εξυπηρετήσουν ούτε το μικροσκόπιο ούτε τα χημικά αντιδραστήρια. Και τα δυο πρέπει να τα αντικαταστήσει η δύναμη της αφαίρεσης.[1]

Εξάλλου αυτή είναι η διαδικασία κάθε έρευνας προτού ο ερευνητής είναι σε θέση να εκθέσει, να παρουσιάσει, δηλαδή να εξηγήσει τα αποτελέσματα των ερευνών του. Γι' αυτό δεν πρέπει να ταυτίζονται αυτές οι δυο πνευματικές διαδικασίες της έρευνας και της έκθεσης. Είναι όχι μόνο διαφορετικές αλλά εμφανίζονται στη διαλεκτική τους σχέση και σαν ενότητα αντιθέτων. Η μη κατανόηση της διαφοράς και ταυτόχρονα της διαλεκτικής σχέσης της μεθόδου έρευνας και της μεθόδου έκθεσης οδηγεί σε σύγχυση. Λέει ο Μαρξ για τις δυο μεθόδους έρευνας και έκθεσης:

Βέβαια ο τρόπος της έκθεσης πρέπει να διαφέρει τυπικά από τον τρόπο της έρευνας. Η έρευνα πρέπει να αφομοιώσει την ύλη στις λεπτομέρειες, να αναλύσει τις διάφορες μορφές εξέλιξης της και να ανακαλύψει τον εσωτερικό τους δεσμό. Μόνο όταν θα έχει τελειώσει αυτή η δουλειά μπορεί να παρασταθεί όπως πρέπει η πραγματική κίνηση. Και όταν επιτευχθεί αυτό, έτσι που η ζωή της ύλης να καθρεφτίζεται ιδεατά, τότε μπορεί να φαίνεται σαν να έχει να κάνει κανείς με ένα a priori konstraction (εκ των προτέρων κατασκευή).[2]

Αν δεν γίνει λοιπόν αυτή η διάκριση των δυο μεθόδων τότε φαίνεται πράγματι ολόκληρο το *Κεφάλαιο* σαν μια «a priori konstraction», δηλαδή σαν μια «εκ των προτέρων κατασκευή» όπου όλες οι αναφορές και τα συμπεράσματα του Μαρξ φαίνεται ότι προέρχονται από μια ιδεατή αρχή την οποία παρακολουθούμε στην ανάπτυξη, στην εξέλιξη, στο ξεδίπλωμα της, δηλαδή κάτι παρόμοιο ή όμοιο με το απόλυτο πνεύμα ή την απόλυτη ιδέα του Χέγκελ και άρα φαίνεται να μην έχουν αυτές οι αναφορές και τα συμπεράσματα το αντίστοιχο τους στις πραγματικές κοινωνικές διαδικασίες.

Σαν συνέπεια αυτού του λάθους- της ταύτισης της μεθόδου έρευνας με τη μέθοδο έκθεσης- φαίνεται σαν να αιωρούνται στο κενό η διαλεκτική σχέση κατηγοριών όπως της ουσίας και του φαινομένου, του αφηρημένου και του συγκεκριμένου, του λογικού και του ιστορικού κ.λπ. Δεν γίνεται δηλαδή αντιληπτό και κατανοητό ότι όλες οι οικονομικές έννοιες και κατηγορίες που χρησιμοποιεί ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* είναι θεωρητικές εκφράσεις ή αφαιρέσεις των ιστορικών κοινωνικών σχέσεων παραγωγής που υπάρχουν πραγματικά και όχι αιώνιες ιδέες που υπάρχουν κάπου πριν από κάθε πραγματικότητα. Ακριβώς επειδή οι οικονομικές κατηγορίες είναι θεωρητικές εκφράσεις

συγκεκριμένων φαινομένων ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής είναι «κοινωνικά ισχύουσες» και έγκυρες, έχουν δηλαδή αντικειμενικό περιεχόμενο και άρα αντικειμενικό δικαίωμα ύπαρξης.

Είναι κοινωνικά έγκυρες και επομένως αντικειμενικές μορφές νόησης [Gedankenformen] για τις σχέσεις παραγωγής αυτού του ιστορικά καθορισμένου τρόπου παραγωγής, της εμπορευματικής παραγωγής [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[\[3\]](#)

Ο Έγκελς στον επίλογο του τρίτου τόμου του *Κεφαλαίου* αναφερόμενος στη μέθοδο έκθεσης λέει:

εδώ δεν πρόκειται μόνο για ένα καθαρά λογικό προτσές αλλά για ένα ιστορικό προτσές και για το διασαφηνιστικό αντικαθρέφτισμα του στη σκέψη, για την λογική παρακολούθηση των εσωτερικών του συναρτήσεων.[\[4\]](#)

Πριν από κάθε έκθεση (εξήγηση) προηγείται λοιπόν η έρευνα. Αφού κατανοηθεί μέσω της λεπτομερειακής έρευνας η εσωτερική συνάρτηση του φαινομένου που ερευνούμε: δηλ. η γέννηση του, η ανάπτυξη του και η εξέλιξη του μέχρι την τωρινή του μορφή, τότε και μόνο τότε μπορούμε να έχουμε καθαρή και πλήρη εικόνα και αντίληψη του πως θα γίνει η έκθεση των αποτελεσμάτων της ερευνητικής διαδικασίας.

Στο στάδιο της έρευνας πρέπει να εξετάζουμε κάθε φαινόμενο στη διαδικασία γέννησης του και στην ιστορική του πορεία. Η έρευνα και η σκέψη πρέπει να ακολουθεί την πραγματική κίνηση του φαινομένου από τη γέννηση του μέχρι αυτή τη στιγμή. Από που γεννήθηκε και ποιοι είναι οι λόγοι, οι αιτίες που το γέννησαν και το κατέστησαν αναγκαίο, πως γεννήθηκε και εξελίχθηκε κ.λπ.

Η μετέπειτα ανάπτυξη και εξέλιξη του, οι νέες πλευρές, πτυχές και σχέσεις που αποκτά στην πορεία πρέπει να αντικρίζονται και να θεωρούνται σαν παραπέρα και περαιτέρω εξέλιξη αυτής της πρώτης εμφάνισης του όπως- διατηρουμένων των αναλογιών- η εξέλιξη ενός βιολογικού οργανισμού από το έμβρυο.

Αυτό σημαίνει ότι κατά την ερευνητική διαδικασία είναι αναγκαίο να εξετάζουμε σε κάθε συγκεκριμένη στιγμή την συγκεκριμένη μορφή και το συγκεκριμένο περιεχόμενο που παίρνει το φαινόμενο στην ιστορική του πορεία.

Αλλιώς δημιουργείται σύγχυση.[\[5\]](#)

Είναι σημαντικό λοιπόν να τονιστεί εδώ ότι η επίφαση, ο παράδοξος τρόπος με τον οποίο συνήθως εμφανίζεται ή εκδηλώνεται κάθε ουσία (νόμος) στην επιφάνεια

προκύπτει από την ίδια την εξέλιξη του πράγματος.[\[6\]](#)

Γι' αυτό πρέπει να αναζητούμε πάντοτε από που και πως έχει προκύψει μια επίφαση ή το παράδοξο και όχι να την αντιμετωπίζουμε σαν «λάθος» ή «πλάνη» του νου ή ακόμα χειρότερα να προσπαθούμε με το «ζόρι» να ανάγουμε άμεσα τον τρόπο εκδήλωσης (φαινόμενο) του νόμου (ουσίας) στον ίδιο τον νόμο (ουσία).

Η έκθεση που είναι η εξήγηση του φαινομένου που ερευνήσαμε πρέπει να ακολουθεί την αρχή της ανόδου από το αφηρημένο στο πραγματικά συγκεκριμένο, δηλαδή την αντίθετη αρχή της έρευνας που είναι η κάθοδος από το αισθητηριακά συγκεκριμένο στο αφηρημένο. Να σημειώσουμε εδώ ότι το αφηρημένο ενός φαινομένου είναι αρχή της εμφάνισης του, άρα το πιο απλό, που εμπεριέχει όμως σε εμβρυώδη ή λανθάνουσα μορφή όλες ή τουλάχιστο τις βασικές (ουσιαστικές) ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά της παραπέρα εξέλιξης του. (περισσότερα για αυτή την προβληματική βλέπε παρακάτω)

Σ' αυτή την πορεία της έκθεσης (της ανόδου από το αφηρημένο στο πραγματικά συγκεκριμένο) πρέπει να εμπεριέχονται ή να ενσωματώνονται τόσο οι γενικοί νόμοι (η ουσία) του φαινομένου που ανακαλύψαμε όσο και οι μορφές, ο τρόπος εκδήλωσης που παίρνει- μέσω των διαμεσολαβήσεων και ενδιάμεσων κρίκων-, η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην ουσία του φαινομένου και του τρόπου εκδήλωσης του, δηλαδή της φαινομενικότητας του και βεβαίως και των κατηγοριών της ουσίας και της φαινομενικότητας μια και οι κατηγορίες, όπως ήδη αναφέραμε, εκφράζουν και πρέπει να εκφράζουν πραγματικά γεγονότα και όχι να είναι κατασκευάσματα του μυαλού.

Για τη μέθοδο έρευνας

Η αντικειμενικότητα της έρευνας.

Ξεκινώντας την έρευνα δεν γνωρίζεις που θα καταλήξεις. Και αυτό είναι προφανές γιατί δεν μπορείς βέβαια να ξέρεις κάτι προτού το μάθεις.

Αν ξεκινά κάποιος την έρευνα ενός φαινομένου έχοντας εκ των προτέρων κατά νου και την πρόθεση να αποδείξει κάτι που ο ίδιος θέλει να αποδείξει θα οδηγηθεί υποχρεωτικά σε γενικόλογες τοποθετήσεις, σε ισχυρισμούς αντί σε επιχειρήματα, σε ευχολόγια, σε ηθικολογία (και η ηθικολογία δεν έχει καμία σχέση με την επιστήμη, ούτε καν με την επιστήμη της ηθικής), δηλαδή στον υποκειμενισμό, που είναι ο μεγαλύτερος εχθρός της επιστημονικότητας, της οποίας το βασικό χαρακτηριστικό και όρος εκ των ων ουκ άνευ είναι η αντικειμενικότητα. Και αντικειμενικότητα σημαίνει να παραμένουμε πάντα μέσα στο αντικείμενο παρακολουθώντας, μελετώντας και ερευνώντας την πορεία του, την ουσία του, το περιεχόμενο του, τον τρόπο λειτουργίας του, την λογική του, την αλήθεια του x διαπιστώνοντας δηλαδή από που ξεκίνησε, ποια είναι η σημερινή του κατάσταση και κατά πού πάει.

Το αντικείμενο λοιπόν (φαινόμενο, συνθήκες κ.λπ., ο, τι βρίσκεται έξω από τον ψυχισμό και ο ίδιος ο ψυχισμός, η νόηση όταν αυτή μελετά και ερευνά τον ίδιο τον εαυτό της σαν αντικειμενικό φαινόμενο) πρέπει να έχουμε διαρκώς στο οπτικό μας πεδίο και όχι τις επιθυμίες μας. Και το αντικείμενο είναι πάντοτε αυτό που είναι και όχι αυτό που θα θέλαμε να είναι.

Εννοείται ότι η έρευνα δεν αιωρείται στο κενό. Όμως ο ερευνητής πρέπει να έχει κατά νου ότι και οι υπάρχουσες γνώσεις αποκτήθηκαν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, ότι δηλαδή δεν είναι κατασκευάσματα του μυαλού αλλά αντανakλάσεις στο μυαλό του αντικειμένου, της αντικειμενικής πραγματικότητας.

Η επεξηγηματική αρχή.

Το *Κεφάλαιο* δεν έχει τυχαία τον υπότιτλο: «Κριτική της πολιτικής οικονομίας». Είναι μια κριτική αντίκριση και θεώρηση της αστικής κλασικής πολιτικής οικονομίας ξεκινώντας από τον William Petty (1623-1687) και καταλήγοντας στον Σμίθ (1723-1790) και τον Ρικάρντο (1772-1823) την οποία ο Μαρξ χαρακτηρίζει επιστημονική επειδή οι οικονομολόγοι προσπαθούσαν να εντοπίσουν, να καταλάβουν και να ερμηνεύσουν επιστημονικά τα οικονομικά φαινόμενα της νέας κοινωνίας, της αστικής κοινωνίας.

Μετά τον Ρικάρντο ακολούθησε η διάλυση της σχολής του από τους επιγόνους του, οι οποίοι έχασαν πλέον την επιστημονικότητα τους επειδή υποστήριζαν απολογητικά την αστική κοινωνία απομακρυνόμενοι όλο και περισσότερο από τις επιστημονικές θέσεις και την επιστημονική δεοντολογία, την ειλικρίνεια και την αντικειμενικότητα των προκατόχων τους. Ο Μαρξ χαρακτηρίζει αυτούς τους οικονομολόγους σαν χυδαίους, σαν πρόστυχους:

Τον άνθρωπο όμως που προσπαθεί να προσαρμόσει την επιστήμη σε μια άποψη που δεν την δανείστηκε από αυτήν την ίδια (όσο λαθεμένη κι αν είναι η τελευταία) αλλά απ' έξω, από ξένα προς

αυτήν εξωτερικά συμφέροντα, αυτόν τον ονομάζω πρόστιχο [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[7]

Αυτός ο υπότιτλος του *Κεφαλαίου* μας υποδείχνει τον μεθοδολογικό δρόμο (διαδικασία) τον οποίο πρέπει να ακολουθήσουμε για να ερευνήσουμε και να γνωρίσουμε ένα οποιοδήποτε φαινόμενο.

Η γενική μεθοδολογική αρχή έρευνας κάθε επιστήμης είναι δρόμος διπλής κατεύθυνσης. Πρώτα πρέπει να ξεκινήσουμε από την υπάρχουσα ορολογία, το εννοιολογικό οπλοστάσιο, τις κατηγορίες που ήδη υπάρχουν στο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο με στόχο και σκοπό να βρεθεί και να απομονωθεί μια επεξηγηματική αρχή η οποία θα καθορίζει τα όρια αλλά και τη δομή (σε όλο τον πλούτο της) της συγκεκριμένης επιστήμης ή θεωρίας.

Αφού γίνει αυτό επιστρέφουμε πίσω εξετάζοντας με βάση τώρα την επεξηγηματική αρχή, τα συγκεκριμένα φαινόμενα του επιστημονικού πεδίου που μας απασχολεί. Αυτή η γενική μεθοδολογική αρχή έρευνας ονομάζεται μέθοδος της καθόδου από το αισθητηριακά συγκεκριμένο στο αφηρημένο και στη συνέχεια της ανόδου από το αφηρημένο στο πραγματικά συγκεκριμένο βρίσκοντας όλους τους ενδιάμεσους κρίκους και διαμεσολαβήσεις που συνδέουν το αφηρημένο με το συγκεκριμένο.

Στην περίπτωση που εξετάζουμε, ο Μαρξ κατέληξε στο τέλος της ερευνητικής διαδικασίας στο συμπέρασμα ότι η επεξηγηματική αρχή απ' όπου έπρεπε να ξεκινήσει και να παρακολουθήσει την ανάπτυξη και εξέλιξη της ήταν το εμπόρευμα.

Σε αντίθεση με αυτή τη διαλεκτική αντίκριση η μέθοδος της ανάλυσης που χρησιμοποιεί η τυπική λογική έχει περιορισμούς. Αν παραμείνουμε και επιμένουμε μόνο στη μέθοδο ανάλυσης ενός φαινομένου κατά τη διαδικασία της έρευνας του θα καταλήξουμε σε αδιέξοδο. Δεν μπορούμε π.χ. να ερευνήσουμε και να γνωρίσουμε το φαινόμενο «νερό» και τις χημικές ιδιότητες του, αν με τη βοήθεια της μεθόδου ανάλυσης το διαιρέσουμε μέχρι τα αδιαίρετα συστατικά του, δηλαδή τα άτομα του υδρογόνου και του οξυγόνου. Αυτό που πρέπει να κάνουμε κατά τη διαδικασία της έρευνας μας είναι να βρούμε εκείνη την ελάχιστη μονάδα (επεξηγηματική αρχή) η οποία φέρει και διατηρεί ή εμπεριέχει σε εμβρυώδη ή λανθάνουσα μορφή, «εν δυνάμει» τις ιδιότητες του συνόλου. Και αυτή η μονάδα δεν είναι άλλη από το μόριο του νερού.

Έχει λοιπόν μεγάλη σημασία η εύρεση της αρχής εκείνης από την οποία ξεκινώντας θα παρακολουθήσουμε την όλη ανάπτυξη και εξέλιξη της μέχρι την τωρινή της μορφή. Ο Μαρξ εντόπισε και διαπίστωσε ότι ακριβώς το εμπόρευμα είναι η αρχή, η οποία εμπεριέχει σε εμβρυώδη ή λανθάνουσα μορφή την παραπέρα ανάπτυξη της οποίας η τελική μορφή είναι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής, ο καπιταλισμός.

Η σχέση της ουσίας με το φαινόμενο ή με τον τρόπο εκδήλωσης της (Η σχέση του νόμου με τον τρόπο εκδήλωσης του).

Όση σημασία έχει να ανακαλυφθεί ένας νόμος άλλη τόση σημασία έχει να εντοπιστούν, να ερευνηθούν και να ανακαλυφθούν όλοι εκείνοι οι παράγοντες και σχέσεις που συνεπιδρώντας «θολώνουν» την «καθαρή» μορφή και το περιεχόμενο του νόμου και διαμορφώνουν και καθορίζουν την τελική τωρινή μορφή εκδήλωσης του. Λέει ο Μαρξ:

Όσο σημαντικό κι αν είναι για την επιστημονική ανάλυση [...] να εξετάζεται [...] [στην] καθαρή και απαλλαγμένη από όλες τις προσμίξεις που το νοθεύουν και το θολώνουν [μορφή], εξίσου σημαντικό είναι από την άλλη μεριά [...] να γνωρίζεις τα στοιχεία από τα οποία πηγάζουν αυτά τα θολώματα της θεωρίας [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[8]

Είναι καθήκον της επιστήμης να βρίσκει κάθε φορά τους ενδιάμεσους κρίκους, τις διαμεσολαβήσεις

εκείνες που διατρέχει ή διανύει ο «καθαρός» νόμος (η ουσία) ενός φαινομένου μέχρι την εκδήλωση του στην επιφάνεια, στην φαινομενικότητα του, στην τελική μορφή του φαινομένου, σ' αυτήν δηλαδή με την οποία έρχονται σε επαφή τα αισθητήρια όργανα του ανθρώπου.

Τα αισθητήρια όργανα του ανθρώπου που του δίνουν το αισθητηριακό επίπεδο ή στάδιο γνώσης έρχονται σε επαφή με την τελική μορφή που πήρε ο νόμος στις εκάστοτε συγκεκριμένες συνθήκες. Γράφει ο Μαρξ σε σχέση με αυτό:

Πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στις γενικές και αναγκαίες τάσεις του κεφαλαίου και τις μορφές εμφάνισης του. Δεν πρόκειται να εξετάσουμε εδώ τον τρόπο που εμφανίζονται στην εξωτερική κίνηση των κεφαλαίων οι εσωτερικοί νόμοι της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, τον τρόπο που επιβάλλονται σαν αναγκαστικοί νόμοι του συναγωνισμού και που γι' αυτό τους συνειδητοποιεί σαν κίνητρα ο ατομικός κεφαλαιοκράτης. Ωστόσο μας είναι ξεκάθαρο εκ των προτέρων ότι η επιστημονική ανάλυση του συναγωνισμού [δηλαδή της αγοράς] είναι δυνατή μόνο όταν έχει κατανοηθεί η εσωτερική φύση του κεφαλαίου ακριβώς όπως η φαινομενική κίνηση των ουρανίων σωμάτων γίνεται κατανοητή μόνο σε εκείνον που γνωρίζει την πραγματική, αισθητά όμως μη αντιληπτή, κίνηση τους [οι υπογραμμίσεις δικές μου].^[9]

Όταν εξετάζουμε λοιπόν ένα φαινόμενο δεν πρέπει να προσπαθούμε να το ερμηνεύσουμε άμεσα από το γενικό νόμο σαν να είναι αυτός ο άμεσος τρόπος λειτουργίας και εκδήλωσης του αλλά πρέπει να το αντιμετωπίζουμε σαν:

ένα τροποποιημένο από ειδικούς όρους φαινόμενο του προαναφερθέντος γενικού νόμου.^[10]

Όλοι οι νόμοι (του φυσικού, του βιολογικού, του κοινωνικού και του ψυχικού κόσμου) τροποποιούνται από πολλαπλά περιστατικά γι' αυτό και ο τρόπος εκδήλωσης τους στην επιφάνεια όχι μόνο διαφέρει από τον καθαρό νόμο αλλά μπορεί να εμφανίζεται και σαν αντίθετος του. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να εντοπίζονται, να ξεχωρίζονται και να ερμηνεύονται και οι διάφορες λεπτές πτυχές της λειτουργίας του νόμου εντοπίζοντας συγχρόνως και τις «αποκλίσεις» από την καθαρή μορφή του ή τις μεταμορφώσεις του. Γράφει ο Μαρξ σε σχέση με το μέσο κέρδος:

Το ίδιο το μέσο κέρδος είναι ένα προϊόν, ένα δημιούργημα του προτσές της κοινωνικής ζωής το οποίο συντελείται μέσα σε εντελώς καθορισμένες ιστορικές σχέσεις παραγωγής, ένα προϊόν που όπως είδαμε προϋποθέτει μια πολύ εκτεταμένη μεσολάβηση [οι υπογραμμίσεις δικές μου].^[11]

Σε ένα άλλο σημείο απ' αφορμή της μετατροπής του κέρδους σε μέσο κέρδος ο Μαρξ γενικεύοντας λέει:

Γενικά στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή ο γενικός νόμος επιβάλλεται σαν η κυρίαρχη τάση μόνο με ένα πολύ πολύπλοκο και κατά προσέγγιση τρόπο σαν κάποιος μέσος όρος αιώνιων διακυμάνσεων που ποτέ δεν μπορεί να διαπιστωθεί με ακρίβεια.^[12]

και συνεχίζει:

Στη θεωρία προϋποτίθεται ότι οι νόμοι του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής αναπτύσσονται καθαροί. Στην πραγματικότητα υπάρχει πάντα μόνο προσέγγιση, αλλά η προσέγγιση αυτή είναι τόσο μεγαλύτερη όσο πιο αναπτυγμένος είναι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής και όσο περισσότερο έχει ξεκαθαριστεί από τις αναμίξεις με υπολείμματα παλαιότερων οικονομικών σχηματισμών.^[13]

Αναφερόμενος ο Μαρξ στο νόμο της τάσης πτώσης του ποσοστού της υπεραξίας και κατ' επέκταση του κέρδους και τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι αστοί οικονομολόγοι να εξηγήσουν γιατί αυτή η

πτώση δεν είναι μεγαλύτερη ή γρηγορότερη γράφει:

Πρέπει να μπαίνουν στο παιχνίδι επιδράσεις που αντιδρούν, επιδράσεις που ματαιώνουν και αίρουν το αποτέλεσμα του γενικού νόμου και του δίνουν το χαρακτήρα μιας τάσης [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[14]

και συνεχίζει:

Ο παράγοντας [που αντεπιδρά] δεν αναιρεί τον γενικό νόμο. Τον κάνει όμως να δρα περισσότερο σαν τάση, δηλαδή σαν νόμος που η απόλυτη πραγματοποίηση του παρεμποδίζεται, επιβραδύνεται, ατονεί από περιστατικά που αντιδρούν [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[15]

Ο νόμος, η ουσία, το γενικό, η αρχή, ο μέσος όρος, το ήρεμο σημείο (Χέγκελ), η βασική εσωτερική συνάρτηση (Μαρξ), η εσωτερική λογική, η αλήθεια του φαινομένου - όλες αυτές οι έννοιες είναι ομοειδείς.

Τι είναι λοιπόν επιτέλους ο «νόμος»;

Αυτό που υπάρχει και είναι η πηγή, η μάνα των πάντων είναι η αλληλεπίδραση όλων των στοιχείων και σχέσεων που υπάρχουν στο σύμπαν. Νόμος είναι η σταθερή σχέση ή μια σχετικά σταθερή σχέση (όταν μιλούμε για νόμους στατιστικούς, πιθανοτήτων, διεύθυνσης κ.λπ.) που έχει ένα συγκεκριμένο μέρος (σύνολο) αυτών των στοιχείων ή σχέσεων.

Είναι όμως προφανές ότι δεν μπορούμε αυτό το συγκεκριμένο μέρος να το απομονώσουμε από όλα τα άλλα στοιχεία και σχέσεις που ανήκουν σε άλλα μέρη (σύνολα) αλλά όλα μαζί βρίσκονται ταυτόχρονα σε διαρκή άμεση ή έμμεση αλληλεπίδραση.

Το απομονώνουμε τεχνητά (με τη μορφή του πειράματος αν πρόκειται για τις φυσικές επιστήμες και με τη μορφή της αφαίρεσης αν πρόκειται για τις θεωρητικές επιστήμες) κατά την διαδικασία της προσπάθειας μας να βρούμε κάποια πιθανή σταθερή σχέση.

Αφού βρούμε αυτή τη σταθερή σχέση (το νόμο) πρέπει τώρα να ερευνήσουμε και να βρούμε τον τρόπο με τον οποίο αυτή η σταθερή σχέση (ο νόμος) λειτουργεί και εκδηλώνεται μέσα στα πλαίσια όλων των άλλων μερών (επί μέρους συνόλων) της γενικής αλληλεπίδρασης, επειδή είναι μέσα σ' αυτά τα πραγματικά (αντικειμενικά) πλαίσια που υπάρχει και λειτουργεί και όχι μέσα στα πλαίσια της τεχνητής απομόνωσης που εμείς οι άνθρωποι ηθελημένα και συνειδητά έχουμε κάνει για τους σκοπούς της έρευνας μας.

Οι νόμοι δεν αναιρούνται. Μπορεί να διαφοροποιείται η καθαρή μορφή τους και να εκδηλώνονται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση περίεργα και παράδοξα, διαφορετικά ή και αντίθετα από την καθαρή, «ιδανική» μορφή τους όμως δεν αναιρούνται. Απλώς εξαφανίζονται, πεθαίνουν, όταν εξαφανιστούν εκείνα τα στοιχεία και οι σχέσεις των οποίων οι σταθερές σχέσεις ήταν οι νόμοι.

Οι νόμοι λόγου χάρη που επικρατούσαν στον δουλוקτητικό τρόπο παραγωγής δεν αναιρέθηκαν εφόσον και ενόσω αυτός ο τρόπος παραγωγής υπήρχε. Εξαφανίστηκαν, μπήκαν στο μουσείο της ιστορίας της ανθρωπότητας, μαζί με την εξαφάνιση αυτού του τρόπου παραγωγής και εμφανίστηκαν νέοι νόμοι, εκείνοι του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής που με τη σειρά τους εξαφανίστηκαν και αυτοί μαζί με την εξαφάνιση αυτού του τρόπου παραγωγής (σε όσες χώρες έχει ήδη γίνει) και εμφανίστηκαν νέοι νόμοι που είναι γέννημα και θρέμμα της ίδιας της αστικής κοινωνίας και του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής που με τη σειρά τους και αυτοί θα εξαφανιστούν με το θάνατο αυτού του τρόπου παραγωγής.

Η ισχύς λοιπόν των νόμων – όλων ανεξαιρέτα – δεν αναιρείται όμως είναι χωρικά και χρονικά καθορισμένη δηλαδή περιορισμένη.

Αυτά τα λίγα για την έννοια «νόμος».

Η επίφαση – το παράδοξο – ο φετιχισμός.

Όπως ήδη αναφέραμε η εξωτερική όψη, η φαινομενικότητα του φαινομένου είναι συνήθως όχι μόνο διαφορετική αλλά πολλές φορές και αντίθετη προς την ουσία του. Δεν είναι τυχαίο που ήδη ο προσωκρατικός διαλεκτικός φιλόσοφος Ηράκλειτος (535-480 π.Χ.) διαπίστωνε ότι: «Φύση κρύπτεσθαι φιλεί».

Το φαινόμενο της επίφασης (ή φαινομενικότητας, ή εξωτερικής εμφάνισης) είναι κύριο χαρακτηριστικό του αρχικού σταδίου της διαδικασίας της γνώσης του ανθρώπου των φαινομένων που τον περιβάλλουν και με τα οποία έρχεται σε άμεση επαφή.

Αποτελεί λόγου χάρη μια επίφαση το γεγονός ότι στον άνθρωπο φαίνεται ότι ο ήλιος περιστρέφεται γύρω από τη γη. Η αλήθεια, ο νόμος, η εσωτερική συνάρτηση του φαινομένου, το «αόρατο» της σχέσης του ήλιου με τη γη είναι όμως το αντίθετο εκείνου που δίνει το αισθητηριακό επίπεδο (στάδιο) γνώσης: η γη είναι που περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο.

Το ίδιο ισχύει σχεδόν για όλα τα φαινόμενα. Το τραπέζι λόγου χάρη είναι προφανές ότι είναι ένα στερεό αντικείμενο. Στην πραγματικότητα όμως είναι ή «αποτελείται» βασικά από κενό κ.ο.κ.

Αναφερόμενος ο Μαρξ στο ότι η πραγματική ερμηνεία, ο νόμος φαίνεται πολλές φορές παράδοξος και αντίθετος προς την καθημερινή παρατήρηση λέει:

Είναι εξίσου παράδοξο ότι η γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο και ότι το νερό αποτελείται από δυο εξαιρετικά εύφλεκτα αέρια. Η επιστημονική αλήθεια είναι πάντα παράδοξη όταν κρίνεται με την καθημερινή εμπειρία που συλλαμβάνει μονάχα την απατηλή εξωτερική όψη των πραγμάτων.^[16]

Αν τα φυσικά φαινόμενα δημιουργούν στον άνθρωπο τόσες επιφάσεις είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι τα κοινωνικά φαινόμενα που είναι μια ανώτερη μορφή οργάνωσης της ύλης, του προκαλούν ακόμη περισσότερες και πιο σοβαρές και σημαντικές επιφάσεις.

Δεν είναι λόγου χάρη εύκολα αντιληπτό ότι όλα τα κοινωνικά φαινόμενα είναι προϊόντα και αποτελέσματα της δραστηριότητας των ίδιων των ανθρώπων τόσο των προγενέστερων γενεών όσο και των σημερινών.

Ακόμη χειρότερα αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τη κίνηση των εμπορευμάτων (των πραγμάτων) που πραγματοποιείται με τη δραστηριότητα της συνείδησης και θέλησης των ανθρώπων σαν το πρωταρχικό και καθοριστικό στοιχείο, ενώ ταυτόχρονα οι ίδιοι (οι άνθρωποι) εμφανίζονται σαν δευτεροβάθμια στοιχεία, σαν το μεσολαβητικό στοιχείο. Λέει ο Μαρξ γι' αυτή την επίφαση:

η βασιζόμενη στην ατομική ανταλλαγή εργασία χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας παρασταίνεται ανάποδα σαν ιδιότητα των πραγμάτων, ότι μια κοινωνική σχέση εμφανίζεται σαν σχέση πραγμάτων μεταξύ τους (των προϊόντων των αξιών χρήσης των εμπορευμάτων). Αυτή την επίφαση την παίρνει ο φετιχιστής μας σαν κάτι το πραγματικό και πιστεύει στην πραγματικότητα ότι η ανταλλακτική αξία των πραγμάτων καθορίζεται από τις ιδιότητες τους σαν πραγμάτων, ότι γενικά αποτελεί μια φυσική ιδιότητά τους [η υπογράμμιση δική μου].^[17]

Τι είναι όμως ο φετιχισμός; Λέει ο Μαρξ:

Το μυστηριώδες της εμπορευματικής μορφής συνίσταται λοιπόν απλούστατα στο ότι αντανακλά προς τους ανθρώπους τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εργασίας τους σαν υλικά χαρακτηριστικά των προϊόντων της εργασίας, σαν φυσικές ιδιότητες αυτών των πραγμάτων και γι' αυτό η κοινωνική σχέση των παραγωγών με τη συνολική εργασία φαίνεται σ' αυτούς σαν μια κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχει έξω από αυτούς [...] Η εμπορευματική μορφή και η αξιακή σχέση των προϊόντων της εργασίας με την οποία εμφανίζονται δεν έχει απολύτως καμία σχέση με την υλική τους φύση και με τις εμπράγματα σχέσεις που απορρέουν από αυτή. Πρόκειται μόνο για την καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων που παίρνει εδώ την φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης ανάμεσα σε πράγματα [...] Αυτό το ονομάζω φετιχισμό που κολλάει στα προϊόντα της εργασίας μόλις αρχίσουν να παράγονται σαν εμπορεύματα και γι' αυτό είναι αχώριστος από την εμπορευματική παραγωγή [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[\[18\]](#)

Στην πορεία της κοινωνικής κίνησης το «αίνιγμα» του εμπορεύματος – φετίχ παίρνει τη μορφή του χρήματος – φετίχ το οποίο με τη σειρά του παίρνει τη μορφή του κεφαλαίου – φετίχ και έτσι

ολοκληρώνεται και ο χαρακτηριστικός για την αστική πολιτική οικονομία φετιχισμός ο οποίος μετατρέπει τον κοινωνικό-οικονομικό χαρακτήρα που επιβάλλει στα πράγματα μέσα στο κοινωνικό προτσές παραγωγής σε χαρακτήρα φυσικό που πηγάζει από την υλική φύση αυτών των πραγμάτων.[\[19\]](#)

Ο πιο καθοριστικός γνωσιοθεωρητικός λόγος που γεννά την επίφαση και κατ' επέκταση και τον φετιχισμό είναι το γεγονός ότι υπάρχει μια συνεχής κυκλική κίνηση των φαινομένων όπου το τέλος και το αποτέλεσμα της μιας φάσης της κίνησης εμφανίζεται (και είναι) σαν αρχή και προϋπόθεση της επόμενης φάσης της κίνησης κ.ο.κ. Λέει ο Μαρξ:

Απαράλλαχτα όπως τα ουράνια σώματα επαναλαμβάνουν πάντα μια καθορισμένη κίνηση που τους έχει δοθεί έτσι και η κοινωνική παραγωγή επαναλαμβάνει την κίνηση της εναλλασσόμενης διαστολής και συστολής όταν πια ριχτεί στην κίνηση αυτή. Τα αποτελέσματα γίνονται με τη σειρά τους αίτια και οι εναλλασσόμενες φάσεις του όλου προτσές που αναπαράγει διαρκώς τους δικούς του όρους αποχτούν τη μορφή της περιοδικότητας.[\[20\]](#)

Έτσι οι κοινωνικό-οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων δεν παίρνουν μόνο τον μανδύα, τη μορφή σχέσεων ανάμεσα σε πράγματα αλλά προσδίδουν επίσης στους ανθρώπους ιδιότητες που τους κολλάει η «δράση» των πραγμάτων, των εμπορευμάτων κατά την κίνηση τους όπως π.χ. πωλητής, αγοραστής, κεφαλαιοκράτης, εργάτης κ.λπ. Είναι ιδιότητες που έχουν οι άνθρωποι μόνο μέσα στα πλαίσια συγκεκριμένων σχέσεων παραγωγής και κοινωνικών σχέσεων και τις χάνουν όταν αλλάξει η θέση και ο ρόλος τους μέσα σ' αυτό το πλαίσιο. Όπως λέει ο Μαρξ:

Ένα πράγμα ωστόσο είναι ξεκάθαρο. Η φύση δεν παράγει από τη μια μεριά κατόχους χρήματος ή εμπορευμάτων και από την άλλη ανθρώπους που κατέχουν μόνο την εργατική τους δύναμη. Η σχέση αυτή δεν είναι ούτε φυσικοϊστορική σχέση ούτε κοινή για όλες τις ιστορικές περιόδους κοινωνική σχέση. Η ίδια είναι ολοφάνερα το αποτέλεσμα μιας ιστορικής εξέλιξης που προηγήθηκε, το προϊόν πολλών οικονομικών ανατροπών, της καταστροφής μιας ολόκληρης σειράς παλαιότερων σχηματισμών της κοινωνικής παραγωγής.[\[21\]](#)

Ο φετιχισμός λοιπόν αποτυπώνει στον ψυχισμό, στη συνείδηση των ανθρώπων την αυτοτελοποιημένη, τη νεκρή, την εξωτερική, την επιφανειακή όψη των κοινωνικών φαινομένων και όχι την ουσία και το περιεχόμενο τους.

Ο «κοινός νους».

Ο άνθρωπος λοιπόν κατά τη διάρκεια της καθημερινής του δραστηριότητας έρχεται σε επαφή με αυτή την τελική μορφή των φαινομένων, με την εξωτερική όψη τους. Είναι αυτή η τελική μορφή, αυτή η φαινομενικότητα των φαινομένων που αντανακλάται και αναπαράγεται άμεσα στο ψυχισμό του, στον εσωτερικό του κόσμο, στη συνείδηση του και έχει σαν αποτέλεσμα τον σχηματισμό στον άνθρωπο της δικής του κοσμοεικόνας, μίας κοσμοεικόνας που χαρακτηρίζει τον λεγόμενο «κοινό νου» που κύριο χαρακτηριστικό του είναι ότι δεν αντιλαμβάνεται την κοινωνική πραγματικότητα ολικά – καθολικά αλλά με μερικό, μονομερή και φετιχισμένο τρόπο επειδή ακριβώς τον αντιλαμβάνεται με την οπτική γωνιά της δικής του κοσμοεικόνας του δικού του κόσμου. Δεν είναι δηλαδή ο «κοινός νους» ικανός να αντιληφθεί την κοινωνική πραγματικότητα σε όλο τον πλούτο των σχέσεων και συνδέσεων, των αλληλεπιδράσεων και αλληλεξαρτήσεων των διαφόρων ξεχωριστών τμημάτων, πλευρών, μερών της. (Σ' αυτή τη συνάφεια ενδείκνυται να τονίσουμε ότι δεν πρέπει να συγχύζουμε την έννοια «κοινός νους» με την έννοια «κοινή γνώμη». Η «κοινή γνώμη» περιλαμβάνει τόσο τον «κοινό νου» όσο και τον «θεωρητικό επιστημονικό νου» στην διαπλοκή τους και στο σύνολο τους.)

Γεννιέται το ερώτημα: Πως είναι δυνατόν ο άνθρωπος να συσχετίζεται με τα φαινόμενα της κοινωνικής πραγματικότητας ακόμη και να τα διαχειρίζεται χωρίς να τα γνωρίζει πραγματικά δηλαδή χωρίς να γνωρίζει την ουσία και το περιεχόμενο τους;

Γιατί είναι ολοφάνερο ότι πράγματι οι άνθρωποι, παρ' όλο που ζουν και λειτουργούν μέσα σ' ένα περιβάλλον το οποίο δεν γνωρίζουν, εντούτοις τα καταφέρνουν να προσανατολίζονται μέσα σ' αυτό το περιβάλλον και ακόμα περισσότερο να το θεωρούν δικό τους, «κοντινό» και με αυτό τον τρόπο να ικανοποιούν τουλάχιστον τις βασικές τους ανάγκες.

Εδώ έχουμε μια αντίθεση. Αυτή όμως η αντίθεση δεν υπάρχει στο μυαλό, δεν είναι κατασκευάσμα του μυαλού αλλά της ίδιας της κοινωνικής πραγματικότητας. Είναι μια πραγματική, υπαρκτή αντίθεση. Λέει ο Μαρξ:

Τα ίδια περιστατικά [κοινωνικές συνθήκες] που αναγκάζουν τους παραγωγούς να πουλούν τα προϊόντα τους σαν εμπορεύματα [...] δίνουν στα προϊόντα τους (και στη συνείδηση τους) μια ανεξάρτητη από την αξία χρήσης, ανταλλακτική αξία. Η συνείδηση τους μπορεί να μη ξέρει καθόλου από τι καθορίζεται στην πραγματικότητα η αξία των εμπορευμάτων τους ή τι είναι αυτό που κάνει τα προϊόντα τους να είναι εμπορεύματα. Οι παραγωγοί των προϊόντων βρίσκονται κάτω από συνθήκες που καθορίζουν την συνείδηση τους χωρίς να το ξέρουν. Ο καθένας μπορεί να χρειάζεται χρήμα σαν χρήμα χωρίς να ξέρει τι είναι το χρήμα. Οι οικονομικές κατηγορίες καθρεφτίζονται στη συνείδηση πολύ στρεβλωμένα [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[\[22\]](#)

Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα μέσα παραγωγής, σήμερα την πληροφορική και τα συνακόλουθα της, χρησιμοποιούν δηλαδή το κεφάλαιο χωρίς να γνωρίζουν τι είναι το κεφάλαιο, χωρίς να γνωρίζουν ότι στην ουσία του είναι μια κοινωνική σχέση, είναι συσσωρευμένη υπεραξία, είναι δηλαδή δικό τους προϊόν, αποτέλεσμα της εργασιακής δραστηριότητας παλαιότερων και σημερινών γενεών.

Και αφού είναι δικό τους προϊόν, δηλαδή προϊόν όλων των εργαζομένων, τότε τους ανήκει, ανήκει δηλαδή σε όλη την κοινωνία και όχι σε ένα μέρος της. Δεν το γνωρίζουν αυτό και γι' αυτό παίρνουν ως δεδομένο αυτό που φαίνεται, ότι δηλαδή το κεφάλαιο ανήκει σε κάποιον άλλο και ακόμη χειρότερα ότι αυτός ο άλλος, ο κάτοχος του κεφαλαίου, τους κάνει και χάρη να αγοράζει την εργατική τους δύναμη, να «τους δίνει δουλειά».

Ας συμβουλευτούμε και πάλι το Μαρξ:

Δεν φτάνει που οι όροι της εργασίας εμφανίζονται στον ένα πόλο σαν κεφάλαιο ενώ στον αντίθετο πόλο υπάρχουν μόνο άνθρωποι που δεν έχουν τίποτα να πουλήσουν εκτός από την εργατική τους

δύναμη. Δεν φτάνει επίσης που εξαναγκάζονται άνθρωποι να πωλούν θεληματικά τον εαυτό τους. Στην παραπέρα πορεία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής αναπτύσσεται μια εργατική τάξη που από αγωγή, παράδοση και συνήθεια αναγνωρίζει σαν αυτονόητους φυσικούς νόμους τις απαιτήσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η οργάνωση του διαμορφωμένου κεφαλαιοκρατικού προτύπου παραγωγής σπάει κάθε αντίσταση, η διαρκής δημιουργία ενός σχετικού υπερπληθυσμού [ανεργία] κρατάει σε μια τροχιά που ανταποκρίνεται στις ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας επομένως και το μισθό εργασίας, ο βουβός εξαναγκασμός των οικονομικών σχέσεων επισφραγίζει την κυριαρχία του κεφαλαιοκράτη πάνω στον εργάτη. Είναι αλήθεια πως εξακολουθεί να χρησιμοποιείται εξωοικονομική βία μόνο όμως σαν εξαίρεση. Για τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ο εργάτης μπορεί να αφεθεί στην επενέργεια των «φυσικών νόμων της παραγωγής», δηλαδή στην εξάρτηση του από το κεφάλαιο, εξάρτηση που ξεπηδάει από τους ίδιους τους όρους της παραγωγής που την εγγυούνται και τη διαιωνίζουν [οι υπογραμμίσεις δικές μου].^[23]

Το άτομο λοιπόν που χαρακτηρίζεται από τον «κοινό νου» αντιλαμβάνεται το περιβάλλον του όχι σφαιρικά, προπαντός όχι ολικά, δηλαδή όχι σαν μια οργανική και λειτουργική ολότητα αλλά σαν αποτελούμενο από μέρη που είναι ξεχωριστά, ανεξάρτητα, αυτόνομα. Αυτός είναι ο λόγος που ένα τέτοιο άτομο χάνει την αντικειμενικότητα του κριτηρίου αξιολόγησης οποιουδήποτε φαινομένου. Και τούτο είναι λογικό επειδή το άτομο αυτό αξιολογεί με βάση την μερική, άρα φτωχή οπτική γωνία με την οποία «βλέπει» το περιβάλλον του. Δεν είναι τυχαίο που οι περισσότερες μάνες του κόσμου αισθάνονται, σκέφτονται και ισχυρίζονται ότι το παιδί τους είναι το πιο όμορφο, το πιο έξυπνο κ.λπ. της οικουμένης. Θέλει υψηλό βαθμό αυτογνωσίας και αυτοσυνείδησης για να μπορέσει μια μάνα να αξιολογεί αντικειμενικά το παιδί της και αυτός ο βαθμός δεν μπορεί να επιτευχθεί εφόσον και ενόσω η μάνα κινείται και λειτουργεί μέσα στα πλαίσια του επί μέρους, του «κοντινού».

Μήπως δεν είναι το ίδιο που συμβαίνει και με τους μη μαρξιστές και ειδικότερα με τους αστούς οικονομολόγους, φιλόσοφους, κοινωνιολόγους κ.λπ. που μη μπορώντας να πάρουν μια απόσταση από την καπιταλιστική κοινωνία μέσα στην οποία ζουν, θεωρούν τον καπιταλιστικό κόσμο σαν τον καλύτερο όλων των κόσμων, τις δε αντιθέσεις του τις θεωρούν «λάθη» του που στην πορεία εξέλιξης θα διορθωθούν. Λέει ο Μαρξ:

Οι αστοί οικονομολόγοι έχουν τον δικό τους ιδιόμορφο τρόπο που ενεργούν. Γι' αυτούς υπάρχουν δύο είδη θεσμών, οι τεχνητοί και οι φυσικοί θεσμοί. Οι θεσμοί της φεουδαρχίας είναι τεχνητοί ενώ οι θεσμοί της αστικής τάξης είναι φυσικοί. Στο ζήτημα αυτό μοιάζουν με τους θεολόγους που ξεχωρίζουν δυο είδη θρησκειών. Κάθε θρησκεία που δεν είναι δική τους είναι επινόηση των ανθρώπων η δική τους όμως είναι αποκάλυψη του θεού. Έτσι λοιπόν υπήρχε κάποτε ιστορία στο εξής όμως δεν θα υπάρχει [οι υπογραμμίσεις δικές μου].^[24]

Η συνήθεια λοιπόν και η ταύτιση του ατόμου με το περιβάλλον του και με αυτό που κάνει, είναι καταστροφική για τη διαδικασία της γνώσης επειδή ακριβώς το άτομο δεν παίρνει απόσταση από το περιβάλλον του και τη δραστηριότητα του, αλλά ταυτίζεται με αυτό, πράγμα που είναι το κύριο χαρακτηριστικό μόνο της βιολογικής – ζωικής πλευράς του.

Είναι λοιπόν ολοφάνερο ότι όσο παραμένει κανείς στην επιφάνεια, στην εξωτερική όψη των φαινομένων, δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει τα φαινόμενα. Αυτό είναι δουλειά της θεωρίας, είναι δουλειά της επιστήμης. Λέει ο Μαρξ:

κάθε επιστήμη θα ήταν περιττή αν η μορφή εμφάνισης και η ουσία των πραγμάτων συμπίπτανε άμεσα.^[25]

Επίσης σε γράμμα του στον Έγκελς αναφέρει ότι:

Ο τρόπος σκέψης του κοινού νου και των αστών οικονομολόγων προέρχεται από το ότι στον εγκέφαλο τους αντανακλάται η άμεση φαινομενική μορφή των σχέσεων και όχι οι εσωτερικές σχέσεις. Άλλωστε αν συνέβαινε το τελευταίο, τότε σε τι θα μπορούσε ακόμη να υπηρετήσει μια επιστήμη [η υπογράμμιση δική μου].[\[26\]](#)

Τι είναι όμως η επιστήμη;

Είναι η γνώση της ουσίας (νόμου, γενικής αρχής, βασικής εσωτερικής συνάρτησης κ.λπ.) του φαινομένου και του τρόπου εκδήλωσης της στην φαινομενικότητα του φαινομένου. Είναι με άλλα λόγια η αναπαραγωγή της ουσίας στις μορφές εμφάνισης της. Αυτό το σημείο έχει τεράστια μεθοδολογική σημασία. Και ο λόγος είναι ότι η ουσία, ο νόμος, δεν εκδηλώνεται άμεσα στην επιφάνεια, στην εξωτερική όψη του φαινομένου. Είναι γι' αυτό που λέμε ότι στην αλήθεια του φαινομένου, στη λογική του, στον τρόπο λειτουργίας του ανήκει όχι μόνο η ουσία του και η τελική τωρινή υπόσταση του αλλά και ο δρόμος που διέτρεξε μέχρι τη σημερινή μορφή του, δηλαδή ανήκει και το γίνεσθαι του.

Αυτό δεν είναι εύκολη δουλειά καθώς στην επιφάνεια της καπιταλιστικής κοινωνίας δεν φαίνονται άμεσα – ή ακόμη και «εξαφανίστηκαν» – οι βαθύτερες διεργασίες από τις οποίες προήλθε αυτή η επιφάνεια.

Οι αστοί οικονομολόγοι ξεκινούν από την εμπειρία, από την φαινομενικότητα του φαινομένου, από το αισθητηριακά συγκεκριμένο και προσπαθούν να συνάγουν άμεσα από τον γενικό νόμο, μέσω της απλής τυπικής αφαίρεσης, τα εμπειρικά φαινόμενα. Καταπιάνονται δηλαδή με τα φαινόμενα ξεκινώντας από την εμπειρική επίφαση, από τη συνηθισμένη αντίληψη, από τη μορφή που προβάλλονται μπροστά στα μάτια τους, παραμένοντας αιχμάλωτοι και παγιδευμένοι σε αυτό το επίπεδο (στάδιο) γνώσης.

Γι' αυτό δημιουργείται σύγχυση επειδή ακριβώς δεν αντιλαμβάνονται ότι π.χ. το κέρδος, ο τόκος κ.λπ. είναι μορφές εμφάνισης που παίρνει στην πορεία της η υπεραξία και άρα πρέπει να ερευνήσουμε και να βρούμε τις διαμεσολαβήσεις και τους ενδιάμεσους κρίκους που υπάρχουν ανάμεσα στο γενικό νόμο (που είναι η υπεραξία) και στον τρόπο εκδήλωσης της στην επιφάνεια (που είναι το κέρδος, ο τόκος κ.λπ.).

Η γενική αρχή της μεθόδου έρευνας.

Η γενική μεθοδολογική αρχή κάθε έρευνας είναι, όπως ήδη αναφέραμε, ξεκινώντας από την εμπειρία, το ορατό, το φαινομενικό, δηλαδή το αισθητηριακά συγκεκριμένο, να «κατεβαίνουμε» σταδιακά στο αφηρημένο, δηλαδή στο πιο απλό, στην ουσία του φαινομένου που ναι μεν είναι φτωχή σε προσδιορισμούς όμως εμπεριέχει άμεσα ή έμμεσα «εν δυνάμει», σε υποανάπτυκτη, σε εμβρυώδη και λανθάνουσα μορφή όλη την παραπέρα ανάπτυξη και εξέλιξη της. Όπως, διατηρουμένων των αναλογιών, το βλαστοκύτταρο που είναι το αδιαφοροποίητο εμβρυακό κύτταρο στον ανώτερο βιολογικό οργανισμό, εμπεριέχει όλο τον πλούτο, την πολυπλοκότητα και την αντιφατικότητα της τωρινής υπόστασης του που αναπτύχθηκε στη βάση της. Γι' αυτό και λειτουργεί σαν επεξηγηματική αρχή.

(Σε αυτή εδώ τη συνάφεια, αξίζει να γίνει μια διευκρίνιση: η διαφορά ανάμεσα στο βιολογικό έμβρυο και στο «κοινωνικό» έμβρυο σαν επεξηγηματική αρχή είναι τούτη: η περαιτέρω εξέλιξη του βιολογικού εμβρύου είναι σε μεγάλο βαθμό γενετικά καθορισμένη και σε λιγότερο βαθμό από το περιβάλλον. Η περαιτέρω εξέλιξη του «κοινωνικού» εμβρύου είναι προϊόν και αποτέλεσμα της υλικοπνευματικής δραστηριότητας των ανθρώπων, η οποία ναι μεν είναι και αυτή κοινωνικά καθορισμένη, όμως επειδή ο άνθρωπος είναι ικανός γενετικά να δρα καθολικά – σε αντίθεση με το ζώο του οποίου η δραστηριότητα είναι σε μεγάλο βαθμό γενετικά καθορισμένη, άρα περιορισμένης

εμβέλειας -υπερβαίνει συνεχώς τους κοινωνικά καθορισμένους περιορισμούς.)

Αφού γίνει αυτή η διαδικασία - της καθόδου από το αισθητηριακά συγκεκριμένο στο αφηρημένο - κάνουμε στη συνέχεια την αντίστροφη πορεία ξεκινώντας από το αφηρημένο (το απλό, την ουσία που όπως είπαμε είναι φτωχή σε ιδιότητες και χαρακτηριστικά) «ανεβαίνουμε» και πάλι στο συγκεκριμένο που τώρα όμως δεν το αντιλαμβανόμαστε όπως προηγούμενα αλλά σε όλο τον πλούτο των προσδιορισμών του. Έχουμε δηλαδή πλέον μπροστά μας το πραγματικά συγκεκριμένο, αυτό δηλαδή που είναι πράγματι και όχι αυτό που φαινόταν ότι είναι.

Στην πορεία των ερευνών του ο Μαρξ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το εμπόρευμα είναι η επεξηγηματική αρχή, δηλαδή το αφηρημένο, το απλό, γιατί είναι η πιο στοιχειώδης γενική και ταυτόχρονα ιστορικά αρχική σχέση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Αυτός είναι ο λόγος που το εμπόρευμα αντιπροσωπεύει τόσο ιστορικά όσο και λογικά το αρχικό σημείο της επιστημονικής ανάλυσης και ερμηνείας αυτού του τρόπου παραγωγής. Γι' αυτό ο Μαρξ υπογραμμίζοντας τη σημαντική μεθοδολογική σημασία που είχε η ανακάλυψη του για το διπλό χαρακτήρα του εμπορεύματος (αξία χρήσης και ανταλλακτικής αξία) και κατά συνέπεια και της εργασίας που το παράγει (συγκεκριμένη και αφηρημένη) το χαρακτήρισε σαν:

το κεντρικό σημείο, το σημείο εκκίνησης, το αναβλύζων σημείο [Springpunkt] από το οποίο εξαρτάται η κατανόηση της πολιτικής οικονομίας.[27]

Αυτήν λοιπόν τη γενική μεθοδολογική αρχή (την κάθοδο από το αισθητηριακά συγκεκριμένο στο αφηρημένο και την άνοδο από το αφηρημένο στο πραγματικά συγκεκριμένο) που είναι κύριο στοιχείο της υλιστικής διαλεκτικής, χρησιμοποίησε ο Μαρξ στο Κεφάλαιο. Με αυτό τον τρόπο κατόρθωσε να κάνει εκείνο τον αναγκαίο δρόμο από την επιφανειακή όψη του φαινομένου «κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής» προς την ουσία του και ακολούθως την αντίστροφη πορεία από την ουσία του στην φαινομενικότητά του.

Γενικά η μέθοδος της καθόδου από το αισθητηριακά συγκεκριμένο (εμπειρία) στην ουσία του και ακολούθως της ανόδου από την ουσία στο πραγματικά συγκεκριμένο (την θεωρία), είναι η γενική μέθοδος που χρησιμοποιεί και εφαρμόζει αναγκαστικά κάθε επιστήμη, ανεξάρτητα αν αυτό το συνειδητοποιεί ή όχι ο κάθε συγκεκριμένος ερευνητής. (Εδώ καλό είναι να πούμε ότι για τους σκοπούς αυτού του κειμένου κάτω από την έννοια «εμπειρία» εννοούμε και την υφιστάμενη γνώση, δηλαδή το εννοιολογικό επίπεδο στο οποίο βρίσκεται η επιστήμη που ασχολείται με το αντικείμενο που μελετούμε και ερευνούμε).

Σε κάποια φάση των ερευνών του ο Μαρξ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι:

Η πραγματική επιστήμη της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας αρχίζει εκεί που η θεωρητική έρευνα περνάει από το προτσές κυκλοφορίας στο προτσές παραγωγής.[28]

Δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε και να γνωρίσουμε τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής όταν η έρευνα μας ξεκινά και παραμένει στην προσπάθεια να βρεθούν και να ερμηνευτούν οι νόμοι που διέπουν την κυκλοφορία των εμπορευμάτων, δηλαδή την αγορά. Και αυτό γιατί η αγορά είναι ο τελικός, ο τελευταίος τρόπος εκδήλωσης της ουσίας του φαινομένου (δηλαδή των ερωτημάτων από πού προέρχεται, πως παράγεται ο πλούτος, το κέρδος, πως διαμορφώνεται η τιμή του κ.λπ.) αποτέλεσμα πολλών διαμεσολαβήσεων και ενδιάμεσων κρίκων που θολώνουν και επικαλύπτουν αυτή την ουσία.

Στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων, στην αγορά δεν πρόκειται να βρεθεί η πηγή της υπεραξίας, του κέρδους ή ακόμη και του καθορισμού της τιμής ενός εμπορεύματος γιατί ξεκινώντας από τη ζήτηση

και την προσφορά, που είναι η βασική μέθοδος λειτουργίας της αγοράς παραμένει αναπάντητο το ερώτημα: τι γίνεται όταν η ζήτηση και η προσφορά ισοφαρίζουν; Πώς και από τί καθορίζεται η τιμή (δηλαδή η «πραγματική», η «φυσική» τιμή) σε μία τέτοια περίπτωση; Γιατί είναι ολοφάνερο ότι όταν δυο αντίθετες δυνάμεις ισορροπούν δεν μπορούν να δρουν προς τα έξω, δεν έχουν καμία επίπτωση, δεν εξαρτάται τίποτα από αυτές, δεν καθορίζουν τίποτα.

Ένα θερμόμετρο δείχνει το πάνω-κάτω, τη διακύμανση της θερμοκρασίας όμως δεν την δημιουργεί. Το βαρόμετρο δείχνει τη διακύμανση της ατμοσφαιρικής πίεσης, όμως δεν τη δημιουργεί. Έτσι και η τιμή ενός εμπορεύματος δεν δημιουργείται στην αγορά μέσω της προσφοράς και της ζήτησης.

Στον ανταγωνισμό λοιπόν, που είναι το βασικό στοιχείο του προτσές κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, της αγοράς, εμφανίζονται πάντα όλα ανάποδα, πάντα με το κεφάλι κάτω. Εξετάζοντας, παραδείγματος χάριν, τις μορφές εκδήλωσης της υπεραξίας όπως εμφανίζονται στην αγορά με τη μορφή του κέρδους, του τόκου, της τιμής κ.λπ. δεν μπορούμε να κατανοήσουμε την υπεραξία αυτή καθαυτή. Οι συγκεκριμένες μορφές εκδήλωσης της δεν προσφέρουν το υλικό για την κατανόηση του νόμου, της εσωτερικής συνάρτησης του φαινομένου υπεραξία στους «αρχικούς καθαρούς όρους του». Σ' αυτές (τις μορφές εκδήλωσης) δεν υπάρχει τίποτα το πρωτοβάθμιο.

Όπως αναφέραμε ήδη πρέπει πρώτα να απομακρύνουμε όλους τους δευτεροβάθμιους παράγοντες για να μπορέσουμε να βρούμε την ουσία του φαινομένου υπεραξία στην καθαρή του μορφή, και μετά να ξαναφέρουμε κοντά τους δευτερεύοντες παράγοντες παρακολουθώντας την ανάπτυξη και εξέλιξη της ουσίας (δηλαδή της υπεραξίας), τον περεταίρω εμπλουτισμό της κατά την ιστορική της πορεία.

Όταν ανάμεσα στην εσωτερική συνάφεια (το νόμο του φαινομένου) και του τρόπου εκδήλωσης του, δηλαδή της φαινομενικότητας του, διαπίστωνε ο Μαρξ μια αντίφαση ή και αντίθεση, δεν την αντιμετώπιζε σαν «λάθος» ή «πλάνη» της σκέψης. Όταν η μορφή εκδήλωσης του νόμου αντιφάσκει με τον ίδιο το νόμο, ο Μαρξ, την εξετάζει προσπαθώντας να ανακαλύψει όλους τους αναγκαίους ενδιάμεσους κρίκους, τις διαμεσολαβήσεις εκείνες που οδήγησαν το νόμο να εκδηλώνεται στην επιφάνεια με το συγκεκριμένο αυτό ή εκείνο τρόπο.

Σε κανένα φαινόμενο δεν μπορεί να δοθεί εξήγηση με την απλή ή άμεση υπαγωγή στον καθαρό νόμο. Εξήγηση μπορεί να δοθεί μόνο με τη βοήθεια των διαμεσολαβήσεων και των ενδιάμεσων κρίκων που υπάρχουν ανάμεσα στον καθαρό νόμο και του τρόπου εκδήλωσης του σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Γιατί επανερχόμαστε διαρκώς σ' αυτή την προβληματική;

Επειδή αυτή η διαφορά ανάμεσα στις εσωτερικές συναρτήσεις (ουσία, νόμο κ.λπ.) του φαινομένου και στον τρόπο εκδήλωσης τους ήταν η πιο σπουδαία μεθοδολογική προϋπόθεση που οδήγησε τον Μαρξ στη ανακάλυψη δυο πολύ αποφασιστικών και καθοριστικών αληθειών. Πρώτο: τη γνώση του διπλού χαρακτήρα του εμπορεύματος, άρα και της εργασίας που το παράγει και δεύτερο: τη γνώση της υπεραξίας και της σημασίας της στην καθαρή της μορφή. Λέει ο Μαρξ:

Όλοι οι οικονομολόγοι κάνουν το ίδιο λάθος, να εξετάζουν την υπεραξία όχι καθαρά σαν τέτοια, αλλά στις ιδιαίτερες μορφές του κέρδους και της γαιοπροσόδου. Ποιες αναπόφευκτες θεωρητικές πλάνες προκύπτουν από το γεγονός αυτό, θα το δούμε παρακάτω στο 3^ο κεφάλαιο, όπου αναλύεται η κατά πολύ μεταβλημένη μορφή που αποκτά η υπεραξία, όταν εμφανίζεται σαν κέρδος.[29]

Πάνω στη βάση αυτών των ανακαλύψεων δημιουργήθηκαν οι αναγκαίες εκείνες θεωρητικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και εξήγηση του φαινομένου του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και ζωής πάνω σε δομικό-γενετικό επίπεδο και με αυτό τον τρόπο την εύρεση των εσωτερικών συναρτήσεων του και του τρόπου εκδήλωσης τους στην επιφάνεια της καπιταλιστικής

κοινωνίας.

Συνοψίζοντας :

Δεν είναι αρκετό να εντοπίζουμε και να διαπιστώνουμε τις αντιθέσεις. Πρέπει και να τις εξηγούμε. Δηλαδή να τις παρακολουθούμε στη γένεση τους, στην ανάπτυξη τους, την εξέλιξη τους, δηλ. στο γίνεσθαι τους, στη δική τους σημασία, στη δική τους λογική.

Γι' αυτό δεν μπορούμε να ανάγουμε άμεσα όλα τα φαινόμενα ή ένα σύνολο φαινομένων σε μια αρχή, σε μια πηγή, δηλαδή να προσπαθούμε να ανάγουμε άμεσα ένα σύνολο παρόμοιων φαινομένων σε ένα γενικό νόμο.

Το σύνολο αυτών των παρόμοιων φαινομένων πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν τρόποι εκδήλωσης του γενικού νόμου, της ουσίας, που διαφοροποιείται από τις υπάρχουσες κάθε φορά περιστάσεις και συνθήκες. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει – και αυτή είναι η δουλειά και το καθήκον της επιστήμης – να βρίσκει πάντοτε εκείνες τις διαμεσολαβήσεις και ενδιάμεσους κρίκους που οδήγησαν την ουσία, τον γενικό νόμο, να εκδηλώνεται με εκείνο ή τον άλλο συγκεκριμένο τρόπο.

Σαν κατακλείδα:

Εννοείται ότι αναμφίβολα – όπως έχουμε ήδη αναφέρει σε σχέση με τον ιστορικά περιορισμένο χαρακτήρα της γνώσης – υπάρχει το στοιχείο της σχετικότητας της γνώσης, όμως:

όχι με την έννοια της άρνησης της αντικειμενικής αλήθειας, αλλά με την έννοια του ιστορικά εξαρτημένου χαρακτήρα των ορίων προσέγγισης των γνώσεων μας σ' αυτή την αλήθεια.[\[30\]](#)

Για τη μέθοδο έκθεσης.

Αναφερθήκαμε προηγούμενα στη μέθοδο έκθεσης. Εδώ θα προσθέσουμε μόνο αυτά τα λίγα.

Σε αντίθεση με την ερευνητική διαδικασία η έκθεση δεν ξεκινά από ένα οποιοδήποτε, αυθαίρετο σημείο αλλά το σημείο εκκίνησης της είναι καθορισμένο ήδη, είναι η επεξηγηματική αρχή. Η έκθεση (η εξήγηση) ενός φαινομένου είναι η παρουσίαση του στην εσωτερική και αναγκαία ανάπτυξη του. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει πάντοτε να ξεκινούμε από εκείνο το σημείο ή στοιχείο του φαινομένου από το οποίο απορρέουν αναγκαστικά όλοι οι υπόλοιποι καθορισμοί του.

Ο Μαρξ στο Κεφάλαιο ξεκινά από το εμπόρευμα και παρακολουθώντας την ιστορική και λογική του πορεία καταφέρνει να εξηγήσει τις «εσωτερικές συναρτήσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής» καθώς και τον τρόπο που εκδηλώνονται στην επιφάνεια της κοινωνίας.

Στο Κεφάλαιο ο Μαρξ με πολύ κόπο και μόχθο και βήμα με βήμα ολοκληρώνει ουσιαστικά την λογική έκθεση ή λογική εξήγηση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής και των αντίστοιχων νόμων και καταφέρνει κατά την διαδικασία της ανόδου από το αφηρημένο στο πραγματικά συγκεκριμένο, να αδράξει την διαλεκτική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην λογική και την ιστορική μέθοδο, όπως και ανάμεσα στην ουσία και το φαινόμενο.

Η ιστορική μέθοδος αποκαλύπτει την ιστορία του εξεταζόμενου φαινομένου, όλη την πολυμορφία και πολυπλοκότητα των γεγονότων, στοιχείων και περιστατικών που ακολουθούν και αντικαθιστούν το ένα το άλλο, σε χρονολογική διαδοχικότητα.

Η λογική μέθοδος καθρεφτίζει ναι μεν την ιστορική πορεία του εξεταζόμενου φαινομένου αλλά σε αφηρημένη, θεωρητικά συνεπή, μορφή.

Στο *Κεφάλαιο* η υλιστική διαλεκτική λογική βρίσκεται μεταπλασμένη, μεταμορφωμένη, υλοποιημένη, στις οικονομικές έννοιες και κατηγορίες που χρησιμοποιεί ο Μαρξ. Λέει ο Λένιν στα «Φιλοσοφικά τετράδια» γραμμένα το 1914:

Δεν είναι δυνατό να κατανοήσει κανείς πλήρως το *Κεφάλαιο* του Μαρξ και ιδιαίτερα το πρώτο κεφάλαιο του χωρίς να μελετήσει και κατανοήσει όλη τη «Λογική» του Χέγκελ. Επομένως κανένας από τους μαρξιστές δεν κατάλαβε τον Μαρξ αν και πέρασε μισός αιώνας!^[31]

και αλλού:

Αν ο Μαρξ δεν άφησε «Λογική», όμως άφησε τη λογική του Κεφαλαίου [...] Στο *Κεφάλαιο* εφαρμόστηκε σε μια επιστήμη [στην πολιτική οικονομία] η λογική, η διαλεκτική και η γνωσιοθεωρία (δεν χρειάζονται τρεις λέξεις: είναι ένα και το αυτό) του υλισμού που πήρε κάθε τι το πολύτιμο από τον Χέγκελ και προώθησε αυτό το πολύτιμο προς τα μπρος.^[32]

Η υλιστική διαλεκτική λογική δεν «εφαρμόζεται», αλλά χρησιμοποιείται σαν γενικό εργαλείο και γενική μέθοδος έρευνας και έκθεσης. Δεν είναι μέθοδος αναγωγής ή υπαγωγής. Η υλιστική διαλεκτική λογική δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μέθοδος που μας βοηθά να αναπαράγουμε νοητικά-εννοιολογικά το συγκεκριμένο φαινόμενο και τις σχέσεις του στην Ολότητα του.

Όπως ήδη αναφέραμε ο Έγκελς λέει για τη μέθοδο έκθεσης:

εδώ δεν πρόκειται μόνο για ένα καθαρά λογικό προτσές αλλά για ένα ιστορικό προτσές και για το διασαφηνιστικό αντικαθρέφτισμα του στη σκέψη, για την λογική παρακολούθηση των εσωτερικών του συναρτήσεων.^[33]

Συνοψίζοντας τα τελευταία:

Η ερμηνεία των φαινομένων με βάση την άμεση εφαρμογή ή αναγωγή του καθολικού, του γενικού νόμου, της ουσίας, της αρχής, στο συγκεκριμένο είναι αντιδιαλεκτικός τρόπος σκέψης και οδηγεί σε λανθασμένα συμπεράσματα. Η διαλεκτική είναι η μέθοδος που μας κάνει ικανούς να αναπαράγουμε εννοιολογικά-νοητικά όλο τον πλούτο του συγκεκριμένου, της πραγματικότητας. Και το συγκεκριμένο περιλαμβάνει τόσο το καθολικό, την ουσία, τον νόμο κ.λπ. όσο και τον τρόπο που αυτό εκδηλώνεται στην επιφάνεια, στην εξωτερική όψη του συγκεκριμένου, καθώς και την πορεία που διέτρεξε η ουσία, ο νόμος κ.λπ. μέχρι την συγκεκριμένη μορφή εκδήλωσης της. Περιλαμβάνει δηλαδή και τους ενδιάμεσους κρίκους και διαμεσολαβήσεις που συνδέουν την ουσία με το συγκεκριμένο, με την πραγματικότητα.

Ο Μαρξ σε ένα γράμμα στον Έγκελς (1/2/1856) αναφερόμενος στον τρόπο έκθεσης απ' αφορμή του έργου του Λασσάλ *Ο σκοτεινός Ηράκλειτος*, λέει:

Κάθε λέξη εδώ αποτελεί ένα λάθος, το όλο όμως σερβίρεται με μια αξιοσημείωτη αξίωση... λογαριάζει να εκθέσει την πολιτική οικονομία κατά τον τρόπο του Χέγκελ. Στο μέλλον όμως θα έχει τη θλίψη να διαπιστώσει ότι άλλο πράγμα είναι να επαναφέρεις με την κριτική μια επιστήμη σ' ένα επίπεδο που να επιτρέπει να την εκθέσεις διαλεκτικά και άλλο πράγμα να εφαρμόζεις ένα αφηρημένο λογικό σύστημα πανέτοιμο, σε αόριστες έννοιες αυτού του ίδιου του συστήματος [οι υπογραμμίσεις δικές μου].^[34]

Σε γράμμα του στον ίδιο τον Λασσάλ (22/2/1858) ο Μαρξ αναφερόμενος στο ίδιο το *Κεφάλαιο* λέει:

Η εργασία για την οποία πρόκειται, αποτελεί πρώτα-πρώτα την κριτική των οικονομικών κατηγοριών ή ακόμα, αν θες, το σύστημα της αστικής οικονομίας που παρουσιάζεται κριτικά. Είναι σύγχρονα μια

εικόνα αυτού του συστήματος και κριτική του συστήματος με την ίδια την έκθεση του [...] Αν είχα τον καιρό, την ηρεμία και τα μέσα να το επεξεργαστώ συνολικά προτού το παραδώσω στο κοινό θα το καθιστούσα πολύ πιο συνοπτικό γιατί πάντα αγαπούσα τη μέθοδο που συνίσταται στη συντόμευση [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[35]

Η έκθεση λοιπόν περιλαμβάνει τις κατακτήσεις της έρευνας, τα αποτελέσματα της, τα συμπεράσματα της. Δεν ακολουθεί όμως το δρόμο της έρευνας. Είναι τώρα όλα τακτοποιημένα, οργανωμένα, δομημένα. Ο ίδιος ο Μαρξ σε γράμμα του στον Έγκελς (31/7/1865) λίγο πριν την ολοκλήρωση του τρίτου προσχεδίου του *Κεφαλαίου* χαρακτηρίζει το *Κεφάλαιο* σαν ένα «καλλιτεχνικό όλο»[36].

Είναι πραγματικά χωρίς προηγούμενο η ικανότητα του Μαρξ να χρησιμοποιεί το γλωσσικό μέσο, η εννοιολογική καθαρότητα και η ενότητα της πολλαπλότητας της βασικής άποψης, η χαρακτηριστική για τον Μαρξ αντικειμενική και σμιλευμένη κριτική της προηγούμενης πνευματικής παραγωγής της ανθρωπότητας και γενικά η όλη δομή του *Κεφαλαίου*.

Το *Κεφάλαιο* είναι πράγματι ένα επιστημονικό και καλλιτεχνικό όλο.

[1] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.12). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[2] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.25). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[3] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.89). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[4] Έγκελς Φ. (1894/1978) *Επίλογος στον 3^ο τόμο του Κεφαλαίου* (σελ.1099) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[5] Μαρξ Κ. (1990) *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας - Grundrisse* 2^{ος} τόμος. (σελ. 229) Αθήνα: Στοχαστής

[6] Μαρξ Κ. (1982) *Θεωρίες για την υπεραξία* 2^{ος} τόμος (σελ. 31) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[7] Μαρξ Κ. (1982) *Θεωρίες για την υπεραξία* 2^{ος} τόμος (σελ. 136) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[8] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.777) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[9] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ. 331). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[10] Μαρξ Κ. (1885/1979) *Το Κεφάλαιο* 2^{ος} τόμος (σελ. 413). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[11] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ. 963). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[12] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ. 203). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[13] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ. 221). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[14] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ. 293). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[15] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ. 296). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[16] Μαρξ Κ. (2008) *Μισθός τιμή κέρδος* (σελ. 44) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[17] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία* 3^{ος} τόμος (σελ. 149) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

- [18] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.85-86). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [19] Μαρξ Κ. (1885/1979) *Το Κεφάλαιο* 2^{ος} τόμος (σελ. 221). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [20] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.656). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [21] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.182). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [22] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία* 3^{ος} τόμος (σελ. 189) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [23] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.762). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [24] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.94). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [25] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.1004). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [26] Έγκελς Φ., Μαρξ Κ. (1975). *Αλληλογραφία 1861-1869, μέρος Β'* (σελ. 137). Αθήνα: Μπάιρον
- [27] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.55). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [28] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ. 426). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [29] Μαρξ Κ. (1984) *Θεωρίες για την υπεραξία* 1^{ος} τόμος (σελ. 6) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [30] Λένιν Β.Ι. (1983) *Άπαντα* 18^{ος} τόμος (σελ. 142) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [31] Λένιν Β.Ι. (1983) *Άπαντα* 29^{ος} τόμος (σελ. 162) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [32] Λένιν Β.Ι. (1983) *Άπαντα* 29^{ος} τόμος (σελ. 301) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [33] Έγκελς Φ. (1894/1978) *Επίλογος στον 3^ο τόμο του Κεφαλαίου* (σελ.1099) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [34] Έγκελς Φ., Μαρξ Κ. (1986). *Αλληλογραφία 1861-1869, μέρος Α'* (σελ. 170). Αθήνα: Μπάιρον
- [35] Έγκελς Φ., Μαρξ Κ. (1986). *Αλληλογραφία 1861-1869, μέρος Α'* (σελ. 171). Αθήνα: Μπάιρον
- [36] Μαρξ Κ., Έγκελς Φ. (1965) *Karl Marx – Friedrich Engels Werke (MEW)* τόμος 31 (σελ.132) Berlin: Dietz Verlag

Γενικά για το περιεχόμενο του *Κεφαλαίου*

Εισαγωγικά

Μιλώντας ο Μαρξ για το ρόλο της θεωρίας στο νεανικό του έργο «Κριτική της Εγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου» (1842-43) λέει:

η θεωρία γίνεται και αυτή υλική δύναμη αφότου κατακτήσει τις μάζες. Η θεωρία είναι ικανή να κατακτήσει τις μάζες όταν αποδείξει ότι έγινε ριζοσπαστική. Ριζοσπαστική σημαίνει να πιάνει τα πράγματα από τη ρίζα. Η ρίζα όμως για τον άνθρωπο είναι ο ίδιος ο άνθρωπος... ..και ο άνθρωπος είναι το υπέρτατο ον για τον άνθρωπο και άρα είναι κατηγορηματική επιταγή της ανατροπής όλων των σχέσεων που κάνουν τον άνθρωπο ένα ον ταπεινωμένο, υποδουλωμένο, εγκαταλειμμένο, περιφρονημένο, σχέσεων που δεν θα μπορούσε καλύτερα να τις χαρακτηρίσει κανείς παρά με την

αναφώνηση εκείνου του Γάλλου όταν πληροφορήθηκε την επιβολή φόρων στα σκυλιά: Κακόμοιρα σκυλιά! Θέλουν να σας μεταχειριστούν σαν ανθρώπους! [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[1]

και συνεχίζει ο Μαρξ για το ρόλο της θεωρίας:

Η θεωρία δεν πραγματώνεται ποτέ σε ένα λαό παρά στο βαθμό που αποτελεί την πραγματοποίηση των αναγκών του.[2]

Σε ένα γράμμα προς τον Άρνολντ Ρούγκε, με τον οποίο συνεργάστηκαν για την έκδοση του διπλού τεύχους της «Γαλλο-γερμανικής επετηρίδας» γραμμένο το 1843 ο εικοσιπεντάχρονος Μαρξ που ένα βήμα χώριζε τη σκέψη του από το πέρασμα της στις κομμουνιστικές ιδέες, έγραφε:

Δεν προγραμματίζουμε τον αυριανό κόσμο με τη δογματική σκέψη αλλά αντίθετα αναζητούμε το νέο κόσμο στο ακροτελεύτιο ακριβώς σημείο της κριτικής του παλιού. [...] αυτό που πρέπει να πραγματοποιήσουμε σήμερα είναι η ριζική κριτική του συνόλου της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, ριζική με την έννοια ότι δεν φοβάται τα ίδια τα συμπεράσματα της και πολύ περισσότερο τη σύγκρουση με τις κατεστημένες δυνάμεις [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[3]

Ήδη περί το 1845-46 ο Μαρξ είχε πια ξεκαθαρίσει τις βασικές αρχές της καινούργιας του ιστορικής και οικονομικής αντίληψης. Αποφασιστικό σημείο και τομή στις αντιλήψεις του αποτέλεσε το έργο του *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας* που ήταν απάντηση στο βιβλίο του Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) *Η φιλοσοφία της αθλιότητας*, γραμμένο το 1846 όταν ο Μαρξ ήταν εικοσιοκτώ ετών.

Οι τρεις τόμοι του Κεφαλαίου.

Ο Μαρξ θεωρούσε ως καθήκον της οικονομικής επιστήμης να κατανοήσει θεωρητικά την πραγματική, την ουσιαστική κίνηση των οικονομικών σχέσεων, δηλαδή την εύρεση της ουσίας, των εσωτερικών συναρτήσεων που υπάρχουν και είναι κρυμμένες κάτω ή πίσω από την εξωτερική εμφάνιση των φαινομένων.

Ο Μαρξ ερεύνησε και ανακάλυψε το «νόμο κίνησης» του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Μπόρεσε να βρει και να ερμηνεύσει τις αιτίες της γένεσης του, από πού προέρχεται, προς τα πού πάει και γιατί στο τέλος, ακριβώς όπως και στην περίπτωση των προηγούμενων κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών στον ευρωπαϊκό χώρο (πρωτόγονος, δουλοκτητικός, φεουδαρχικός) οι σχέσεις παραγωγής του, γενικά οι κοινωνικές σχέσεις και μορφές μέσα στα πλαίσια των οποίων είναι εγκλωβισμένες οι παραγωγικές δυνάμεις του, θα «εκραγούν», θα αναιρεθούν και θα αντικατασταθούν από άλλες που θα δημιουργήσουν ευνοϊκό κλίμα και περιβάλλον για την παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Ποιά όμως είναι τα κύρια, τα βασικά, τα γενικά θέματα με τα οποία ασχολείται ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* ;

Πρώτο: ανακάλυψε τους νόμους που διέπουν την καπιταλιστική κοινωνία .

Δεύτερο: ανακάλυψε τους γενικούς νόμους που διέπουν την εξέλιξη της ανθρωπότητας από τον ένα κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό στον άλλο.

Τρίτο: ερεύνησε και διαλεύκανε τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, με το φυσικό περιβάλλον. Μπορούμε να πούμε ότι ο Μαρξ (μαζί με τον Έγκελς) ήταν ο πρώτος ή ένας από τους πρώτους οικολόγους.

Τέταρτο: έκανε κριτική αξιολόγηση της προσφοράς όλων των προηγούμενων θεωρητικών της πολιτικής οικονομίας της Ευρώπης ξεκινώντας από τον πατέρα της πολιτικής οικονομίας William Petty (1623-1687). Ο ίδιος έλεγε: «επαγγέλλομαι ιστορική δικαιοσύνη. Δίνω στον καθένα ότι του αξίζει.» (ο Μαρξ σκόπευε να εκδώσει αυτό το μέρος σε τρεις τόμους σαν τον τέταρτο τόμο του *Κεφαλαίου* με τον τίτλο *Θεωρίες για την υπεραξία*)

Από όλο τον πλούτο των ειδικών ανακαλύψεων του Μαρξ αξίζει να γίνει εδώ ιδιαίτερη αναφορά στις εξής:

- τον διπλό χαρακτήρα του εμπορεύματος και της εργασίας που το παράγει
- το προτσές παραγωγής σαν ενότητα του προτσές εργασίας και του προτσές αξιοποίησης
- την παραγωγή της υπεραξίας
- τον φετιχισμό του εμπορεύματος
- τον αντιθετικό χαρακτήρα του καπιταλισμού που προκαλεί όλο και πιο οξυμένες κρίσεις με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στο ιστορικό και λογικό όριο του, δηλ. στην ауροκατάρρευση του.

Στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* που ασχολείται με το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής, παρακολουθούμε πως παράγεται το εμπόρευμα, πώς το εμπόρευμα μεταμορφώνεται σε χρήμα, πως το χρήμα μετατρέπεται σε κεφάλαιο, πως από το κεφάλαιο παράγεται υπεραξία, πως από την υπεραξία παράγεται περισσότερο κεφάλαιο (συσσώρευση), πώς στη συνέχεια από το περισσότερο κεφάλαιο παράγεται υπεραξία που μετατρέπεται και πάλι σε περισσότερο κεφάλαιο κ.ο.κ.

Στον δεύτερο τόμο παρακολουθούμε το προτσές κυκλοφορίας του εμπορεύματος, δηλαδή τη λειτουργία της αγοράς. Παρακολουθούμε την κίνηση του εμπορεύματος, την κύκλιση του, από τη στιγμή που βγαίνει από την παραγωγή μέχρι την κατανάλωση του.

Στον τρίτο τόμο ο Μαρξ εξετάζει το συνολικό προτσές της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής που αποτελεί ενότητα των προτσές παραγωγής και κυκλοφορίας. Λέει ο ίδιος:

Όσο για το θέμα του τρίτου τόμου δεν μπορεί να συνίσταται στη διατύπωση γενικών σκέψεων σχετικά με την ενότητα αυτή. Αντίθετα χρειάζεται να βρεθούν και να περιγραφούν οι συγκεκριμένες μορφές που προκύπτουν από το προτσές κίνησης του κεφαλαίου όταν το εξετάσουμε σαν σύνολο. Στην πραγματική του κίνηση τα κεφάλαια αντικρίζονται μεταξύ τους με τέτοιες συγκεκριμένες μορφές για τις οποίες η μορφή του κεφαλαίου στο άμεσο προτσές παραγωγής καθώς και η μορφή του στο προτσές της κυκλοφορίας εμφανίζονται μόνο σαν ιδιαίτερες φάσεις. Έτσι οι μορφές του κεφαλαίου όπως τις αναπτύσσουμε σε τούτο τον τόμο πλησιάζουν βαθμιαία προς την μορφή με την οποία εμφανίζονται στην επιφάνεια της κοινωνίας, στην αμοιβαία επενέργεια των διαφόρων κεφαλαίων, στον ανταγωνισμό και στη συνηθισμένη συνείδηση των ιδίων των παραγόντων της παραγωγής.[4]

Η πράξη.

Το *Κεφάλαιο* δεν είναι ένα συνηθισμένο έργο που ασχολείται με την οικονομία αλλά σ' αυτό υπάρχουν όλες οι αρχές μιας νέας κοσμοθεωρίας που περιλαμβάνει πέραν της πολιτικής οικονομίας, την φιλοσοφία, την υλιστική διαλεκτική και τον ιστορικό υλισμό.

Πολιτική οικονομία χωρίς φιλοσοφία και φιλοσοφία χωρίς πολιτική οικονομία δεν μπορεί να νοηθεί. Χάνεται ο κεντρικός πυρήνας αλλά και η όλη λογική (η αλήθεια) της μαρξιστικής κοσμοθεωρίας, που είναι η πράξη, δηλαδή η ανθρώπινη υλική και πνευματική δραστηριότητα, δηλαδή η σχέση και αλληλεπίδραση του υποκειμένου με το αντικείμενο, του υποκειμενικού παράγοντα με τον

αντικειμενικό παράγοντα, δηλαδή σε τελευταία ανάλυση και με πιο φιλοσοφικούς όρους; Η σχέση και η αλληλεπίδραση του Είναι με τη Συνείδηση.

Ο άνθρωπος είναι προϊόν της κοινωνικής εργασίας. Μέσω της εργασίας ο άνθρωπος παράγει τον υλικό και τον πνευματικό πλούτο και ταυτόχρονα παράγει και τον ίδιο τον εαυτό του. Η ιστορία, η ιστορική διαδικασία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η διαδικασία αυτοδημιουργίας της ανθρωπότητας που γίνεται μέσα στην κοινωνία και μέσω της υλικοπνευματικής εργασιακής δραστηριότητας.

Τι είναι όμως η «κοινωνία»; Η κοινωνία δεν είναι το άθροισμα των ατόμων, ούτε το άθροισμα των δραστηριοτήτων και αλληλοσχέσεων των ατόμων. Η κοινωνία είναι το προϊόν και το αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων, των αλληλοσχέσεων και των αλληλεπιδράσεων των ατόμων.

Είναι μεθοδολογικά – διατηρουμένων των αναλογιών – το ίδιο όπως λόγου χάρη το φαινόμενο του βαδίσματος. Το βάδισμα είναι η λειτουργία, η αλληλεπίδραση των ποδιών που έχει σαν προϊόν και αποτέλεσμα μια συγκεκριμένη απόσταση. Αυτή η συγκεκριμένη απόσταση δεν είναι η λειτουργία των ποδιών. Είναι κάτι άλλο. Γίνεται να μεν μέσω της λειτουργίας των ποδιών αλλά δεν ταυτίζεται με αυτή τη λειτουργία. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για το φαινόμενο της σκέψης και της νόησης. Η νόηση είναι προϊόν και αποτέλεσμα της λειτουργίας του εγκεφάλου δεν είναι όμως η ίδια η λειτουργία. Η νόηση γίνεται να μεν μέσω της λειτουργίας του εγκεφάλου αλλά δεν ταυτίζεται με αυτή τη λειτουργία, δεν είναι η λειτουργία του.

Η κοινωνία είναι λοιπόν κάτι διαφορετικό από το άθροισμα των ατόμων ή των λειτουργιών των ατόμων ή της αλληλεπίδρασης των λειτουργιών των ατόμων. Αυτό έχει μέγιστη σημασία για την κατανόηση του φαινομένου της κοινωνίας σαν κάτι το αντικειμενικό που υπάρχει έξω και ανεξάρτητα από κάθε μεμονωμένο ξεχωριστό άτομο.

Πάμε παρακάτω. Οι άνθρωποι παράγοντας τον υλικό και πνευματικό πλούτο παράγουν ταυτόχρονα και «τις συνθήκες και σχέσεις» μέσα στις οποίες παράγουν. Δεν υπάρχουν άνθρωποι κάπου αλλού, ανεξάρτητα από την κοινωνία και τις συνθήκες της και σε κάποια στιγμή εισάγονται σ' αυτές τις συνθήκες και σχέσεις. Λέει ο Μαρξ:

Οι αστοί οικονομολόγοι μέσα στη σύγχυση των κεφαλαιοκρατικών αντιλήψεων βλέπουν βέβαια ότι παράγουμε στους κόλπους των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής αλλά δεν καταλαβαίνουν ότι αυτές οι ίδιες οι σχέσεις είναι και αυτές προϊόντα [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[5]

Πάμε παρακάτω. Έτσι λοιπόν κάτω από την έννοια «οικονομία» δεν πρέπει να αντιλαμβανόμαστε μόνο την παραγωγή υλικών και πνευματικών αγαθών καθώς και την παραγωγή κοινωνικών σχέσεων μέσα στα πλαίσια των οποίων πραγματοποιείται αυτή η παραγωγή. Η οικονομία δεν είναι αριθμοί και δείχτες. Η πολιτική οικονομία δεν ασχολείται με αντικείμενα και πράγματα – αυτό είναι δουλειά άλλων επιστημών – αλλά με σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα σε ανθρώπους, σε ομάδες και σε τελευταία ανάλυση με σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα σε τάξεις.

Πάμε παρακάτω. Γι' αυτό δεν πρέπει να αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική πραγματικότητα μόνο ως γεγονότα, ως καταστάσεις, ως συνθήκες αλλά και ως – και αυτό είναι το πιο βασικό της στοιχείο – αντικειμενική υλικοπνευματική δραστηριότητα του ανθρώπου, σαν πράξη.

Γιατί να την αντιλαμβανόμαστε έτσι; Επειδή όλη η κοινωνική πραγματικότητα, η ιστορία δεν είναι μόνο προϊόν και αποτέλεσμα αυτής της αντικειμενικής δραστηριότητας του ανθρώπου αλλά είναι – όταν έχουμε κατά νου τον συγκεκριμένο, ξεχωριστό άνθρωπο που ζει και δρα σε μια συγκεκριμένη εποχή, σ' ένα συγκεκριμένο χώρο και χρόνο – και η ίδια η δραστηριότητα.

Ο Μαρξ στην πρώτη θέση για τον Φόϋερμπαχ αναφέρει:

Το κύριο ελάττωμα κάθε υλισμού μέχρι σήμερα (συμπεριλαμβανομένου και εκείνου του Feuerbach) είναι ότι συλλαμβάνει το αντικείμενο, την πραγματικότητα, την αισθητηριακότητα, μόνο υπό τη μορφή του *αντικειμένου ή της εποπτείας*× δεν το συλλαμβάνει *ως αισθητηριακά ανθρώπινη δραστηριότητα, ως πράξη*× δεν το συλλαμβάνει υποκειμενικά. Γι' αυτό, σε αντίθεση προς τον υλισμό, η *δραστήρια* πλευρά αναπτύσσεται αφηρημένα από τον ιδεαλισμό – ο οποίος δεν γνωρίζει, φυσικά, την πραγματική, αισθητηριακή δραστηριότητα ως τέτοια. Ο Feuerbach θέλει [να εξετάσει] αισθητηριακά αντικείμενα – που διαφέρουν πραγματικά από τα νοητά αντικείμενα: αλλά δεν συλλαμβάνει την ίδια την ανθρώπινη δραστηριότητα ως *αντικειμενική* δραστηριότητα. Θεωρεί ως εκ τούτου στο σύγγραμμά του *Η ουσία του Χριστιανισμού* μόνο τη θεωρητική συμπεριφορά ως την αληθώς ανθρώπινη, ενώ η πράξη συλλαμβάνεται και παγιώνεται μόνο στη βρόμικη-εβραϊκή μορφή εμφάνισης της. Δεν εννοεί συνεπώς τη σημασία της «επαναστατικής», της «πρακτικής-κριτικής» δραστηριότητας. [6]

Ο άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίσει την πραγματικότητα απλώς με την εποπτεία. Πρέπει να δραστηριοποιηθεί πρακτικά, υλικά και πνευματικά αλληλοσχετιζόμενος και αλληλεπιδρώντας με την πραγματικότητα. Αυτός είναι και ο μοναδικός τρόπος και δρόμος που οδηγεί στην πραγματική, την αληθινή γνώση της πραγματικότητας που είναι η πρώτη προϋπόθεση για τον παραπέρα «χειρισμό της» δηλαδή για την αλλαγή της.

Ο διπλός χαρακτήρας του εμπορεύματος και της εργασίας.

Ο Μαρξ θεωρούσε την ανακάλυψη του διπλού χαρακτήρα του εμπορεύματος και κατ' επέκταση και της εργασίας που το παράγει εξίσου σημαντική με την ανακάλυψη του νόμου της υπεραξίας που είναι ο βασικός νόμος του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Προσωπικά θεωρώ την ανακάλυψη της διπλής φύσης του εμπορεύματος και της εργασίας σαν σπουδαιότερη, πιο αποφασιστική και πιο καθοριστική από την ανακάλυψη του νόμου της υπεραξίας διότι αυτή είναι, σε σχέση με τον νόμο της υπεραξίας, πρωτοβάθμια ανακάλυψη.

Στηριζόμενος ο Μαρξ πάνω σ' αυτή την ανακάλυψη μπόρεσε στην πορεία των ερευνών του να ανακαλύψει το νόμο της αξίας και της υπεραξίας (ξεσκεπάζοντας με αυτό τον τρόπο το μυστικό της καπιταλιστικής παραγωγής), τον φетиχισμό καθώς και όλους τους υπόλοιπους νόμους που τον οδήγησαν στην οικοδόμηση της επιστημονικής θεωρίας της γένεσης, ανάπτυξης, εξέλιξης και κατάρρευσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Το εμπόρευμα έχει δυο ιδιότητες, είναι αξία χρήσης, δηλαδή είναι ένα χρήσιμο, ωφέλιμο πράγμα και ταυτόχρονα είναι και ανταλλακτική αξία δηλαδή μπορεί να ανταλλάσσεται με άλλα εμπορεύματα πάνω σε μια συγκεκριμένη και καθορισμένη κάθε φορά βάση (αναλογία).

Εφόσον το εμπόρευμα έχει αυτές τις δυο ιδιότητες τότε είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι και η εργασία που το παράγει πρέπει να έχει διπλό χαρακτήρα, διπλή φύση. Από τη μια είναι συγκεκριμένη εργασία που παράγει μια αξία χρήσης, ένα χρήσιμο και ωφέλιμο για τον άνθρωπο προϊόν-εμπόρευμα. Από την άλλη η εργασία εμφανίζεται σαν αφηρημένη εργασία που παράγει την ανταλλακτική αξία (ή αξία) του εμπορεύματος, μοναδικό στοιχείο της οποίας είναι ο χρόνος «της κοινωνικής μέσης εργατικής δύναμης» [7] που χρειάστηκε για να παραχθεί το συγκεκριμένο εμπόρευμα. Με αυτό τον τρόπο η αφηρημένη εργασία γίνεται φορέας μιας κοινωνικής σχέσης που εμφανίζεται όμως, στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων (στην αγορά) σαν κοινωνική σχέση των ίδιων των εμπορευμάτων αφού αυτά είναι που συσχετίζουν μεταξύ τους τις ανταλλακτικές αξίες τους, που όπως είπαμε είναι ο «αντικειμενοποιημένος μέσος κοινωνικός χρόνος εργασίας» που χρειάστηκε κάθε ξεχωριστό εμπόρευμα για να παραχθεί.

Αυτό σημαίνει ότι όλα τα οικονομικά φαινόμενα – που είναι προϊόντα και αποτελέσματα των διάφορων μορφών της ανθρώπινης εργασιακής δραστηριότητας (που έχει διπλό χαρακτήρα) – αποχτούν και έχουν επίσης διπλό χαρακτήρα, δηλαδή την «αξία χρήσης τους» που είναι το υλικό περιεχόμενο τους και την «ανταλλακτική αξία τους» που είναι η κοινωνική μορφή τους, η κοινωνική τους ύπαρξη και υπόσταση.

Η συγκεκριμένη εργασία που παράγει την αξία χρήσης του προϊόντος, δηλαδή το φυσικό, υλικό περιεχόμενο είναι χαρακτηριστική για όλους τους κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς. Η αφηρημένη εργασία, όμως, που παράγει την ανταλλακτική αξία του προϊόντος και άρα μετατρέπει το προϊόν σε εμπόρευμα εμφανίζεται να μεν σποραδικά και τυχαία σε όλους τους κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς στους οποίους υπάρχει κάποια εμπορευματική παραγωγή, αναπτύσσεται όμως ολικά στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής επειδή σ' αυτό τον τρόπο παραγωγής όλα τα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα αποχτούν εμπορευματική μορφή. Αυτή λοιπόν η αφηρημένη εργασία προσδίδει στις αξίες χρήσης των εμπορευμάτων την κοινωνική τους μορφή, ύπαρξη, υπόσταση.

Αυτές οι δυο πλευρές της εργασίας είναι αδιαχώριστες αφού γίνονται και υπάρχουν ταυτόχρονα κατά την ίδια τη διαδικασία της εργασιακής δραστηριότητας. Λέει ο Μαρξ:

Η αξία χρήσης [η ωφελιμότητα, η χρησιμότητα] εκφράζει την φυσική σχέση ανάμεσα στα πράγματα και στους ανθρώπους στην πραγματικότητα την ύπαρξη των πραγμάτων για τον άνθρωπο. Η ανταλλακτική αξία είναι μια έννοια που μπολιάστηκε αργότερα – με την κοινωνική ανάπτυξη που την δημιούργησε – στη λέξη αξία = αξία χρήσης. Είναι η κοινωνική ύπαρξη των πραγμάτων. [...] Η αξία χρήσης του πράγματος είναι [...] η δική του virtus [δύναμη, καλή ιδιότητα] ενώ η ανταλλακτική του αξία είναι πέρα για πέρα ανεξάρτητη από την εμπράγματη ιδιότητα του [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[8]

Αυτό σημαίνει ότι ακριβώς αυτή η διπλή φύση της εργασίας εμπεριέχει ήδη σε αρχική, εμβρυώδη και λανθάνουσα μορφή όλες τις αντιθέσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η αντίθεση ανάμεσα στην αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος και άρα και ανάμεσα στη συγκεκριμένη και την αφηρημένη εργασία που το παράγει, διαπερνά όλη την οικονομική λειτουργία του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Η συγκεκριμένη εργασία που το προϊόν της λειτουργίας της είναι μια αξία χρήσης χαρακτηρίζεται

από το σκοπό που επιδιώκει, από τον τρόπο που ενεργεί, από το αντικείμενο, τα μέσα και το αποτέλεσμα της.[9]

Είναι δηλαδή η ποιοτική πλευρά της εργασίας. Η συγκεκριμένη εργασία ανάλογα με την ποιότητα της παράγει διάφορες αξίες χρήσης που ικανοποιούν πολλών ειδών ανάγκες των ανθρώπων και άρα

είναι ανεξάρτητος από κάθε κοινωνική μορφή όρος ύπαρξης του ανθρώπου, αιώνια φυσική ανάγκη.[10]

Η άλλη πλευρά της εργασίας είναι το ξόδεμα της ανθρώπινης εργατικής δύναμης ανεξάρτητα από το ωφέλιμο αποτέλεσμα της. Είναι κατανάλωση εργασίας γενικά γι' αυτό και χαρακτηρίζει την εργασία από ποσοτική πλευρά (από τον χρόνο κατανάλωσης της). Ακριβώς αυτή η πλευρά της εργασίας μέσα στις συνθήκες της εμπορευματικής του καπιταλισμού παίρνει την μορφή της αφηρημένης εργασίας. Λέει ο Μαρξ:

Η εργασία όμως που αποτελεί την ουσία των αξιών είναι όμοια ανθρώπινη εργασία, ξόδεμα της ίδιας

ανθρώπινης εργατικής δύναμης [ξόδεμα ανθρώπινου μυαλού, μυώνων, νεύρων, χεριών κ.λπ.]. Όλη η εργατική δύναμη της κοινωνίας που εκφράζεται στις αξίες του κόσμου των εμπορευμάτων ισχύει εδώ σαν μία και η ίδια ανθρώπινη εργατική δύναμη παρά το γεγονός ότι αποτελείται από απειράριθμες ατομικές εργατικές δυνάμεις.[11]

Βλέπουμε λοιπόν ότι αυτός ο διπλός χαρακτήρας της εργασίας που παράγει εμπορεύματα είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξης της αντίθεσης ανάμεσα στην ατομική μορφή και στο κοινωνικό περιεχόμενο της εργασίας. Λαμβάνοντας υπόψη τον συγκεκριμένο ξεχωριστό εργαζόμενο, η εργασία του είναι πάντα ατομική εργασία. Όμως στα πλαίσια του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής αυτή η ατομική εργασία αποτελεί μόνο ένα κρίκο, ένα στοιχείο στην αλυσίδα του γενικότερου κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Ο κοινωνικός χαρακτήρας λοιπόν της εργασίας υπαγορεύεται από το γεγονός ότι κάθε εργαζόμενος που παράγει εμπορεύματα είναι υποχρεωμένος να προσανατολίζεται προς την ικανοποίηση ορισμένων κοινωνικών αναγκών και όχι άμεσα των δικών του προσωπικών ατομικών αναγκών. Είναι υποχρεωμένος να το κάνει αυτό επειδή

η ανταλλαγή προϊόντων σαν εμπορεύματα είναι μια καθορισμένη μέθοδος ανταλλαγής εργασίας και εξάρτησης της εργασίας του καθενός από την εργασία του άλλου, ένα καθορισμένο είδος κοινωνικής εργασίας ή κοινωνικής παραγωγής.[12]

Αυτή η εσωτερική αντίθεση ανάμεσα στην ατομική μορφή της εργασίας και το υποχρεωτικό, στις συνθήκες του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, κοινωνικό της περιεχόμενο [παραγωγή εμπορευμάτων ένεκα του αναπτυγμένου κοινωνικού καταμερισμού εργασίας] αυτή λοιπόν η εσωτερική αντίθεση μπορεί να λειτουργεί (δηλαδή η αντίθεση να βρίσκεται σε ενότητα) εξωτερικά μόνο αν μπορεί να βρεθεί μια μορφή εκδήλωσης της· και αυτή η μορφή εκδήλωσης της βρίσκεται, είναι το χρήμα. Λέει ο Μαρξ:

Η ατομική εργασία πρέπει επομένως να εκδηλωθεί άμεσα σαν η αντίθεση της, σαν κοινωνική εργασία. Αυτή η μεταμορφωμένη εργασία σαν άμεση αντίθεση της ατομικής εργασίας είναι η αφηρημένη γενική εργασία η οποία γι' αυτό και εκφράζεται σαν κάποιο γενικό ισοδύναμο [το χρήμα] [οι υπογραμμίσεις δικές μου].[13]

Στην αφηρημένη εργασία εκφράζεται ακριβώς ο κοινωνικός χαρακτήρας των διαφόρων ετερογενών ειδών εργασίας (της συγκεκριμένης εργασίας). Γίνεται δηλαδή μια συνεχής αναγωγή όλων των διαφορετικών συγκεκριμένων εργασιών σε αφηρημένη, δηλαδή μέση τυπική εργασία και εκφράζεται άμεσα με την εκάστοτε ποσότητα χρόνου και στην πορεία της ανάπτυξης με το χρήμα. Το χρήμα είναι η αντικειμενοποιημένη, η υλοποιημένη έκφραση της αφηρημένης εργασίας, δηλαδή του χρόνου εργασίας, δηλαδή της ανταλλακτικής αξίας. Είναι το μέτρο με το οποίο εκδηλώνεται ο χρόνος (η κατανάλωση εργασίας) παραγωγής των εμπορευμάτων.

Η συγκεκριμένη εργασία (χρήσιμη, σκόπιμη εργασία) είναι αντικείμενο των θετικών επιστημών. Η αφηρημένη εργασία (η κοινωνική μορφή της εργασίας) είναι αντικείμενο της πολιτικής οικονομίας.

Ο Μαρξ αναφερόμενος στη διπλή φύση του εμπορεύματος και της εργασίας τη χαρακτήρισε σαν το κεντρικό σημείο, το σημείο εκκίνησης, το αναβλύζων σημείο [Springpunkt] από το οποίο εξαρτάται η κατανόηση της πολιτικής οικονομίας.[14]

και κατ' επέκταση και όλων των κοινωνικοοικονομικών φαινομένων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Και τούτο επειδή, όπως ήδη αναφέραμε, είναι η ιστορικά αρχική και άρα ταυτόχρονα η πιο στοιχειώδης και γενική σχέση αυτού του τρόπου παραγωγής. Γι' αυτό περικλείει, εμπεριέχει σε εμβρυώδη, υποανάπτυκτη, λανθάνουσα μορφή όλο τον πλούτο, την πολυπλοκότητα και την αντιθετικότητα των σχέσεων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής που αναπτύχθηκαν πάνω στη

βάση της.

Είναι γι' αυτό το λόγο που η ανακάλυψη του διπλού χαρακτήρα του εμπορεύματος και της εργασίας αποτελεί τόσο ιστορικά όσο και λογικά το αρχικό σημείο, το σημείο εκκίνησης της επιστημονικής ερμηνείας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο που ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* αρχίζει την έκθεση του, δηλαδή την ερμηνεία, την εξήγηση αυτού του τρόπου παραγωγής από τη διπλή φύση του εμπορεύματος και της εργασίας.

Λέει ο Μαρξ:

Η αναγωγή του εμπορεύματος σε «εργασία» είναι σε όλους τους προηγούμενους οικονομολόγους διφορούμενη και όχι πλήρης. Δεν είναι αρκετό να αναχθεί το εμπόρευμα σε «εργασία», είναι απαραίτητο να αναχθεί σε εργασία με διπλή μορφή.

με τη μορφή της συγκεκριμένης και της αφηρημένης εργασίας.

Μόνο με αυτή την αντίκριση και μόνο πάνω σ' αυτή τη βάση μπορούμε να δώσουμε ολοκληρωμένο και επιστημονικό χαρακτηρισμό, εξήγηση και ερμηνεία των κοινωνικοοικονομικών φαινομένων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Το κύριο χαρακτηριστικό της αστικής κλασσικής πολιτικής οικονομίας.

Το κύριο χαρακτηριστικό της μη μαρξιστικής και ιδιαίτερα της αστικής κλασσικής πολιτικής οικονομίας είναι η ταύτιση της συγκεκριμένης και της αφηρημένης εργασίας. Αυτό το κάνουν επειδή ακριβώς η γενικευμένη, η τελική έκφραση της αντίθεσης ανάμεσα στην συγκεκριμένη και την αφηρημένη εργασία δεν είναι τίποτα άλλο από τον διαρκώς αναπτυσσόμενο διαχωρισμό των παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια αυξανόμενη αντίθεση (αναντιστοιχία) ανάμεσα στις κεφαλαιοκρατικές σχέσεων παραγωγής (που κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η ατομική ιδιοποίηση των αποτελεσμάτων της παραγωγής από ένα μικρό μέρος της κοινωνίας) και στον διαρκώς αναπτυσσόμενο και διευρυνόμενο κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής, δηλαδή των παραγωγικών δυνάμεων.

Είναι γι' αυτό το λόγο που οι αστοί οικονομολόγοι έχουν σαν κύριο χαρακτηριστικό στην αντίκριση τους την ταύτιση, δηλαδή τονίζουν την ενότητα των διαδικασιών της συγκεκριμένης και της αφηρημένης εργασίας αντί τον διαχωρισμό τους, δηλαδή την αντίθεση τους που είναι ένα υπαρκτό, άρα αντικειμενικό γεγονός. Ταυτίζουν δηλαδή την παραγωγή και αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου στην φυσική, την υλική μορφή του, στο υλικό του περιεχόμενο (το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης εργασίας) με την αξιακή μορφή του (που είναι το αποτέλεσμα της αφηρημένης εργασίας).

Γι' αυτό καταλήγουν σε αντιεπιστημονικά, ακόμη και παράλογα συμπεράσματα. Κατηγορούν π.χ. την τεχνολογία ισχυριζόμενοι ότι φταίει για τα κακά που υπάρχουν στην καπιταλιστική κοινωνία. Ωσάν η τεχνολογία να είναι ένα ζωντανό ον προικισμένο με συνείδηση και θέληση και φταίει ή δεν φταίει για τα κακώς έχοντα στην καπιταλιστική κοινωνία.

Η τεχνολογία δεν φταίει, δεν μπορεί να φταίει. Αυτό που φταίει είναι οι σχέσεις παραγωγής και γενικότερα οι κοινωνικές σχέσεις στα πλαίσια των οποίων αναγκάζεται η τεχνολογία να λειτουργεί. Είναι για να το πούμε στην καθομιλουμένη η χρησιμοποίηση της τεχνολογίας που φταίει, είναι οι ανάγκες που υποχρεωτικά αναγκάζεται η τεχνολογία να ικανοποιεί, δηλαδή οι ανάγκες αυτοαξιοποίησης και αυτοαύξησης του κεφαλαίου αντί η ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας.

Όσο και να αναλύσουμε το υλικό περιεχόμενο της τεχνολογίας δεν θα βρούμε σ' αυτό τους λόγους,

τις αιτίες που προκαλούν π.χ. την ανεργία, τη διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, τη μαζική κουλτούρα κ.λπ.

Οι αιτίες βρίσκονται λοιπόν στην κοινωνική μορφή της τεχνολογίας, δηλαδή στο κοινωνικό σύστημα μέσα στα πλαίσια του οποίου λειτουργεί και της προσδίδει ένα συγκεκριμένο τρόπο αξιοποίησης της, ένα συγκεκριμένο σκοπό: την ικανοποίηση των αναγκών αυτοαύξησης του κεφαλαίου και όχι των κοινωνικών αναγκών. Οι εργαζόμενοι που παράγουν την τεχνολογία δεν παράγουν μόνο μια αξία χρήσης, ένα χρήσιμο προϊόν αλλά παράγουν ταυτόχρονα και υπεραξία που παίρνει στην πορεία τη μορφή του κέρδους και του κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι που παράγουν την τεχνολογία, παράγουν ταυτόχρονα και τον κεφαλαιοκράτη σαν προσωποποίηση του κεφαλαίου και τους εαυτούς τους σαν μισθωτούς που είναι αναγκασμένοι να πωλούν την εργατική τους δύναμη (το μόνο εμπόρευμα που κατέχουν) στον κεφαλαιοκράτη ο οποίος την ενώνει, τη συνδέει με το κεφάλαιο του με σκοπό να παράξει περισσότερη υπεραξία δηλαδή περισσότερο κέρδος, περισσότερο κεφάλαιο κ.ο.κ. Με άλλα λόγια οι εργαζόμενοι δεν παράγουν μόνο αξίες χρήσης (τεχνολογία) αλλά ταυτόχρονα παράγουν και αναπαράγουν τις σχέσεις παραγωγής μέσα στα πλαίσια των οποίων παράγουν τις αξίες χρήσης.

Και εκεί ακόμη που το κεφάλαιο «φροντίζει» να ικανοποιεί μέρος των κοινωνικών αναγκών αυτό γίνεται για δυο λόγους.

Πρώτο: μόνο μέσω της ικανοποίησης κάποιων κοινωνικών αναγκών, μέσω της κυκλοφορίας και κατανάλωσης των εμπορευμάτων, δηλ. της πώλησης τους, μπορεί το κεφάλαιο να υλοποιεί την υπεραξία (που παρήχθη στην παραγωγή) με τη μορφή του κέρδους.

Δεύτερο: η ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας κάτω από ένα συγκεκριμένο επίπεδο θα οδηγήσει υποχρεωτικά τον κοινωνικό οργανισμό σε αναταραχή, σε κρίση και τελικά θα προκαλέσει την επανάσταση με αποτέλεσμα το κεφάλαιο να χάσει και τα αυγά και τα καλάθια.

Λέει ο Μαρξ:

Μια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων που θα λιγόστευε τον αριθμό των εργατών [...] θα προκαλούσε επανάσταση γιατί θα άφηνε χωρίς απασχόληση την πλειοψηφία του πληθυσμού. Εδώ φανερώνεται ξανά το ειδικό όριο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής [...] Το όριο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι ο πλεονάζων χρόνος των εργατών [η ανεργία].^[15]

Συνοψίζοντας.

Η γενική και βασική πλάνη των μη μαρξιστών και ιδιαίτερα των αστών οικονομολόγων προέρχεται από το γεγονός ότι οι κοινωνικές σχέσεις παρασταίνονται με τη μορφή των πραγμάτων (εμπόρευμα, χρήμα, κεφάλαιο, μισθός, κέρδος, τόκος κ.λπ.). Λέει ο Μαρξ:

οι αστοί οικονομολόγοι παρουσιάζουν σαν ιδιότητα του πράγματος αυτό που είναι ιδιότητα, χαρακτηριστικό του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, δηλαδή του ιδίου του κεφαλαίου εφόσον αυτό εκφράζει μια ορισμένη σχέση των παραγωγών μεταξύ τους και με το προϊόν τους [οι υπογραμμίσεις δικές μου].^[16]

Δεν θέλουν ή δεν μπορούν να αντιληφθούν το κεφάλαιο σαν κοινωνική σχέση γιατί από τη στιγμή που το παραδέχονται, παραδέχονται

ταυτόχρονα ότι το κεφάλαιο είναι μια ιστορικά μεταβατική, σχετική και όχι απόλυτη μορφή παραγωγής.^[17]

Όταν οι αστοί οικονομολόγοι αντιμετωπίζουν ένα οποιοδήποτε προϊόν ανεξάρτητα από τον συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής ωσάν δηλαδή να είναι το ίδιο στη δουλοκτητική, στη φεουδαρχική και στην καπιταλιστική κοινωνία, κάνουν ακριβώς το ίδιο με ένα

φυσιολόγο που θα έλεγε ότι οι συγκεκριμένες μορφές ζωής δεν έχουν σημασία γιατί είναι όλες μορφές της οργανικής ύλης.^[18]

Ενώ αυτό που έχει σημασία είναι ακριβώς ότι οι μορφές αυτές (οι συγκεκριμένες) οδηγούν στην κατανόηση του ειδικού συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής. Και τούτο επειδή εξήγηση που δεν αναφέρεται στην *differentia specifica* (την ειδοποιό διαφορά, τα ειδικά συγκεκριμένα χαρακτηριστικά) ενός φαινομένου και παραμένει μόνο στα γενικά χαρακτηριστικά που είναι κοινά για όλα ή για πολλά φαινόμενα, δεν είναι εξήγηση.

Από εδώ πηγάζει και η θέση τους ότι ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι ο απόλυτος και αιώνιος τρόπος παραγωγής. Δεν αντιλαμβάνονται τον σχετικό, άρα τον ιστορικά παροδικό χαρακτήρα αυτού του τρόπου παραγωγής όπως ακριβώς ήταν και οι προηγούμενοι τρόποι παραγωγής.

Η παραγωγή και η ιδιοποίηση της υπεραξίας.

Η παραγωγή και η ιδιοποίηση της υπεραξίας είναι, λέει ο Μαρξ,

η *differentia specifica* [ειδοποιός διαφορά, το ειδικό χαρακτηριστικό] της καπιταλιστικής παραγωγής». [...] η παραγωγή υπεραξίας, ο συνεχής πλουτισμός είναι ο απόλυτος νόμος αυτού του τρόπου παραγωγής.^[19]

Ο νόμος αυτός, η μαρξιστική θεωρία της υπεραξίας διαπερνά όλες τις πλευρές του καπιταλιστικού προτσές παραγωγής. Εμπεριέχει τον αντικειμενικό σκοπό της καπιταλιστικής παραγωγής – που είναι η αυτοαξιοποίηση και αυτοαύξηση του κεφαλαίου – όπως και τα μέσα πραγματοποίησης του. Η συνεχής παραγωγή της υπεραξίας και η ατομική ιδιοποίηση της από λίγους οδηγεί στην όξυνση της βασικής ανταγωνιστικής αντίθεσης, ανάμεσα στον διαρκώς αναπτυσσόμενο κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής από τη μια πλευρά, και την ατομική ιδιοποίηση των προϊόντων της από τον κεφαλαιοκράτη από την άλλη πλευρά. Αυτό με τη σειρά του έχει αργά ή γρήγορα ως αποτέλεσμα την αντικειμενικά αναγκαία ένταση της ταξικής πάλης.

Η παραγωγή και η ατομική ιδιοποίηση της υπεραξίας καθώς και η κεφαλαιοποίηση της, δηλαδή η συσσώρευση της, είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ για τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* απέδειξε την αντικειμενική τάση για συγκέντρωση και συγκεντροποίηση της παραγωγής και του κεφαλαίου που με τη σειρά της οδηγεί στην όξυνση της βασικής αντίθεσης του καπιταλισμού (του κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγής και της ατομικής ιδιοποίησης των αποτελεσμάτων της) και επιπλέον δημιουργεί τις υλικές προϋποθέσεις για την σταδιακή, σχετική υπόσκαψη και χειροτέρευση των όρων ζωής των εργαζομένων. Λέει ο Μαρξ:

και το αποτέλεσμα είναι στο μέτρο που συσσωρεύεται το κεφάλαιο να χειροτερεύει υποχρεωτικά η κατάσταση του εργάτη, αδιάφορο αν είναι καλή ή κακή η πληρωμή του. Τέλος ο νόμος που κρατάει πάντα σε ισορροπία το σχετικό υπερπληθυσμό [ανεργία] με την έκταση και ένταση της συσσώρευσης καρφώνει τον εργάτη στο κεφάλαιο πιο γερά απ' ότι τα καρφιά του Ήφαιστου κάρφωσαν τον Προμηθέα στο βράχο. Φέρνει μια συσσώρευση αθλιότητας αντίστοιχη με τη συσσώρευση του κεφαλαίου.^[20]

Καθοριστικός λοιπόν αυτοσκοπός της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι η παραγωγή

ανταλλακτικής αξίας και όχι αξίας χρήσης (γι' αυτό δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε τον καπιταλισμό σαν μια κοινωνία κατανάλωσης ή σαν μια καταναλωτική κοινωνία). Όλες οι άλλες αναγκαίες λειτουργίες αντιμετωπίζονται από τους κεφαλαιοκράτες σαν αναγκαία κακά που πρέπει να υποστούν για να φτάσουν στο «κερδίζειν χρήμα», στο κυνηγητό του κέρδους ως αυτοσκοπός[21]. Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων, η αγορά, η κατανάλωση θεωρούνται από τους κεφαλαιοκράτες σαν ενοχλητικές διαδικασίες αν και αναγκαίες για την υλοποίηση της υπεραξίας με τη μορφή του κέρδους. Αν μπορεί και όταν μπορεί το κεφάλαιο να παράγει κέρδος χωρίς την διαμεσολάβηση της παραγωγής και της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων θα το έκανε και το κάνει ευχαρίστως.

Λέει ο Μαρξ:

Γι' αυτό και όλα τα έθνη με κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής κυριεύονται περιοδικά από ένα κερδοσκοπικό ίλιγγο όπου προσπαθούν να κερδίσουν χρήματα χωρίς την μεσολάβηση του προτσές παραγωγής.[22]

και του προτσές κυκλοφορίας, διαδικασίες που είναι γεμάτες από ρίσκα και κινδύνους.

Από εδώ και η φρενίτιδα με το χρηματιστήριο στην Κύπρο αλλά και αλλού. Από εδώ και ο έρωτας για τα χρήματα που τοκίζονται και «γεννούν» («τίκτουν») τόκο, δηλαδή παραπάνω χρήμα χωρίς την μεσολάβηση του προτσές παραγωγής και του προτσές κυκλοφορίας, που όπως αναφέραμε συνδέονται με χίλιους δυο κινδύνους. Και δεν γίνεται αντιληπτό ότι είναι παράλογο, ότι δεν είναι δυνατό το χρήμα να αποκτήσε «την ιδιότητα να δημιουργεί αξία, να αποφέρει τόκο όπως η ιδιότητα της απιδιάς να παράγει απίδια».[23] Ούτε απόκτησε την «απόκρυφη ιδιότητα να αυτοαναπαράγεται και να αυτοαυξάνεται».[24]

Είναι όμως αναγκασμένο το κεφάλαιο να προωθεί την κατανάλωση γιατί όπως αναφέραμε μόνο με την κατανάλωση των εμπορευμάτων υλοποιείται, πραγματοποιείται η υπεραξία με τη μορφή του κέρδους. Γι' αυτό προτρέπει τους εργαζόμενους να είναι «ορθολογικοί καταναλωτές».

Λέει ο Μαρξ:

Φαίνεται πως οι πολλές ώρες δουλειάς είναι το μυστικό της ορθολογικής και υγιεινής μεθόδου που θα ανεβάσει τη θέση του εργάτη με τη βελτίωση των πνευματικών και ηθικών του ικανοτήτων και θα τον κάνει ορθολογικό καταναλωτή. Για να γίνει ορθολογικός καταναλωτής των εμπορευμάτων των κεφαλαιοκρατών πρέπει πρώτα απ' όλα να αρχίσει με το να επιτρέπει στον κεφαλαιοκράτη του να καταναλώνει αντιορθολογικά και ανθυγιεινά την εργατική του δύναμη.[25]

και συνεχίζει

Κατέβασμα του μισθού εργασίας και πολλές ώρες δουλειάς, αυτή είναι η ουσία της ορθολογικής και υγιεινής μεθόδου που θα ανεβάσει τον εργάτη ως την αξιοπρέπεια του ορθολογικού καταναλωτή ώστε να δημιουργήσει μια αγορά για το πλήθος των πραγμάτων που ο πολιτισμός και η πρόοδος των εφευρέσεων του έκαναν προσιτά.[26]

Συνοψίζοντας:

Σκοπός και κίνητρο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής δεν είναι η κατανάλωση αλλά η παραγωγή και το άρπαγμα της υπεραξίας και η κεφαλαιοποίηση της, δηλαδή η συσσώρευση της. Ταυτόχρονα είναι αναγκασμένη να μειώνει διαρκώς τον αναγκαίο χρόνο για την παραγωγή των εμπορευμάτων. Αυτή η ανάγκη της προκαλείται από τον ανταγωνισμό, γι' αυτό οφείλει διαρκώς να παράγει «σε ανοδική κλίμακα». Είναι αναγκασμένη να επαναστατικοποιεί διαρκώς τα μέσα παραγωγής, να αυξάνει διαρκώς την παραγωγικότητα της εργασίας, οξύνοντας με αυτό τον τρόπο όλο και περισσότερο και

σε διευρυνόμενη κλίμακα όλες τις αντικειμενικές της αντιθέσεις.

[1] Μαρξ Κ. (1978) *Κριτική της Χεγκελιανής φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου* (σελ.24) Αθήνα: Παπαζήση

[2] Μαρξ Κ. (1978) *Κριτική της Χεγκελιανής φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου* (σελ.26) Αθήνα: Παπαζήση

[3] Μαρξ, Κ., Έγκελς Φ. (1961) *Karl Marx – Friedrich Engels Werke (MEW)* τόμος 1, (σελ.344-345) Berlin: Dietz Verlag

[4] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο 3^{ος}* τόμος (σελ.39). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[5] Μαρξ Κ. *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*. μτφρ. 4^{ης} έκδοσης (σελ. 103) Παρίσι: Γερ. Αναγνωστίδη

[6] Μαρξ Κ. (2014) Για τον Feuerbach. Στο Karl Marx: κείμενα από τη δεκαετία του 1840 (σελ. 359-360) Αθήνα: ΚΨΜ

[7] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.53). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[8] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία 3^{ος}* τόμος (σελ. 339) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[9] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.56) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[10] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.57) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[11] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.53) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[12] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία 3^{ος}* τόμος (σελ. 149) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[13] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία 3^{ος}* τόμος (σελ. 137) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[14] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.55) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[15] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο 3^{ος}* τόμος (σελ.333). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[16] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία 3^{ος}* τόμος (σελ. 309) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[17] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία 3^{ος}* τόμος (σελ. 313) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[18] Μαρξ Κ. (1984) *Θεωρίες για την υπεραξία 1^{ος}* τόμος (σελ. 319) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[19] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.640). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[20] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.668). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[21] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο 1^{ος}* τόμος (σελ.143,164 και αλλού). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[22] Μαρξ Κ. (1885/1979) *Το Κεφάλαιο 2^{ος}* τόμος (σελ. 55). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[23] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο 3^{ος}* τόμος (σελ.494) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[24] Μαρξ Κ. (1894/1978) *Το Κεφάλαιο 3^{ος}* τόμος (σελ.497) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[25] Μαρξ Κ. (1885/1979) *Το Κεφάλαιο* 2^{ος} τόμος (σελ. 516). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[26] Μαρξ Κ. (1885/1979) *Το Κεφάλαιο* 2^{ος} τόμος (σελ. 517). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Το Κεφάλαιο και σύγχρονη εποχή

Ξαναανακάλυψη των νόμων;

Από τον καιρό που γράφτηκε το *Κεφάλαιο* έχουν γίνει μεγάλες αλλαγές στην καπιταλιστική κοινωνία και στην επιστήμη που μας επιτρέπουν να αξιολογήσουμε την επιστημονικότητα ή μη της μαρξιστικής θεωρίας τόσο στον τομέα της πολιτικής οικονομίας όσο και σε άλλους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και ιστορίας.

Ο σύγχρονος καπιταλισμός που βρίσκεται στο πιο ανεπτυγμένο στάδιο του μας δίνει την απόδειξη για την ορθότητα της θεωρίας του Μαρξ, παρ' όλο που αυτή διαμορφώθηκε έχοντας υπόψη μόνο τις πρώτες ώριμες μορφές ανάπτυξης του.

Ακόμη και η αποτυχία να υλοποιηθούν σωστά τα επιτεύγματα της σκέψης του Μαρξ και η τελική κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού είναι και αυτή απόδειξη και επιβεβαίωση της ορθότητας των γενικών νόμων που ανακάλυψε ο Μαρξ για τους κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς.

Αυτό που χρειάζεται να κάνουμε σήμερα δεν είναι να «ξαναανακαλύψουμε» τους νόμους που έχουν ήδη ανακαλυφθεί από τον Μαρξ (εκτός κι αν πρόκειται για εντελώς νέους νόμους που έφερε μαζί της η εξέλιξη), αλλά να βρούμε και να ερευνήσουμε τον τρόπο που εκδηλώνονται αυτοί οι νόμοι στις συγκεκριμένες σύγχρονες συνθήκες.

Λέει ο Μαρξ:

Πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στις γενικές και αναγκαίες τάσεις του κεφαλαίου και τις μορφές εμφάνισης του.[1]

Δεν είναι το ίδιο που γίνεται και στις θετικές επιστήμες; Δεν χρειάζεται να ξαναανακαλύψουμε λόγου χάρη το νόμο της βαρύτητας του Νεύτωνα. Όμως είναι χρήσιμο και αναγκαίο να μελετούμε και να ερευνούμε τον τρόπο που αυτός ο νόμος εκδηλώνεται κάτω από τις διαφορετικές κάθε φορά συγκεκριμένες συνθήκες. Διαφορετικά εκδηλώνεται αυτός ο νόμος όταν πέφτει μία πέτρα ή ένα φύλλο ή στο αεροπλάνο που πετά ή στο βάδισμα του ανθρώπου κ.λπ.

Στο *Κεφάλαιο* οι γενικές κατηγορίες, αρχές, νόμοι της υλιστικής διαλεκτικής «εφαρμόζονται» και λειτουργούν με έμμεσο τρόπο, δια μέσω των κατηγοριών της πολιτικής οικονομίας (εμπόρευμα, εργασία, εργατική δύναμη, αξία, χρήμα, κεφάλαιο, κέρδος κ.λπ.). Κάθε επιστημονική προσέγγιση οποιουδήποτε φαινομένου, ζητήματος, προβλήματος που σχετίζεται με την πολιτική οικονομία προϋποθέτει τη σωστή γνώση αυτών των κατηγοριών, τη γνώση της ιστορίας τους και του σύγχρονου διαλεκτικό-υλιστικού περιεχομένου τους.

Αυτό που πρέπει να αντιληφθούμε, να καταλάβουμε, να συνειδητοποιήσουμε και να αφομοιώσουμε είναι ότι στο *Κεφάλαιο* δεν θα βρούμε άμεσες απαντήσεις για τη λύση όλων των προβλημάτων που μας απασχολούν, αλλά τις βασικές θεωρητικές αρχές και νόμους και την μέθοδο, την διαδικασία, τη λογική της εύρεσης των λύσεων των σύγχρονων προβλημάτων. Η μέθοδος είναι όπως ο σκελετός στον ανώτερο βιολογικό οργανισμό. Δεν είναι κάτι το έτοιμο που βρίσκεται κάπου και συνδέεται εκ των υστέρων μόνο εξωτερικά με το συγκεκριμένο φαινόμενο, αλλά προσφέρει ένα στήριγμα για τη

μελέτη, ανάλυση και ερμηνεία του όποιου συγκεκριμένου φαινομένου. Αυτόν τον γενικό και ανώτερο τύπο ή τρόπο μεθοδολογικής προσέγγισης και μελέτης (όπως και έκθεσης) προσφέρει η υλιστική διαλεκτική.

Επιστρέφοντας στην παρομοίωση της μεθόδου με τον σκελετό του ανώτερου βιολογικού οργανισμού μπορούμε να πούμε και το εξής: Η μέθοδος, η αλήθεια, η διαλεκτική είναι η εσωτερική λογική του φαινομένου, είναι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του, είναι ο τρόπος ύπαρξης του, είναι η ζωή του, είναι το φαινόμενο στην πραγματική του υπόσταση.

Γνωρίζοντας την λογική του φαινομένου, δεν γνωρίζουμε μόνο τον τρόπο που υπάρχει και λειτουργεί, αλλά και τις κατοικοεδρεύουσες σε αυτό, δυνατότητες ανάπτυξης και εξέλιξης του, την πιθανή πορεία και κατεύθυνση της παραπέρα ανάπτυξης και εξέλιξης του. Γνωρίζουμε τη σχέση του με άλλα φαινόμενα και ποια από αυτά και σε ποιο βαθμό και προς ποια κατεύθυνση το επηρεάζουν κ.λπ. Έχει λοιπόν η διαλεκτική λογική, προβλεπτική και προγνωστική υφή.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο:

Εννοείται ότι πρέπει επίσης να βρούμε τους νέους όρους, τις νέες έννοιες και κατηγορίες που εκφράζουν τα νέα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα που εμφανίστηκαν στον σύγχρονο καπιταλισμό, που δεν υπήρχαν προηγούμενα ή υπήρχαν σε εμβρυώδη ή σποραδική ή τυχαία ή λανθάνουσα μορφή.

Θετικισμός - νεοθετικισμός.

Η πλειοψηφία των σύγχρονων οικονομολόγων αντί να ξεκινούν από τη σημασία, το περιεχόμενο και τη μορφή που έχουν σήμερα οι νόμοι και οι κατηγορίες που ανακάλυψαν και χρησιμοποιούσαν σαν εργαλείο οι οικονομολόγοι της αστικής κλασικής πολιτικής οικονομίας και ο Μαρξ, προτιμούν τον εύκολο δρόμο. Καταπιάνονται με την «τεχνική», την «πραγματιστική» υφή των οικονομικών φαινομένων, κινούμενοι διαρκώς μέσα στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας, αναζητώντας λύσεις πάντοτε μέσα στα πλαίσια αυτής της κοινωνίας παρόλο που η ζωή διαρκώς ανατρέπει σε σύντομο χρονικό διάστημα τα συμπεράσματά τους.

Χωρίς όμως την κατανόηση και ερμηνεία των βασικών εσωτερικών συναρτήσεων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, του καπιταλιστικού κοινωνικού οργανισμού, δεν είναι δυνατόν να κατανοηθούν τα επί μέρους συγκεκριμένα φαινόμενα του. Πέραν τούτου «αν προχωρήσουμε στην έρευνα ειδικών ζητημάτων χωρίς πρώτα να έχουμε λύσει και ξεκαθαρίσουμε τα γενικά που λειτουργούν σαν αφετηρίες και σαν σημεία αναφοράς και στήριξης, τότε υποχρεωτικά θα «σκοντάφτουμε» σε κάθε βήμα μας - τις περισσότερες φορές χωρίς να το συνειδητοποιούμε - πάνω σ' αυτά τα γενικά ζητήματα» (Λένιν Β.Ι.).

Ο τρόπος λοιπόν αντίκρισης των φαινομένων που επικρατεί σήμερα στην αστική πολιτική οικονομία και γενικά στις επιστήμες που ασχολούνται με τον άνθρωπο είναι ο θετικισμός και ο νεοθετικισμός.

Ο θετικισμός, όμως, αποδεικνύεται διαρκώς ανεπαρκής για να αντιμετωπίσει τα θεμελιακά προβλήματα των επιστημών που ασχολούνται με τον άνθρωπο. Γενικά μιλώντας, ο θετικισμός είναι μία ελλιπής επιστημονική θεωρία για όλες τις επιστήμες, για δε την πολιτική οικονομία είναι κάτι παραπάνω, είναι αντιεπιστημονική και καταστροφική. Είναι εύκολο για ένα επιστήμονα να πέσει στις παγίδες του θετικισμού και την απλή και ωφελιμιστική φύση του και να υποκύψει σε αυτή την αντίκριση, που έχει σαν θέλγητρο την απλότητα της κοινής λογικής, το πολύ-πολύ της τυπικής λογικής.

Στις επί μέρους συγκεκριμένες μελέτες τους, οι θετικιστές και νεοθετικιστές υποτιμούν την

μεθοδολογία. Είναι γεγονός ότι μερικές φορές καταλήγουν σε επί μέρους ορθά συμπεράσματα, όμως δεν έχουν την εποπτική και προβλεπτική ισχύ, ούτε την εμβέλεια μίας ολικής – συνολικής αντίκρισης. Γι' αυτό και η ορθότητα των συμπερασμάτων τους είναι περιορισμένη και παροδική.

Η κύρια επιχειρηματολογία των θετικιστών μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: Θεωρούν ότι δεν χρειάζεται να ασχολείται κανείς με σοβαρά προβλήματα γενικής φύσης γιατί αυτά είναι άλυτα. Πρέπει κανείς να μελετά τα άμεσα δεδομένα και να αναπτύσσει θεωρίες που βασίζονται μόνο στα γεγονότα και όχι σε γενικές θεωρητικές σκέψεις, έννοιες, αρχές, ιδέες και κατηγορίες. Αξιολογεί τα γεγονότα αυτά καθαυτά χωρίς να δίνει προεκτάσεις ή να ξεφεύγει από αυτά.

Βεβαίως μία τέτοια προσέγγιση είναι πράγματι εύκολη και δελεαστική. Είναι πολύ πιο δύσκολο να «προσαρμόσει» και να εντάξει κανείς τη συγκεκριμένη επιστημονική του εργασία σ' ένα γενικό σύστημα κατηγοριών. Για να γίνει αυτό χρειάζεται ένα ειδικό υπόστρωμα γενικής και ειδικής παιδείας όπως και εκπαίδευσης, τόσο όσο αφορά τη σκέψη και τις γνώσεις, καθώς και την διεξαγωγή επιστημονικών ερευνών – κυρίως για τον καθορισμό των στόχων, για την επιλογή της μεθόδου μελέτης και για την ερμηνεία των συγκεκριμένων δεδομένων.

Αν δεν υπάρχουν αυτές οι προϋποθέσεις τότε ο μελετητής μπλέκεται σε αντιφάσεις, μπερδεύεται και πελαγοδρομεί. Και αυτό επειδή ακριβώς στο πεδίο της πολιτικής οικονομίας σκουντουφλά κανείς διαρκώς πάνω σε «αιχμηρές» και «πεισματάρικες» κατηγορίες που πρέπει να εξηγηθούν, όπως εμπόρευμα, αξία, υπεραξία, κέρδος, χρήμα, κεφάλαιο, μισθός κ.λπ.

Δυσκολότερα ή ευκολότερα;

Σήμερα έχει τεράστια σημασία η θεωρητική και σε βάθος μελέτη της υφιστάμενης κατάστασης του καπιταλισμού πάνω σε παγκόσμια κλίμακα που θα βοηθήσει να χαραχθεί μία γενική στρατηγική για την εύρεση μίας συγκεκριμένης πολιτικής τακτικής σε κάθε συγκεκριμένο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό τομέα.

Από την άλλη δεν πρέπει κανείς να περιπέσει στην παγίδα των αφηρημένων θεωρητικών σκέψεων και θέσεων που δεν έχουν ενεργητική σύνδεση με τα συγκεκριμένα επί μέρους κοινωνικά φαινόμενα. Δεν πρέπει να περιπέσει στην παγίδα της άμεσης εφαρμογής ή αναγωγής των νόμων στην συγκεκριμένη σύγχρονη πραγματικότητα..

Θεωρώ ότι σήμερα η μελέτη του καπιταλισμού είναι παρ' όλη την πολυπλοκότητα και συνθετότητα του πολύ πιο εύκολη απ' ό,τι ήταν στον καιρό του Μαρξ. Ο δρόμος για την μελέτη του είναι όχι μόνο πιο εύκολος αλλά και πιο σύντομος. Και ο λόγος είναι τούτος: σήμερα το φαινόμενο καπιταλισμός έχει αναπτυχθεί τόσο πολύ ώστε να έχει ήδη υπερωριμάσει. Λειτουργεί με δυσκολία και αφήνει πίσω του όλο και μεγαλύτερο τίμημα και καταστροφές.

Με τη συνεχή διεθνοποίηση και παγκοσμιοποίηση αυξάνεται η αλληλοσύνδεση των οικονομικών και άρα και όλων των κοινωνικών φαινομένων. Εμφανίστηκε μία νέα τάξη φαινομένων, τα οικουμενικά προβλήματα, που έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα και άρα επηρεάζουν πλέον όχι μόνο μία ή μερικές χώρες αλλά στον ένα ή στον άλλο βαθμό τα συμφέροντα όλης της ανθρωπότητας. Με την παγκοσμιοποίηση – που σήμερα καλπάζει κυριολεκτικά – μπορούμε να πούμε ότι από την μια μεριά απλοποιούνται τα υφιστάμενα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα του καπιταλισμού (η ουσία του εκδηλώνεται στην επιφάνεια των κοινωνιών λιγότερο έμμεσα και περισσότερο άμεσα) και από την άλλη μεριά όμως γίνονται πιο πολύπλευρα και σύνθετα που στην πορεία τους γεννούν νέα φαινόμενα. Αυτό είναι μία αντίθεση, όμως μία αντίθεση που υπάρχει πραγματικά.

Γι' αυτό σήμερα μεγαλώνει η σημασία της απόκτησης σύνθετων γνώσεων για τις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες προσπαθώντας να κάνουμε πλατιές και βαθιές θεωρητικές

γενικεύσεις. Με το να περιγράφουμε ένα φαινόμενο (π.χ. παγκοσμιοποίηση, ανεργία, τεχνολογία, χάσμα ανάμεσα στο Βορρά και το Νότο κ.λπ.) δε λέμε και πολλά πράγματα. Ο εντοπισμός και η περιγραφή ενός φαινομένου είναι το πρώτο στάδιο και η προϋπόθεση για την επιστημονική έρευνα. Αν όμως παραμείνουμε στην περιγραφή του και την ταυτίσουμε με την τελειωμένη, ολοκληρωμένη διερεύνηση του, τότε δεν διαφέρουμε από τους θετικιστές που δεν προσφέρουν επιστημονική έξοδο από τα αδιέξοδα αλλά προσπαθούν να αναβάλουν αυτά τα αδιέξοδα σπρώχνοντας τα παρακάτω ανεξαρτήτως του τιμήματος που έχουν για την ανθρωπότητα.

Ας πάρουμε σαν παράδειγμα το φαινόμενο παγκοσμιοποίηση. Πρέπει να αποκαλύψουμε και να εξηγήσουμε τις υπάρχουσες αντιθέσεις αυτού του φαινομένου και να τις παρακολουθήσουμε στην εξέλιξη τους, στην ανάπτυξη τους, την αλληλοσχέση τους, σε όλη την «περιπλοκή» τους. Πρέπει να εξηγήσουμε την όλη ανάπτυξη και εξέλιξη του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης σαν ένα «αναγκαίο μετασχηματισμό από το αφηρημένο στο πραγματικά συγκεκριμένο», δηλαδή από την πρώτη απλή και γενική ύπαρξη του μέχρι και τη σημερινή του υπόσταση σε όλη τη συγκεκριμένη πολυπλοκότητα του λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία που το συναποτελούν καθώς και των αλληλοσχέσεων και αλληλεπιδράσεων αυτών των στοιχείων, όπως επίσης και των άλλων παραγόντων που συνεπιδρούν. Δηλαδή όλο τον πλούτο της σημερινής συγκεκριμένης κατάστασης, υφής, υπόστασης του.

Αυτός ο στόχος δεν είναι απλός, είναι σύνθετος γιατί το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης στη σημερινή του μορφή δεν είναι τίποτε άλλο από το σύγχρονο στάδιο ανάπτυξης του καπιταλισμού, γι' αυτό εξυπακούει την συνένωση των προσπαθειών πολλών επιστημών και επιστημόνων της φιλοσοφίας, της πολιτικής οικονομίας, οικονομολογίας, κοινωνιολογίας, ψυχολογίας και άλλων που έχουν σαν αντικείμενο τους τη μελέτη του ανθρώπου και της κοινωνίας.

Οι νόμοι που ανακάλυψε ο Μαρξ ισχύουν. Όπως όμως συμβαίνει με κάθε νόμο (φυσικού, βιολογικού, κοινωνικού ή του ψυχισμού) ο τρόπος που δρα και εκδηλώνεται είναι διαφορετικός ανάλογα με τις κάθε φορά συγκεκριμένες συνθήκες, δηλαδή ανάλογα με το πεδίο, το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί. Όπως ήδη αναφέραμε, ο νόμος είναι μία αφαίρεση, είναι, ας το πούμε έτσι, ο ιδανικός, ο ιδεώδης μέσος όρος της αλληλεπίδρασης ενός συγκεκριμένου συνόλου στοιχείων και των σχέσεων τους. Στην πραγματικότητα αυτό που υπάρχει ανεξάρτητα από οτιδήποτε άλλο είναι μόνο η γενική αλληλεπίδραση, που είναι η πηγή, η μάνα των πάντων.

Δεν είναι λοιπόν ορθό να γίνεται άμεση αναγωγή του νόμου, του οποιουδήποτε νόμου, στις συγκεκριμένες συνθήκες, αλλά η εύρεση κάθε φορά του τρόπου που ο νόμος λειτουργεί, δρα και εκδηλώνεται στις συγκεκριμένες συνθήκες. Και επειδή οι συνθήκες αλλάζουν συνεχώς, γι' αυτό και συνεχής πρέπει να είναι αυτή η επιστημονική εργασία. Δεν είναι τυχαίο που ο Λένιν τόνιζε και εφαρμόζε στις αναλύσεις του την αρχή «συγκεκριμένη ανάλυση συγκεκριμένης κατάστασης». Ο νόμος δεν αναιρείται, απλώς περιπλέκεται η εφαρμογή του και άρα και η μελέτη του τρόπου λειτουργίας του στις συγκεκριμένες συνθήκες. Μακριά λοιπόν από την άμεση εφαρμογή του νόμου, του γενικού, των αρχών, στο συγκεκριμένο.

Δεν αρκούν σήμερα οι γενικές γνώσεις για την ουσία και την περιγραφή που παίρνει η εκμετάλλευση των εργαζομένων, γενικά των λαών, από τα υπερεθνικά κεφάλαια που σήμερα μέσα στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και της νέας τάξης πραγμάτων, έχουν γιγαντωθεί με τις αλληπάλληλες εξαγορές και συγχωνεύσεις. Το πολυεθνικό κεφάλαιο σήμερα έχει τελειοποιήσει την κυριαρχία του πάνω στην ανθρωπότητα – και συνεχίζει να την τελειοποιεί – και με αυτό τον τρόπο έγινε μία οικουμενική, παγκόσμια, άρα ισχυρή ιστορική δύναμη. Χρειάζονται επί μέρους μελέτες για το πώς αυτή η εκμετάλλευση εκδηλώνεται σήμερα, ποιες μορφές παίρνει, πώς εξελίσσεται και προς τα που τείνει. Πάνω στη βάση αυτών των μελετών χρειάζεται επιπλέον να γίνει επεξεργασία των τρόπων και μεθόδων υπέρβασης αυτής της εκμετάλλευσης.

Δεν πρέπει να μπερδευόμαστε από τη φαινομενικότητα των οικονομικών φαινομένων. Ακόμη και όταν σε περιόδους άνθισης της οικονομίας δημιουργείται μία ευνοϊκή για του εργαζόμενους στροφή, αίρεται ταυτόχρονα, λόγω της συνεχούς τεχνολογικής αναβάθμισης και της περαιτέρω συσσώρευσης του κεφαλαίου (δηλαδή της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας), ο όρος αυτής της ίδιας της ευνοϊκής στροφής. Γι' αυτό αυτή η ευνοϊκή στροφή είναι μόνο προσωρινή και αναγκαστικά μετατρέπεται στο αντίθετο της.

Ακόμα και αυτό που ονομάστηκε «κράτος προνοίας» – το μάξιμουμ που μπορεί να φτάσει ο καπιταλισμός σε περιόδους οικονομικής άνθισης με ταυτόχρονη ταξική πάλη – σήμερα όλο και περισσότερο ξεχαρβαλώνεται. Και αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή ο στόχος και το περιεχόμενο της παραγωγής γενικά της κοινωνίας είναι όχι η ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας αλλά του του χρήματος, του κεφαλαίου, αναγκών που ικανοποιούνται μόνο με το «ατέρμονο κυνηγητό του κέρδους ως αυτοσκοπός»^[2]. Αυτό τον στόχο εξυπηρετούν όλα τα μέτρα και οι όροι που υπαγορεύουν στις διάφορες χώρες το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Διεθνής Τράπεζα, όπως και όλοι οι άλλοι διεθνείς οργανισμοί του κεφαλαίου.

Συμπερασματικά:

Οι γενικές θέσεις, αρχές και νόμοι της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας είναι ναί μεν σωστοί και ισχύουν γενικά, γίνονται όμως ανεπαρκείς μόλις προσπαθήσει κανείς να τις εφαρμόσει άμεσα, δηλαδή χωρίς τις αναγκαίες διαμεσολαβήσεις και ενδιάμεσους κρίκους, στις συγκεκριμένες συνθήκες κάθε χωρικής και χρονικής, δηλαδή ιστορικής στιγμής.

Ένα από τα γενικά συμπεράσματα που μπορεί κανείς να εξάγει χωρίς δυσκολία από τις εμπειρίες και την πείρα του εικοστού αιώνα είναι ότι η ανικανότητα να αφομοιωθεί και να αναπτυχθεί δημιουργικά ο μαρξισμός αλλά και ο λενινισμός καταλήγει υποχρεωτικά σε πολιτική καθυστέρηση.

Τέλος της ιστορίας;

Στο *Κεφάλαιο* ο Μαρξ απόδειξε ότι κάθε τρόπος παραγωγής είναι ιστορικά παροδικός, ότι δηλαδή δεν υπάρχει τρόπος παραγωγής, κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός που να είναι αιώνιος και ο «καλύτερος» που μπορεί να υπάρξει. Δεν υπάρχει τέλος της ιστορίας όπως ισχυρίστηκε κάποιος χαζοχαρούμενος και άλλοι χαζοχαρούμενοι των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας που έσπευσαν να προβάλουν με πολλές τυμπανοκρουσίες αυτό τον ισχυρισμό.

Επί πλέον στο *Κεφάλαιο* ο Μαρξ απόδειξε πώς μέσα στα πλαίσια ενός κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού ή τρόπου παραγωγής, δημιουργείται το «υλικό υπόστρωμα» (Substrat), οι υλικές προϋποθέσεις για ένα νέο ανώτερο κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό με νέο τρόπο παραγωγής, για μία νέα ανώτερη της προηγούμενης, και πιο ανθρώπινης κοινωνίας.

Μελετώντας και ερευνώντας ο Μαρξ ειδικά τον καπιταλιστικό κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό έδειξε ότι αυτός ο τρόπος παραγωγής κατατράχεται από ανταγωνιστικές αντιθέσεις που καθορίζουν το αναπόφευκτο της κοινωνικής αλλαγής και το πέρασμα σε μία υψηλότερη μορφή κοινωνικών σχέσεων.

Τί σημαίνει όμως ανθρωπινότερη κοινωνία με υψηλότερη μορφή κοινωνικών σχέσεων; Ποιό είναι το κύριο χαρακτηριστικό μίας τέτοιας κοινωνίας; Είναι εκείνη η κοινωνία που είναι σε θέση να αξιοποιήσει τις σύγχρονες τεράστιες και γιγαντιαίες παραγωγικές δυνάμεις για την ικανοποίηση των πραγματικών υλικών και πνευματικών αναγκών της κοινωνίας.

Το βασικό ερώτημα που τίθεται σήμερα για τον καπιταλισμό είναι τούτο: είναι σε θέση ο καπιταλισμός στο σημερινό στάδιο ανάπτυξης του να χρησιμοποιεί τη νέα γενιά των σύγχρονων

μέσων παραγωγής (πληροφορική και τα συνακόλουθα της) που είναι δικό του προϊόν, προς όφελος του συνόλου της κοινωνίας και γενικά όλης της ανθρωπότητας ή όχι; Είναι σε θέση να ικανοποιήσει αυτές τις ανάγκες ή υπάρχουν αντικειμενικοί λόγοι που είναι μέσα στην φύση του, που τον εμποδίζουν να λειτουργήσει με αυτό τον τρόπο;

Ο Έγκελς στο έργο του «Για το ζήτημα της κατοικίας» γραμμένο το 1872 λέει:

Το πρώτο βήμα που έχουμε να κάνουμε όταν θέλουμε να καταπιαστούμε με τις καθορισμένες, συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις, είναι να τις γνωρίσουμε, να τις ερευνήσουμε στην υπάρχουσα οικονομική τους συνάρτηση [...] Κανένας δεν καταπιάστηκε πιο κοντά με τις καθορισμένες, συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις απ' ό,τι ο Μαρξ στο Κεφάλαιο. Διέθεσε πέραν των εικοσιπέντε χρόνων για να τις ερευνήσει απ' όλες τις πλευρές και τα συμπεράσματα της κριτικής του περιέχουν παντού και το σπέρμα των λύσεων, στο μέτρο που μπορούν να είναι σήμερα δυνατές.[3]

Σε αντίθετη περίπτωση κάθε προσπάθεια αλλαγής προς το καλύτερο των κοινωνικών σχέσεων που δεν βασίζεται στην επιστημονική γνώση, οδηγεί υποχρεωτικά σε διάφορα «γιατροσόφια για όλα τα κοινωνικά κακά».

Αφού σήμερα δεν μπορούμε να «καταργήσουμε» τον καπιταλισμό, είναι ανάγκη να συγκεντρώσουμε την προσπάθεια μας σε μία ριζοσπαστική και ολομέτωπη κριτική του. Κάνοντας επιστημονική κριτική των σημερινών καπιταλιστικών συνθηκών, ωριμάζουμε εμείς οι ίδιοι, όπως και εκείνοι στους οποίους απευθυνόμαστε.

Δια μέσου της μελέτης και έρευνας του σημερινού επιπέδου ανάπτυξης της αντίθεσης ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις σχέσεις παραγωγής, μπορούν να εντοπιστούν, να αποκαλυφθούν και να γίνουν γνωστοί εκείνοι οι αναγκαίοι, ρεαλιστικοί και πραγματοποιήσιμοι δρόμοι λύσης αυτής της αντίθεσης μέσω της ολόπλευρης και μαζικής κινητοποίησης των λαϊκών μαζών.

Ταυτόχρονα δεν πρέπει να υποτιμούμε το γεγονός ότι για αποφασιστικές αλλαγές απαιτείται ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Δεν μπορεί να γίνει το πέρασμα σε ένα νέο κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό χωρίς την ύπαρξη της αντίστοιχης υλικοτεχνικής βάσης. Και τούτο διότι όπως πρόβλεψε ο Μαρξ:

Αν στην κοινωνία όπως είναι σήμερα δεν βρίσκουμε κρυμμένους τους υλικούς όρους παραγωγής και τις αντίστοιχες τους συναλλακτικές σχέσεις [σχέσεις ανταλλαγής] για μια αταξική κοινωνία, τότε όλες οι απόπειρες για ανατροπή θα ήταν δονκιχωτισμός[4]

Σε μια τέτοια περίπτωση

θα γενικευθεί η στέρηση/ η χρεία, ώστε με τη χρεία θα ξεκινήσει και πάλι η διένεξη για το αναγκαίο και θα πρέπει να επιβληθούν εκ νέου όλα τα παλιά σκατά.[5]

Αναφερόμενος ο Μαρξ στην πιο γενική και γι' αυτό αναγκαία προϋπόθεση για το πέρασμα από ένα κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό σε άλλο, από ένα τρόπο παραγωγής σε άλλο, λέει:

Ωστόσο η ανάπτυξη των αντιθέσεων μίας ιστορικής μορφής παραγωγής αποτελεί τον μοναδικό ιστορικό δρόμο της διάλυσης της και του σχηματισμού μίας νέας.[6]

Αναφερόμενος δε στο πώς γίνεται αυτό το πέρασμα, λέει:

Η ανατροπή του κοινωνικού τρόπου παραγωγής, το αναγκαίο αυτό προϊόν της μετατροπής του μέσου παραγωγής, συντελείται μέσα σ' ένα παρδαλό ανακάτωμα από μεταβατικές μορφές.[7]

Έτσι λοιπόν όλες οι μεγάλες αλλαγές στη φύση, στην κοινωνία, στον ψυχισμό και στη συνείδηση του ανθρώπου, γίνονται με ένα πολύ πλούσιο, πολύπλευρο και πολύπλοκο τρόπο. Πάντοτε όμως «το πρόβλημα γεννιέται ταυτόχρονα με τα μέσα της λύσης του».[8]

Εδώ αξίζει να παραθέσουμε ολόκληρο το περίφημο απόσπασμα από τον πρόλογο του έργου του Μαρξ *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (1859) που ήταν το γενικό συμπέρασμα της κατάληξης των δεκαπεντάχρονων ερευνών του:

Στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι εισέρχονται σε σχέσεις καθορισμένες αναγκαίες, ανεξάρτητες από τη θέληση τους, σε σχέσεις παραγωγής, οι οποίες αντιστοιχούν σε μια καθορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Η ολότητα αυτών των σχέσεων παραγωγής αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας, την πραγματική βάση πάνω στην οποία υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν συγκεκριμένες κοινωνικές μορφές συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική, πολιτική και πνευματική διαδικασία της ζωής. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, αλλά, αντίστροφα, το κοινωνικό τους είναι καθορίζει τη συνείδηση τους. Σε μια ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξης τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε αντίφαση με της υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής ή, πράγμα που αποτελεί μόνο τη νομική έκφραση γι' αυτό, με τις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσα στις οποίες κινούνταν μέχρι τότε. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων αυτές οι σχέσεις μετατρέπονται σε δεσμά τους. Τότε επέρχεται μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Με την αλλαγή της οικονομικής βάσης ανατρέπεται, αργά ή γρήγορα, ολόκληρο το τεράστιο εποικοδόμημα. Κατά την εξέταση τέτοιων ανατροπών πρέπει να κάνουμε πάντα διάκριση ανάμεσα στην υλική, με ισχύ φυσικής αναγκαιότητας, ανατροπή των οικονομικών όρων της παραγωγής και τις νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, καλλιτεχνικές ή φιλοσοφικές, με λίγα λόγια τις ιδεολογικές μορφές με τις οποίες αποκτούν οι άνθρωποι συνείδηση αυτής της σύγκρουσης και τη φέρνουν εις πέρας. Όπως είναι αδύνατο να κρίνουμε ένα άτομο από την ιδέα που έχει το ίδιο για τον εαυτό του, έτσι είναι επίσης αδύνατο να κρίνουμε μια τέτοια εποχή ανατροπής από τη συνείδηση που έχει η ίδια για τον εαυτό της, αλλά αντίθετα πρέπει να εξηγήσουμε τη συνείδηση αυτή από τις αντιφάσεις της υλικής ζωής, από τη σύγκρουση που υπάρχει μεταξύ των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής. Ένας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαφανίζεται ποτέ πριν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που μπορεί να χωρέσει, και ποτέ δεν παίρνουν τη θέση τους καινούριες, ανώτερες σχέσεις παραγωγής, πριν εκκολαφτούν μέσα στους κόλπους της ίδιας της παλιάς κοινωνίας οι υλικοί όροι ύπαρξης τους. Κατά συνέπεια, η ανθρωπότητα αναθέτει στον εαυτό της μόνο καθήκοντα τα οποία μπορεί να εκπληρώσει, γιατί, αν παρατηρήσουμε προσεκτικότερα, θα διαπιστώσουμε ότι και το ίδιο το καθήκον ξεπηδά πάντα μόνο όπου έχουν διαμορφωθεί κιόλας οι υλικοί όροι για την εκπλήρωση του ή, τουλάχιστον, βρίσκονται στη διαδικασία της διαμόρφωσης τους. Σε γενικές γραμμές ο ασιατικός, ο αρχαίος, ο φεουδαρχικός και ο σύγχρονος αστικός τρόπος παραγωγής μπορούν να χαρακτηριστούν σαν οι προοδευτικές εποχές του οικονομικού σχηματισμού της κοινωνίας. Οι αστικές σχέσεις παραγωγής είναι η τελευταία ανταγωνιστική μορφή της κοινωνικής παραγωγικής διαδικασίας, ανταγωνιστική όχι με την έννοια των ατομικών ανταγωνισμών, αλλά με την έννοια ενός ανταγωνισμού ο οποίος απορρέει από τις κοινωνικές συνθήκες ζωής των ατόμων. Ωστόσο, οι παραγωγικές δυνάμεις οι οποίες αναπτύσσονται στους κόλπους της αστικής κοινωνίας δημιουργούν ταυτόχρονα και τους υλικούς όρους για την επίλυση αυτού του ανταγωνισμού. Με αυτόν τον κοινωνικό σχηματισμό τελειώνει επομένως η προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας.[9]

Δίνοντας ο Μαρξ ένα γενικό χαρακτηρισμό των ορίων και των αντιφάσεων του καπιταλισμού λέει:

Μία ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων που θα λιγότευε τον απόλυτο αριθμό εργατών, δηλαδή που στην πράξη θα έκανε ικανό όλο το έθνος να πραγματοποιεί σε μικρότερο χρονικό διάστημα τη συνολική του παραγωγή, θα προκαλούσε επανάσταση γιατί θα άφηνε χωρίς απασχόληση την

πλειοψηφία του πληθυσμού. Εδώ φανερώνεται ξανά το ειδικό όριο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, καθώς και το γεγονός ότι με κανένα τρόπο δεν αποτελεί την απόλυτη μορφή για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την παραγωγή του πλούτου, αντίθετα σ' ένα ορισμένο σημείο έρχεται σε σύγκρουση μαζί της. Εν μέρει η σύγκρουση αυτή εκδηλώνεται με περιοδικές κρίσεις που προκύπτουν από το γεγονός ότι γίνεται περιττό, τότε το ένα και τότε το άλλο μέρος του εργατικού πληθυσμού στον παλιό τρόπο απασχόλησης του. Το όριο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι ο πλεονάζων χρόνος των εργατών. Ο απόλυτος πλεονάζων χρόνος που κερδίζει η κοινωνία δεν ενδιαφέρει την κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Η ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης έχει σημασία για την κεφαλαιοκρατική παραγωγή μόνο εφόσον αυξάνει τον χρόνο υπερεργασίας της εργατικής τάξης και όχι γιατί μειώνει γενικά το χρόνο εργασίας για την υλική παραγωγή. Έτσι η κεφαλαιοκρατική παραγωγή κινείται μέσα σε αντιθέσεις.[10]

Και συνεχίζει ο Μαρξ:

Το κεφάλαιο αποκαλύπτεται όλο και περισσότερο σαν κοινωνική δύναμη, λειτουργός της οποίας είναι ο κεφαλαιοκράτης και η οποία δεν βρίσκεται πια σε κανενός είδους δυνατή αντιστοιχία μ' αυτό που μπορεί να δημιουργήσει η εργασία ενός μεμονωμένου ατόμου – αποκαλύπτεται όμως σαν αποξενωμένη, ανεξαρτητοποιημένη κοινωνική δύναμη που αντιπαράτίθεται στην κοινωνία σαν πράγμα και μέσω αυτού του πράγματος, σαν δύναμη του κεφαλαιοκράτη. Η αντίφαση ανάμεσα στη γενική κοινωνική δύναμη στην οποία διαμορφώνεται το κεφάλαιο και στην ιδιωτική εξουσία των ξεχωριστών κεφαλαιοκρατών πάνω σ' αυτούς τους κοινωνικούς όρους παραγωγής, αναπτύσσεται όλο και πιο χτυπητά και περικλείει τη λύση αυτής της σχέσης γιατί περιλαμβάνει ταυτόχρονα τη διαμόρφωση των όρων παραγωγής σε γενικούς, συλλογικούς, κοινωνικούς όρους παραγωγής. Αυτή η διαμόρφωση είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή και του τρόπου με τον οποίο συντελείται αυτή η ανάπτυξη.[11]

Πράγματι οι κεφαλαιοκράτες όλο και περισσότερο γίνονται περιττοί. Η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, η κατοχή τους, είναι ναι μεν απαραίτητος όρος της παραγωγής όχι όμως η ατομική ιδιοκτησία. Το ίδιο ισχύει και για την εργασία που είναι ναι μεν και αυτή απαραίτητη για την παραγωγή όχι όμως και η μισθωτή εργασία. Λέει ο Μαρξ:

Οποιοσδήποτε κι αν είναι οι κοινωνικές μορφές της παραγωγής, συντελεστές της παραμένουν πάντα οι εργάτες και τα μέσα παραγωγής [...] Ο ειδικός τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται αυτή η ένωση κάνει να διακρίνονται οι διάφορες οικονομικές εποχές της κοινωνικής διάρθρωσης.[12]

Αναφερόμενος ο Μαρξ ειδικά στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής λέει:

Η εργασία [η μισθωτή εργασία] από την ίδια της τη φύση είναι ανελεύθερη, απάνθρωπη, μη κοινωνική δραστηριότητα.[13]

Και αλλού:

Ανεξάρτητα από τον τρόπο που προκαλεί στους οικονομολόγους ο νόμος της πτώσης του ποσοστού του κέρδους, η σπουδαιότερη συνέπεια του είναι ότι προϋποθέτει πάντα αυξανόμενη συγκέντρωση των κεφαλαίων, δηλαδή πάντα την αυξανόμενη αποκαπιταλιστικοποίηση (Entkapitalisierung) των μικρών καπιταλιστών. Αυτό είναι γενικά το αποτέλεσμα όλων των νόμων της καπιταλιστικής παραγωγής. Και αν αφαιρέσουμε από το γεγονός αυτό τον αντιφατικό χαρακτήρα του που το χαρακτηρίζει πάνω στη βάση της καπιταλιστικής παραγωγής, τι εκφράζει το γεγονός αυτό, η πρόοδος της συγκεντροποίησης; Τίποτα άλλο εκτός από το ότι η παραγωγή χάνει τον ατομικό της χαρακτήρα και γίνεται κοινωνικό προτσές, όχι τυπικά αλλά πραγματικά, όπως γίνεται με την ανταλλαγή, όταν η παραγωγή είναι κοινωνική λόγω της απόλυτης αλληλεξάρτησης των παραγωγών

και της ανάγκης να εκφράσουν την εργασία τους σαν αφηρημένη κοινωνική εργασία (σαν χρήμα). Και αυτό επειδή τα μέσα παραγωγής χρησιμοποιούνται σαν κοινά μέσα παραγωγής και επομένως χρησιμοποιούνται όχι γιατί είναι ιδιοκτησία ενός ατόμου, αλλά χάρη στη σχέση τους με την παραγωγή – χρησιμοποιούνται σαν κοινωνικά μέσα παραγωγής· το ίδιο και οι εργασίες εκτελούνται σε κοινωνική κλίμακα.[14]

Δίνοντας ο Μαρξ ένα πανόραμα της ιστορικής πορείας του καπιταλισμού λέει:

Η πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου. Συμπεριλαμβάνει τη συγκεντροποίηση των όρων εργασίας. Είναι η αυτοτελοποίηση των όρων εργασίας απέναντι στον εργάτη και στην ίδια την εργασία. Η ιστορική της πράξη = η ιστορική πράξη γέννησης του κεφαλαίου. Είναι το ιστορικό προτσές χωρισμού που μετατρέπει τους όρους εργασίας σε κεφάλαιο και την εργασία σε μισθωτή εργασία. Έτσι δόθηκε η βάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.

Συσσώρευση του κεφαλαίου πάνω στη βάση του ίδιου του κεφαλαίου, επομένως και στη σχέση κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας. Αναπαράγει σε διαρκώς διευρυμένη κλίμακα τον χωρισμό και την αυτοτελοποίηση του εμπράγματος πλούτου απέναντι στην εργασία.

Συγκέντρωση του κεφαλαίου. Συσσώρευση των μεγάλων κεφαλαίων με την εξόντωση των μικρών. Αυτοκεφαλαιοποίηση των ενδιάμεσων συνδέσεων κεφαλαίου και εργασίας. Πρόκειται μόνο για την τελευταία βαθμίδα (Potenz) και μορφή του προτσές, που μετατρέπει τους όρους δουλειάς σε κεφάλαιο, που μετά αναπαράγει σε διευρυνόμενη κλίμακα το κεφάλαιο και τα ξεχωριστά κεφάλαια και τέλος αποσπά από τους κατόχους του, τα κεφάλαια που έχουν σχηματιστεί σε διάφορα σημεία της κοινωνίας και τα συγκεντρώνει στα χέρια μεγάλων καπιταλιστών. Με αυτή την ακραία μορφή της αντίθεσης και της αντίφασης μετατράπηκε η παραγωγή, αν και με αποξενωμένη μορφή, σε κοινωνική παραγωγή. Κοινωνική εργασία και στο πραγματικό προτσές εργασίας και κοινότητα των εργαλείων παραγωγής. Σαν λειτουργοί του προτσές, που ταυτόχρονα επιταχύνει αυτή την κοινωνική παραγωγή, επομένως και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, οι καπιταλιστές γίνονται περιττοί στο μέτρο που *per prosura* [με εξουσιοδότηση] της κοινωνίας απολαμβάνουν τα οφέλη και καμαρώνουν σαν ιδιοκτήτες αυτού του κοινωνικού πλούτου και σαν ιδιοκτήτες της κοινωνικής εργασίας. Την παθαίνουν όπως οι φεουδάρχες, οι αξιώσεις των οποίων, στο μέτρο που με την εμφάνιση της αστικής κοινωνίας γίνονται περιττές, οι υπηρεσίες τους μετατρέπονταν σε απλά αναχρονιστικά και σε άσκοπα προνόμια και επιταχύνουν έτσι τον αφανισμό τους.[15]

Δίνοντας ο Μαρξ μία γενική θεώρηση και αξιολόγηση του ρόλου του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής στην ιστορία της ανθρωπότητας λέει:

Μία από τις πολιτισμικές πλευρές [Zivilisatorische Seiten] του κεφαλαίου είναι ότι, την υπερεργασία [υπεραξία] το κεφάλαιο την αποσπάει με ένα τρόπο και κάτω από όρους πιο επωφελείς για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, των κοινωνικών σχέσεων και της δημιουργίας των στοιχείων για μία ανώτερη, νέα μορφή [h'heve Neubildung], από ότι στις συνθήκες των προηγούμενων μορφών της δουλειάς, της δουλοπαροικίας κ.λπ. Έτσι από τη μια μεριά οδηγεί σε μια βαθμίδα στην οποία εξαλείφονται ο εξαναγκασμός και η μονοπώληση της κοινωνικής ανάπτυξης (συμπεριλαμβανομένων των υλικών και διανοητικών πλεονεκτημάτων) από ένα κομμάτι της κοινωνίας σε βάρος του άλλου. Από την άλλη μεριά δημιουργεί τα υλικά μέσα και το φύτρο [Substrat] για σχέσεις που σε μία ανώτερη μορφή της κοινωνίας, επιτρέπουν τον συνδυασμό αυτής της υπερεργασίας με ένα μεγαλύτερο προσδιορισμό του χρόνου που αφιερώνεται στην υλική εργασία γενικά.[16]

Ο Μαρξ, αφού τονίζει πρώτα ότι:

ο πραγματικός πλούτος της κοινωνίας και η δυνατότητα συνεχούς διεύρυνσης του προτσές αναπαραγωγής της, δεν εξαρτώνται [πλέον] από τη διάρκεια της υπερεργασίας αλλά από την

παραγωγικότητα της και από τους λίγο-πολύ πλούσιους όρους παραγωγής κάτω από τους οποίους συντελείται.[17]

χαρακτηρίζει στη συνέχεια γενικά τη νέα ανώτερη μορφή κοινωνίας που θα διαδεχθεί ιστορικά άρα αναγκαστικά τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και τις αλλοτριωμένες συνθήκες του:

Το βασίλειο της ελευθερίας αρχίζει στην πραγματικότητα εκεί που παύει η εργασία να υπαγορεύεται από ανάγκη και από εξωτερική σκοπιμότητα. Βρίσκεται επομένως από αυτή τη φύση του πράγματος, πέρα από τη σφαίρα της καθαυτού υλικής παραγωγής. Όπως ο πρωτόγονος άνθρωπος οφείλει να παλεύει με τη φύση για να ικανοποιεί τις ανάγκες του, για να συντηρεί και να αναπαράγει τη ζωή του, το ίδιο οφείλει να το κάνει και ο πολιτισμένος άνθρωπος, και οφείλει να το κάνει αυτό σε όλες τις κοινωνικές μορφές και στις συνθήκες οποιουδήποτε τρόπου παραγωγής. Με την ανάπτυξη του διευρύνεται το βασίλειο αυτό της φυσικής αναγκαιότητας γιατί μεγαλώνουν οι ανάγκες του. Ταυτόχρονα όμως διευρύνονται οι παραγωγικές δυνάμεις που ικανοποιούν τις ανάγκες αυτές. Η ελευθερία στον τομέα αυτό, μπορεί να συνίσταται μόνο στο ότι ο κοινωνικός άνθρωπος, [δηλαδή] οι συνεταιρισμένοι παραγωγοί θα ρυθμίζουν ορθολογικά αυτή τους την ανταλλαγή της ύλης με τη φύση, θα την υποτάσσουν στον κοινό έλεγχο από μέρους τους, αντί να κυριαρχούνται από αυτή σαν από μία τυφλή δύναμη, όταν θα την πραγματοποιούν με την μικρότερη δυνατή δαπάνη δυνάμεων και κάτω από όρους αντάξιους και ταιριαστούς προς την ανθρώπινη φύση τους. Ωστόσο αυτό παραμένει πάντα ένα βασίλειο της ανάγκης. Πέρα από αυτό αρχίζει η ανάπτυξη των δυνάμεων του ανθρώπου σαν αυτός καθαυτός σκοπός, το πραγματικό βασίλειο της ελευθερίας, που μπορεί να ακμάσει μόνο πάνω στην βάση εκείνου του βασιλείου της ανάγκης. Ο βασικός όρος είναι η συντόμευση της εργάσιμης μέρας [υπογραμμίσεις δικές μου].[18]

Συνοπτικά και συμπερασματικά:

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, όπως και κάθε άλλος τρόπος παραγωγής έχει την ιστορική ημερομηνία εμφάνισης του και την ιστορική ημερομηνία λήξης του.

Σήμερα υπάρχουν όλες εκείνες οι αντικειμενικές υλικές προϋποθέσεις που είναι αναγκαίες για το πέρασμα σε μια ανώτερη κοινωνία, τη σοσιαλιστική κοινωνία. Εξάλλου αν δεν μπουν το συντομότερο στην υπηρεσία της ανθρωπότητας όλες εκείνες οι σύγχρονες, γιγαντιαίες παραγωγικές δυνάμεις, τότε οι κοινωνίες θα συνεχίσουν να σαπίζουν ή ακόμη περισσότερο να κινδυνεύει όλη η ανθρωπότητα με ολική καταστροφή (καταστροφή περιβάλλοντος, βιολογικά και πυρηνικά όπλα κ.λπ.).

Από υλικής πλευράς, λοιπόν, όλα έχουν υπερωριμάσει. Φτάνει να φέρουμε στο νου μας τη δομή, τον τρόπο οργάνωσης, τον προγραμματισμό, τη δικτύωση που έχουν οι πολυεθνικές εταιρείες. Τι προγραμματίζουν και τι οργανώνουν όμως; Την παραγωγή και ιδιοποίηση της υπεραξίας, του κέρδους. Αν φανταστούμε για μία στιγμή ότι αυτοί οι γιγαντιαίοι οικονομικοί οργανισμοί, αντί να οργανώνουν και να προγραμματίζουν το κυνηγητό του κέρδους ως αυτοσκοπό, οργανώνουν και προγραμματίζουν την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, των αναγκών όλης της ανθρωπότητας, τότε έχουμε από υλικής πλευράς τη σοσιαλιστική κοινωνία. Για τον σκοπό όμως τούτο πρέπει να αλλάξει το κοινωνικό περιεχόμενο της λειτουργίας αυτών των γιγαντιαίων οικονομικών οργανισμών.

Γι' αυτή όμως τη σοσιαλιστική κοινωνία λείπουν σήμερα μία σειρά από παράγοντες και όρους υποκειμενικής, συνειδησιακής υφής. Πώς υπερβαίνεται αυτή η δυσκολία;

Αφού η συνείδηση των ανθρώπων στον καπιταλισμό είναι αλλοτριωμένη, αποξενωμένη, επειδή ακριβώς πηγάζει από αποξενωμένες, αλλοτριωμένες κοινωνικές συνθήκες, τότε δεν μπορεί να αναιρεθεί αυτή η αναποδογυρισμένη συνείδηση μόνο με την διαφώτιση και την προπαγάνδα, που έχει σαν στόχο την συνειδητοποίηση από τους ανθρώπους της πραγματικής κατάστασης των πραγμάτων.

Αυτό δεν είναι αρκετό. Πρέπει ταυτόχρονα με τούτο και πέραν τούτου, η υπέρβαση αυτής της αλλοτριωμένης συνείδησης να γίνει και γίνεται κατά τη διαδικασία της πρακτικής αλλαγής των αλλοτριωμένων κοινωνικών συνθηκών. Και αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την κινητοποίηση των λαϊκών μαζών.

- [1] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.331). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [2] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.164). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [3] Έγκελς Φ. (1980) *Για το ζήτημα της κατοικίας* (σελ. 114-115) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [4] Μαρξ Κ. (1989) *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας – Grundrisse* 1^{ος} τόμος. (σελ. 111) Αθήνα: Στοχαστής
- [5] Μαρξ Κ. (2014) *Feuerbach και Ιστορία*. Στο Karl Marx: κείμενα από τη δεκαετία του 1840 (σελ. 384-385) Αθήνα: ΚΨΜ
- [6] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.506). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [7] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.490). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [8] Μαρξ Κ. (1867/1978) *Το Κεφάλαιο* 1^{ος} τόμος (σελ.102) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [9] Μαρξ Κ. (2010) *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (σελ. 19-21) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [10] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.333) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [11] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.334) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [12] Μαρξ Κ. (1885/1979) *Το Κεφάλαιο* 2^{ος} τόμος (σελ. 34). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [13] Μαρξ Κ. (1845/1976) *Αδημοσίευτα χειρόγραφα* (σελ. 33) Αθήνα: Δ. Κοροντζή
- [14] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία* 3^{ος} τόμος (σελ. 512) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [15] Μαρξ Κ. (1985) *Θεωρίες για την υπεραξία* 3^{ος} τόμος (σελ. 361) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [16] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.1006) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [17] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.1007) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- [18] Μαρξ Κ. (1894/1978). *Το Κεφάλαιο* 3^{ος} τόμος (σελ.1007-1008) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

[Χρειάζεται Αγγλική Μετάφραση](#), [Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση](#), [Με τον Μαρξ Πέραν του Μαρξ](#) (ιστοσελίδα), [Ηλεκτρονικά Άρθρα](#), [Δεκαετία 2010-2019](#), [2016](#), [Απροσδιόριστη Τοποθεσία](#)

From:

<https://www.movementsarchive.org/> - **Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο**

Cyprus Movements Archive

Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

https://www.movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:metonmarx:marx_capital

Last update: **2025/09/18 11:23**